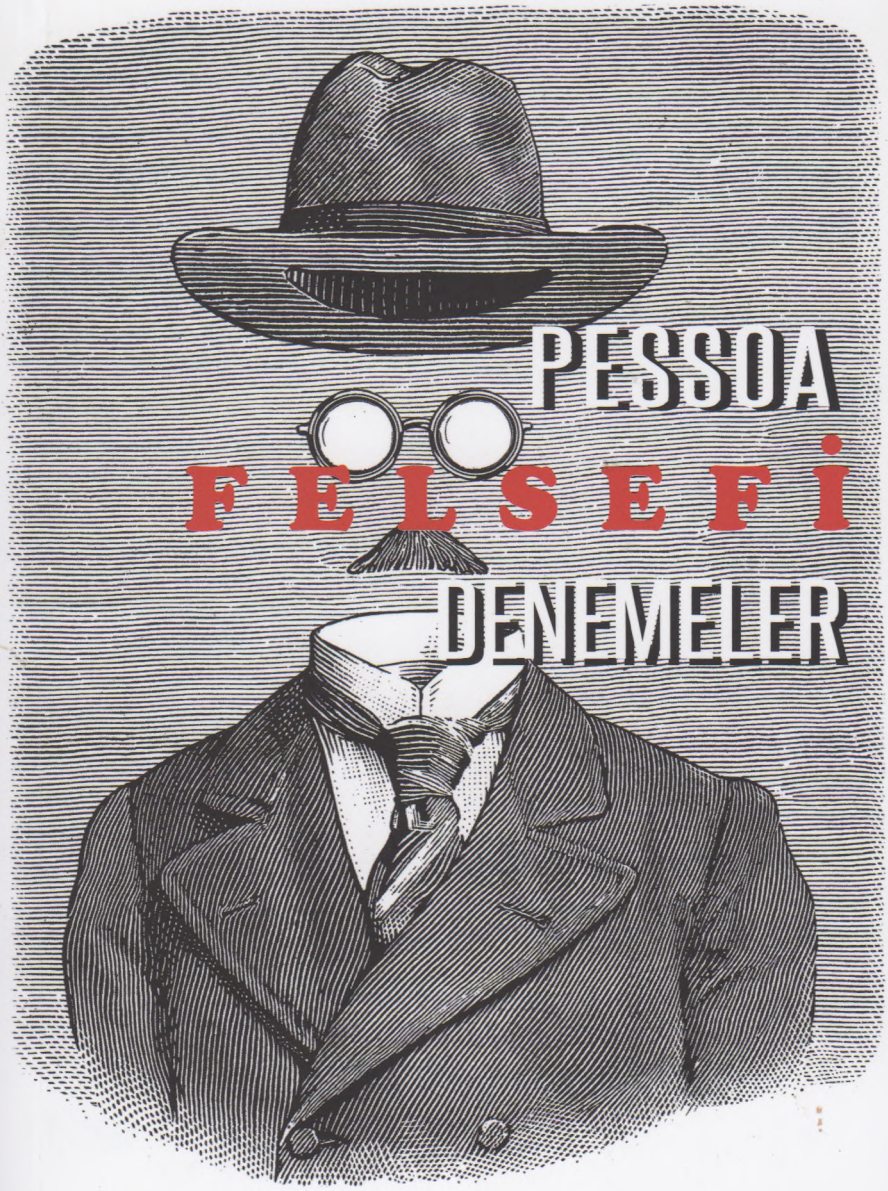
düşünce

PESSOA

FELSEFİ

DENEMELER

çeviren: ümit şenesen

AYLAK ADAM

FERNANDO PESSOA

felsefi denemeler

Aylak Adam 15
Düşünce 06
Kitabın Özgün Adı: *Philosophical Essays*
©2013 Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık
ISBN: 978-605-4849-04-8
Sertifika No: 27938
Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Bu eserin Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları ve Tercümanlık Hizmetleri Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.

1. Basım: Ekim 2013, İstanbul

Yayın Yönetmeni: Erkan Aslan
Editör: Eda Çaça
Tasarım: Kozmedya - Hüseyin Kozdibi (0216 631 07 90)
Baskı: Özal Matbaası (0212 565 25 99)

Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık
Merkez Mah. Kesir Sok. No: 5/4 Çekmeköy/İstanbul
Tel: 0 542 586 79 61

bilgi@aylakadamyayinlari.com
aylakadamyayinlari.com
facebook.com/aylakadamyayinlari
twitter.com/aylakadamyayin

Fernando Pessoa. Şair ve ressam. Portekiz'de doğmuş, çocukluk yıllarını Güney Afrika'da geçirmiştir. On yedi yaşında yeniden Lizbon'a geri dönmüş ve hayatının geri kalanını orada geçirmiştir. Milton, Shelley, Poe, Shakespeare, Baudelaire'den etkilenen şairin, şiirlerinin yanı sıra çok sayıda eleştiri ve deneme yazıları yayımlanmıştır. Fütürizmi benimseyen şair, daha sonraları Portekiz öncü edebiyatının kurucularından olmuş ve "paulismo" akımına öncülük etmiştir. Genç yaşta hayatını kaybeden şairin hayatı boyunca dört kitabı yayımlanmıştır: *35 Sonnets, English Poems I-II, English Poems III, Mensagem*. Geriye binlerce elyazması not bırakmıştır.

FERNANDO PESSOA

felsefi denemeler

ingilizce aslında çeviren: ümit şenesen

düşünce

AYLAK ADAM

ÇEVİRENİN NOTU

Aylak Adam Yayınları arasında yayımlanmak üzere bir kitap çevirmem istendiğinde bu işin felsefeyle ilgili olacağı hiç aklıma gelmemişti doğrusu. Kitabı gördüğümde epeyce bir yutkunduktan sonra tam bir "cehaletin cesareti" örneği göstererek öneriyi kabul ettim. Yalnız bir koşulum vardı: Editörlüğü felsefe alanından biri üstlenecekti. Meğer yayınevi yönetimi de aynı görüşte olduğundan editörle anlaşmış bile. Eda Çaça yalnızca felsefe terimleri ya da filozof adlarının Türkçe yazımı konusunda çeviriye damgasını vurmakla kalmadı, dokunsan yıkılacak bazı cümlelerimi de orasına burasına yaptığı düzeltmelerle ayakları üstüne dikti. Onun katkıları olmasaydı bu çeviri okur önüne çıkamazdı.

Yayın yönetmeni Erkan Aslan ile aynı yayınevinden Gül T. Temur, beni bu çeviriyi yapmaya yüreklendirerek üstlendikleri riskin sanırım farkındaydı ama bunu bana belli etmemek için her ikisi de elinden geleni yaptı.

Metinde geçen Fransızca bölümler için uzmanlığına başvurduğum arkadaşım Ertuğrul Tokdemir, bu el verme çabaları sırasında hiçbir zaman yüksünme

göstermedi.

Eşim Gülay, çeviriyi istediğim kıvama sokmayı bir türlü beceremediğim her durumda, tıpkı daha önceki çalışmalarımda olduğu gibi yardımıma koştu, beni içine düşebileceğim gülünç durumlardan korudu

Sağ olsunlar.

Ümit Şenesen

HAZIRLAYAN, NOTLAR, GİRİŞ

Nuno Riberio

SONSÖZ

Paulo Borges

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ - Nuno Riberio 11

BÖLÜM I. FELSEFİ DENEMELER 57

I - Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme (İmzasız) 59
II - Özgür İrade Üzerine Deneme (Charles Robert Anon) 79
A) Tasarılar 79
B) Parçalar 81
III - Sorumluluk Fikri Üzerine Deneme (İmzasız) 125
IV - Neden Fikri Üzerine Deneme (Alexander Search) 135
V - Yanılgı Üzerine (İmzasız) 139
VI - Duyum Üzerine (İmzasız) 144
VII - Herakleitos Üzerine Deneme (İmzasız) 152
VIII - Aquinolu Tommaso Üzerine Deneme (İmzasız) 164
IX - Pascal Üzerine Deneme (İmzasız) 169
X - Bilimin Sınırları Üzerine (Charles Robert Anon) 171

BÖLÜM II. EKLER 173

1 - Akılcılığa İlişkin Ek Yazılar 175
1.1 - "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"nin İlk Taslakları 175
A) 1. Aşama (İmzasız) 175
B) 2. Aşama (İmzasız) 179
1.2 - Akılcılığın Sorgulanması (İmzasız) 185
2 - Özgür İradeye İlişkin Ek Yazılar 191
2.1- İdam Cezasına Karşı (İmzasız) 191
2.2 - Özgürlük Üzerine Deneme (İmzasız) 194
A) Tasarılar 194
B) Parçalar 195
3 - Neden Fikrine Gönderme Yapan Parçalar (Charles Robert Anon) 199
Charles Robert Anon'un Defterinden 201
4 - Duyum Kavramına Gönderme Yapan Parçalar (İmzasız) 204

SONSÖZ - Paulo Borges 207

SEÇME BİBLİYOGRAFYA 213

GİRİŞ

1

PESSOA'NIN İNGİLİZCE EĞİTİMİ

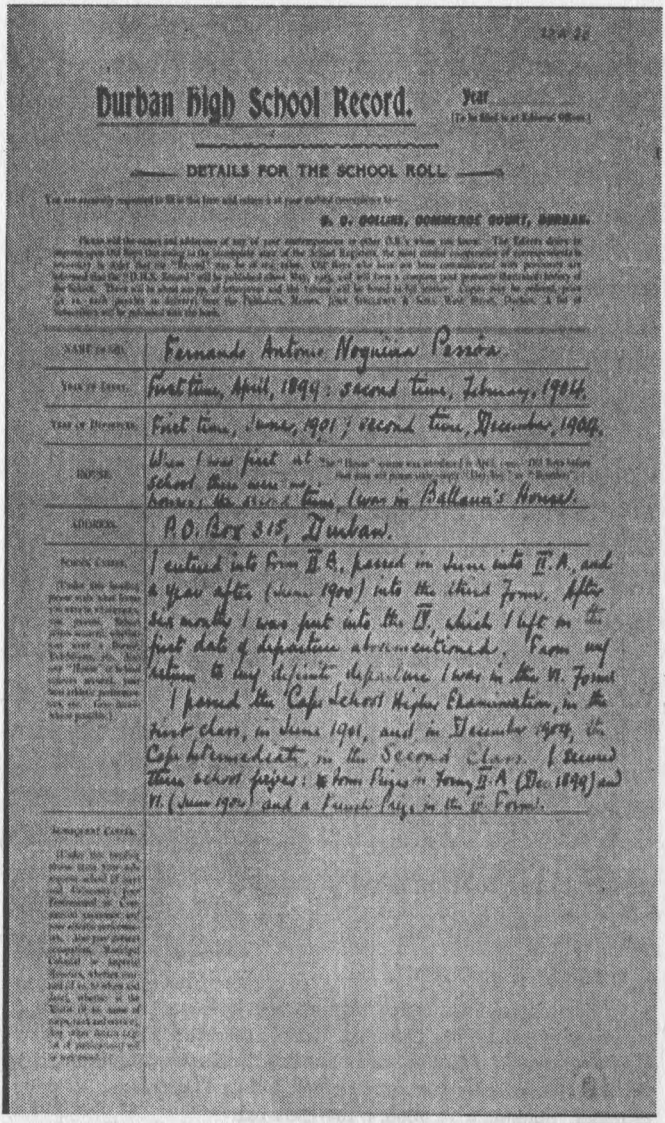
Maria Magdalena Pinherio Nogueira ile Joaquim de Seabra Pessoa'mn oğlu Portekizli şair, düşünür Fernando Pessoa 13 Haziran 1888'de Lizbon'da doğdu. Pessoa'mn babası 13 Temmuz 1893'te, Pessoa beş yaşındayken veremden öldü. Aralık 1895'te Pessoa'nın annesi, Joãn Miguel Rosa ile evlendi. Rosa Ocak 1896'da Portekiz konsolosu olarak atandığı Güney Afrika'daki Durban'a yeni ailesiyle göç ettiğinde Pessoa'nın yaşamının yönü kökten değişti. Üvey babasının görevi nedeniyle Pessoa Güney Afrika'da büyürken İngilizce öğrenim gördü. Bu da onun olgunluk çağında, çoğu İngilizce kaleme alınmış yapıtlarını derinden etkiledi.

Pessoa önce Durban'da Dominikan rahibelerin yönettiği St. Joseph okuluna gitti, Nisan 1899'da, üç yıl okuyacağı Durban Lisesi'ne geçti (sayfa 15'teki resme bkz).

1901'de Cape Okulu mezuniyet sınavlarını üstün başarıyla tamamlayan Pessoa, aynı yılın Ağustos'unda ailesiyle birlikte bir yıllığına Portekiz'e geldi. Eylül 1902'de Güney Afrika'ya dönen Pessoa, Durban Ti-

caret Okulu'na kaydoldu, 1903'te de Cape of Good Hope Üniversitesi'ne başvurdu. Pessoa'nın olgunluk sınavı notları pek etkileyici değildi ama yine de -895 aday arasından- İngilizce en iyi deneme dalında Kraliçe Victoria Ödülü'nü aldı. Ardından, 1904'te Cape of Good Hope Üniversitesi'nin ara sınavlarında, Güney Afrika'nın Natal Bölgesi adayları arasında birinci oldu. Bu derece ona İngiltere'de öğrenim hakkı kazandırdı ama bu bursun bir koşulu vardı: Aday önceki üç yılda Güney Afrika'da okumuş olmalıydı. Pessoa'nın buradaki oturma süresi, 1901-1902'de Portekiz'e gitmesiyle kesintiye uğradığından burstan yararlanamadı. İngiltere'ye gidemeyen Pessoa temelli Portekiz'e dönmeye karar verdi. Orada Lizbon Üniversitesi'nde *Curso Superior de Lettras* (Üst Düzey Edebiyat Dersleri) programına kaydoldu. Pessoa 1906 ile 1907'de felsefe dersleri aldı. İşte felsefi denemeler tasarısını, Lizbon'daki bu ilk döneminde geliştirdi. Güney Afrika'da öncelikle edebiyat ve şiir tasarılarıyla ilgilenmişse de Lizbon yılları hayatının bir dönüm noktasıdır; Pessoa'nın felsefe araştırmalarına önem verdiği, felsefi çalışmalarını kaleme aldığı dönem olarak bilinir. Lizbon'daki bu ilk yıllarında çok sayıda İngilizce felsefi deneme yazmasına karşın daha sonra felsefeye, felsefi tasarılarına olan ilgisi sönmüş görünmektedir.

Ancak Pessoa bütün yaşamı boyunca İngilizce yazma düşüncesinden hiç vazgeçmemiştir. Charles Robert Anon imzalı bir şiiri de dâhil olmak üzere ilk edebi denemeleri, Güney Afrika'da *Natal Mercury*'de İngilizce yayımlanmıştır. Bu da, aşağıda ayrıntılarıyla ele alacağım gibi, başka adlar altında yazma huyunun

Durban High School Record.

Year

(To be filled in at Editorial Office.)

DETAILS FOR THE SCHOOL ROLL.

You are earnestly requested to fill in this form and return it at your earliest convenience to—

D. O. COLLINS, COMMERCE COURT, DURBAN.

Please read the notes and addresses at top of your contemporaries or other D.H.S.'s whom you know. The Editors desire to impress upon the boys that owing to the considerable size of the School Register, the most careful co-operation of correspondents is necessary in order that our "Record" may be of real value. Old Boys who have not been communicated with previously are requested that the D.H.S. Record will be published about May, 1908, and will form a complete and permanent illustrated history of the School. There will be about 200 pp. of reminiscences and the Editors will be found to be ordered, price 5s. 6d. each (post-free on delivery) from the Publishers, Messrs. John Singleton & Sons, West Street, Durban. A list of subscribers will be published with the book.

NAME (in full)	Fernando Antonio Nogueira Pessôa.
YEAR OF ENTRY.	First time, April, 1899: second time, February, 1904.
YEAR OF DEPARTURE.	First time, June, 1901; second time, December, 1905.
REMARKS.	When I was first at the "New House" system was introduced in April, 1901. Old Boys before that date will please note the word "Day Boy" or "Boarder". When I was at school there were only Boarders. My third time, I was in Ballance's House.
ADDRESS.	P.O. Box 315, Durban.
SCHOOL CAREER. (Under this heading please write what forms you were in on entering and leaving the School, whether you were a Boarder or Day Scholar, etc. Also any "Honor" or Scholarship awards, your best athletic performances, etc., etc. Give dates where possible.)	I entered into Form II.A., passed in June into Form III.A., and a year after (June 1900) into the third Form. After this monthly I was put into the IV. which I left on the first date of departure above-mentioned. From my return to my definite departure I was in the VI. Form. I passed the Cape School Higher Examination, in the first class, in June 1901, and in December 1905, the Cape Matriculation, in the Second Class. I secured three school prizes: two from Prizes in Forms II.A (Dec. 1899) and VI. (June 1901) and a Fourth Prize in the VI. Form.
SUBSEQUENT CAREER. (Under this heading please write your subsequent career at school (if you left and returned), your Examinations at Universities, Colleges, etc., and your athletic performances, etc. Also your present occupation, whether Civil, Military or Imperial Service, whether you have joined (if so, to whom and date), whether in the World (if so, name of paper, rank and service), and any other details (e.g. if a professional) will be very useful.)	

[BNP/E3, 28a-20']

daha gençken başladığını gösterir. Pessoa Portekiz'e döndükten sonra da -olgunluk çağının "Antinous", *35 Sonnets* ürünlerinde olduğu gibi- İngilizce yazmayı sürdürdü. Ama hepsinden öte, felsefi denemeleriyle tasarılarının ilk halleri, İngilizce yazma konusunda Pessoa'nın sönmeyen hevesini yansıtır. Bu kitaptaki yazıların hepsi özgün olarak İngilizce yazılmıştır, bu da önemli olmalarının bir diğer yanıdır. Pessoa'nın şiirindeki felsefi ustalığa gösterilen küresel ilgi göz önüne alındığında, İngilizce kaleme alınmış felsefi denemelerinin yayımlanması da aynı ilgiyi hak eder.

Alan Badiou, Simon Critchley gibi uluslararası ün kazanmış filozoflar Pessoa'nın şiirleri üzerinde çalışmış, Portekizli aydınlar da Pessoa'yı benzer biçimde felsefi tartışmaları başlatan biri olarak kabul etmiştir.[1] José Gil'in *Fernando Pessoa ou la métaphisique des sensation*'ı, Eduardo Lourenço'nun *Fernando Pessoa, Roi de Notre Bavidère*'si, Paulo Borges'in *O Teatro da Vacuidade ou a impossibilidade de ser eu*'sü gibi klasik çalışmaların ardından, gerek Portekizli gerek uluslararası yeni bir kuşak Pessoa eserlerinin felsefi incelemelerine girişmiştir.[2] Elinizdeki kitap, Pessoa'nın felsefeyle ilişkisini gelecekte ele alacak çalışmalar için yol gösterici bir rehber işlevi görebilir.

1. "A Philosophical Task: To Be Contemporaries of Pessoa" Alain Badiou, *Handbook of Inaesthetics*, California: Stanford University Press, 2005, içinde s: 36-45 arasındaki bölüm ve Simon Critchley, "Surfaciality: Some Poems by Fernando Pessoa, one by Wallace Stevens, and the Brief Sketch of a Poetic Ontology," *Gamma*, v. 14, 2006, s: 107-130'a bkz.

2. Sözgelimi Paulo Borges, *Olheras Europeu sobre Fernando Pessoa*, Lizbon: Centro de Filosofia da Universidade de Lisboa, 2010, derlemesinde yer alan Portekiz, İspanyol, Alman, İtalyan düşünürlerin denemelerine bkz.

2

PESSOA ARŞİVİ İLE YAYIMLANMAMIŞ FELSEFE YAZILARI

Pessoa Portekiz'e döndüğü 1905 yılından, 1935'teki ölümüne dek, hem uzun hem de yoğun bir edebi yaratma sürecine girdi ama bu çalışmaların çoğu o yaşarken ortaya çıkmadı. Aslında Pessoa yaşarken tek bir kitabını bastırdı, *Mensagem* (*Mesaj*), o da ölümünden bir yıl önce yayımlandı. *Mensagem*'den başka, çeşitli edebiyat dergilerinde şiirler, makaleler yayımladı ama bu metinler kitaplaşmadı. Tam tersine bunlar, birçok mektubunda dile getirdiği gibi -hazırlanacak- başka kitapların parçaları olarak düşünülmüştü.

Bibliteca National de Portugal'da (BNP) [Portekiz Ulusal Kitaplığı] yer alan Pessoa Arşivi'nde, Pessoa'nın Portekizce, İngilizce, Fransızca dilerinde, birbirinden uzak çeşitli konulardaki çok sayıda tasarısının yanı sıra bazı parçalar da bulunmaktadır. Pessoa şiirlerinin, kurmaca eserlerinin dışında siyaset, iktisat, mistisizm, astroloji araştırmalarına da girişti. Yayımlanmamış bu yazılar, Pessoa'nm ölümünden bu yana çeşitli dilbilim, edebiyat, felsefe incelemelerine kaynak oluşturmuş,

en iyi nasıl yayımlanabilecekleri konusunda anlaşmazlıklara yol açmıştır. Pessoa'nın basılmamış tasarıları arasında -bu kitabı oluşturan malzeme- *Felsefi Denemeler* de bulunmaktadır.

Burada yer verilen yazılardan bazıları daha önce basılmıştır[3] ama çoğu ilk kez burada yayımlanmaktadır. Bu çalışmanın dışında bugüne kadar Pessoa'nın sadece felsefe yazılarını bir araya getiren tek kitap, Antônio Pina Coelho'nun *Texos Filosóficos de Fernando Pessoa*'sıdır.[4] İlk kez 1968'de basılan bu kitap bir sürü sorunla doludur. En başta, Coelho'nun hazırladığı, Pessoa Arşivi'ndeki on dört felsefe zarfından yalnız dördüyle sınırlı, Pessoa'nın felsefi metinlerinden oluşan küçük -genellikle el yazısından en kolay okunabilenler- bir seçkidir. Ayrıca Coelho'nun, Pessoa'nın metinlerini seçmesi, kopyalaması, düzenlemesi herhangi bir eleştirel ölçüt taşımaz. Metinler belirli tematik kavramlara göre sıranmışsa da, ne Pessoa'nın ortaya koyduğu tematik ilkeye ne de Pessoa'nın bu metinleri sınıflandırırken düşündüğü herhangi bir tasarısına uygundur. Aslında Coelho çeşitli *Texos Filosóficos* parçalarını aralarında görülebilir hiçbir bağ olmayan kopuk sayfalarmış gibi sunar. Belki de bu nedenle kitap Pessoa'nın felsefe yazıları konusunda dişe dokunur bir ilgi uyandıramamıştır.[5]

3. Pessoa Arşivi'nin yeni yönlerini ilgilendiren basılmış ya da basılmakta olan makalelerle kitapların miktarı düşünüldüğünde, yayımlanmamış metinlerin tam sayısını söylemek imkânsızdır. Biz burada Pessoa'nın çalışmalarına ilişkin başlıca kitapları kaynak almaktayız.

4. Fernando Pessoa, *Texos Filosóficos de Fernando Pessoa*, bir önsöz ile birlikte derleyen Antônio Pino Coelho, Lizbon, Ática, 1968.

5. Coelho'nun *Texto Filosoficos*'unun bu eski baskısına ilişkin sorunları birkaç yeni yazımda ayrıntılarıyla inceledim. Bkz Nuno Riberio, "Os Livro Filosoficos Incabados de Pessoa - Problemas e Critérios par a Publicação

Bu malzemeyle ilgili başka iki kitap Pedro Texeira da Mota'nın *Fernando Pessoa. Moral, Regras deVida, Condições de Iniação*'su ile Teresa Rita Lopes'in *Pessoa Inédito*'sudur.[6] Mota'nın derlemesi ahlâk sorunlarıyla ilgili felsefi yazılarından bir seçkiyi -özellikle Pessoa'nın "Özgür İrade üzerine Deneme"si için bazı tasarıları- içerir. Ancak felsefe metinlerine yalnızca kısmen yer vermiş olup felsefe çabalarıyla doğrudan bağlantısı olmayan yazınsal metinleri de içermektedir. Üstelik Mota'nın seçkisi -Coelho'nunki gibi- Pessoa'nın koyduğu hiçbir ilkeyi ya da tasarıyı takip etmez. Lopes'in derlemesinde ise yalnız bir bölüm felsefi yazılarına ayrılmış, buna karşılık Pessoa'nın felsefe dışı birkaç yazısı dâhil edilmiştir.[7]

Öyleyse elinizdeki baskının yeniliği sadece Pessoa'nın felsefi yazılarından daha önce basılmamış -çoğu durumda da henüz bilinmeyen- bir seçki olması değil, aynı zamanda bu metinlerin Pessoa'nın kendi felsefi tasarılarının ışığında düzenlenmiş olmasıdır. Bu

dos Escrito Filosoficos de Pessoa," *Philosophica*, No. 38, Lizbon: Ediçóes Colibri, 2011, s: 165-174; Nuno Riberio, "Tive em mim milhares de Filosofia" - questões para edição dos esoritos filosóficos inéditos de Pessoa," *cultura ENTRE cultura*, No. 3, Lizbon: Âncora Editora, 2011, s: 192-200. Doktora tezimin ikinci cildinde, Pessoa'nın felsefe yazılarının daha kapsamlı başka bir biçimine yer verdim: Nuno Riberio, *Tradição e Pluralismo nos Escritos Filosóficos de Fernando Pessoa*, Lizbon: Facultade de Ciências Sociales e Humanas de Universidade Nova de Lisbon, 2012.

6. Teres Rita Lopes (der.) *Pessoa Inédito*, Lizbon: Livros Horizonte, 1993, özellikle bkz. s: 106-109 (2.13. "Onde o poet se manifesta animado pela filosifia") ile s: 397-420 (8. "Um poeta animado pela Filosofia").

7. Pessoa'nın felsefi metinlerinin sorunlu baskıları ile yukarıda sözü edilen iki kitabın yanı sıra, Pessoa hakkında başka kitaplarda da felsefi metinlerine dağınık göndermelere rastlanmaktadır. Bir örnek için bkz Javier Pérez López, *Poesía, Ontología y Tragedia en Fernando Pessoa*. Ama Lopéz'in kitabı (Pessoa'nın felsefesini çözümlemek amacıyla kullanılmış temellendirmelerden biri olan) Coelho'nunkiyle aynı sorunları sergilemektedir.

kitap Pessoa'nın gerçekleştirmek üzere başladığı -değişik adlarla imzaladığı- ama bitiremediği felsefi yazılarını, elden geldiğince aynı sırayı ve çerçeveyi takip ederek sunar.

Pessoa bir taslağında *Felsefi Denemeler* başlığını, bu başlık altında hangi denemelerinin yer alacağını açıkça belirtmeden yazmıştır (sayfa 20'deki resme bkz).[8] Fakat Pessoa Arşivi felsefi denemeler için pek

8. Bu (1906-1907 dolaylarında yazılmış) taslak Pessoa Arşivi'nde bulunmaktadır. Bunun içinde, hepsinin üstünü çizdiği bir denemeler listesi vardır; bunlara başlık olarak da *Felsefi Denemeler* yazılmıştır. Böylece düşündüğü bu kitapta hangi denemelerin yer alacağını açıkça belirtmeden yeni bir listeye işaret etmekte, içerik konusunda bir açıklık (ya da karar'lılık) göstermemektedir. Aslında Pessoa Arşivi'nin tamamına bakıldığında, Pessoa'nın yarıda bıraktığı yüzlerce tasarı ve çalışma başlığından oluşan bir listeye rastlanır. Bu liste, pek çok denemesini "Felsefi Denemeler" başlığı altında toplama isteğini temsil etmekle beraber kafa karıştırıcı bir belirsizlik gösterir. Sözgelimi üstü çizilmiş dökümde felsefe dışından "frenoloji, fizyonomi, vb."nin yanı sıra "Kişilik çalışmaları" da bulunmaktadır. Pessoa bu sonuncuya başka bir belgede [BNP/E3, 24-120v] açıkça felsefe altında değil "Mikrosofi" altında yer vermektedir. Pessoa bu Mikrosofi tanımı içinde felsefeyle ilişkisi olmayan beş alan saymaktadır:

Mikrosofi = küçücük şeylerin bilimi.

Şunları içerir:
1. Frenoloji [kafatası ölçümüyle kişilik belirleme],
2. Fizyonomi [dış görünüşten kişilik belirleme],
3. Grafoloji [el yazısından kişilik belirleme],
4. Childology [çocukluğa bakarak kişilik belirleme],
5. Bu türden diğer tüm bilimler.

[BNP/E3, 24-120v]

Üstü çizilen dökümde "tinsellik" de bir kalem olarak yer almaktadır ama bu durum, arşivin bütünüyle farklı bir alanını oluşturan, Pessoa'ya özgü düşünce kapsamında değerlendirilmelidir. Aslında kendine özgülüğe ilişkin çoğu başlık, "Felsefi Denemeler" dışında başka bir dökümde toplanmıştır. Dolayısıyla bu döküm, Pessoa'nın "Felsefi Denemeler"in yazılışıyla ilgili olarak geliştirdiği felsefe arşivinin genel bir temsilcisi sayılmamalıdır. Belki de bu nedenle Pessoa, gelecekte daha iyi (ya da kesin bir son)

çok parça içermektedir, ben de bu parçaların toplanacağı daha doğru bir başlık olmadığı kanısındayım. Elinizdeki derleme, Pessoa'nın *Felsefi Denemeler*'inin (bugüne ulaşmış) İngilizce ürünlerini bir araya getirmiştir, yani kendisinin hiçbir zaman tamamlayamadığı parçaları birleştirmiştir.

[BNP/E3, 48B-152[1]]

döküm yapmak umuduyla, ilk dökümün üstünü çizmiş, ikinci bir dökümü bitirememiştir. Öyleyse söz konusu başlık, birçok felsefe metnini "Felsefi Denemeler" altında toplama planının sadece bir işareti gibi görülebilir.

3

PESSOA'NIN YAPITLARI BAĞLAMINDA FELSEFE

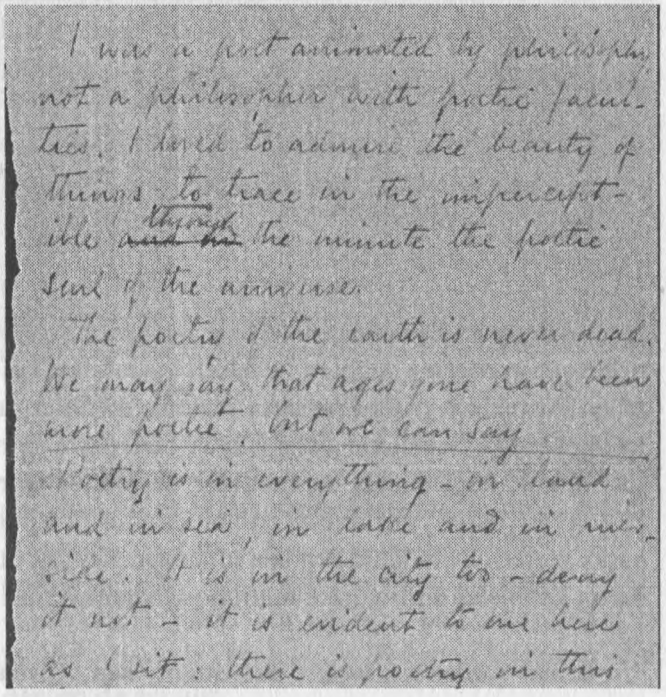
Pessoa'nın edebi yapıtlarında filozoflara ya da felsefe kavramlarına gönderme yaptığını çok kişi fark etmiştir. Felsefeye ilgisinin bu göndermeleri hayli aştığı ise pek az bilinir. Kendinden söz ettiği İngilizce bir metinde Pessoa der ki:

> Ben şiirsel yetileri olan bir filozof değil, felsefeyle hayat bulan bir şairdim. Şeylerin güzelliğine hayran olmaya, evrenin şiirsel ruhu, küçücük şeyler aracılığıyla algılanamaz olanın peşinden gitmeye bayılırdım.

İncelemeciler tarafından Pessoa'nın felsefeye merakının kanıtı olarak sık sık kullanılan bu metin -çoğu "otobiyografik" ifadeleri gibi- kısmen doğru olarak düşünülmelidir. Şiirsel, yazınsal, kurmaca eserlerinin hepsinde yinelenen felsefe kavramlarının sayısına bakarsak, bu ifadenin doğruluğunu desteklemeye yeterli kanıt buluruz. Ama yine de, Pessoa felsefeye olan merakını sadece şiirsel, yazınsal,

kurmaca eserleri aracılığıyla -yani "bir şair" olarakdile getir*me*di. Onun "felsefeyle hayat bulan bir şair" olmasının yanı sıra, yaşarken yayımlanmadan kalan, açıkça felsefi olan bir dizi düzyazı metninin yazarı olduğunun kanıtı, Pessoa Arşivi'nde bulunabilir.

Portekiz Ulusal Kitaplığı (BNP) içinde, E3 (Eśpólio 3:3'üncü Arşiv) işaretiyle kataloglanmış Pessoa Arşivi, zarflara bölünmüş, toplam 27.000'den çok sayfadan oluşmaktadır. Her zarfın bir sayısı ile bir başlığı vardır, her birinin sayfa sayısı farklıdır. Çok

I was a poet animated by philosophy,
not a philosopher with poetic facul-
ties. I loved to admire the beauty of
things, to trace in the imperceptible through the minute the poetic
soul of the universe.
The poetry of the earth is never dead.
We may say that ages gone have been
more poetic, but we can say
Poetry is in everything - in land
and in sea, in love and in war-
fare. It is in the city too - deny
it not - it is evident to one here
as (sit: there is poetry in this

[BNP/E3, 20-11']

sayıdaki bu zarftan 14 tanesi felsefeye ayrılmıştır; bunların içinde -Pessoa'nın felsefi üretiminin kanıtı olarak- toplam 1.428 sayfa yer alır.[9] Tek bir örnek verilirse, Alexander Search -Pessoa'nın bir İngiliz öndışkimliği- imzalı bir parçasında şöyle diyor:

> Dünya üzerine, insan üzerine, metafiziği ilgilendiren sorunlar üzerine ileri sürülen grotesk, olağanüstü, derin binlerce kuram geçti aklımdan. Aklımdaki bu binlerce felsefeden hiçbir çift -sanki bunlar gerçekmiş gibi- uyuşmuyor. Sahip olduğum bütün düşünceler yazıya dökülmüş olsa, gelecek kuşaklar üzerine büyük bir sınama olmuş olurdu; ama aklımın o çok tuhaf karakteri nedeniyle, bir kuram ya da fikir beni etkiler etkilemez ortadan kayboluyor, sonra da hiçbir şey ama ne olursa olsun gerçekten hiçbir şey hatırlamıyorum. Bu nedenle de hafıza öbür tüm yetilerim gibi beni bir rüyada yaşamaya itiyor.

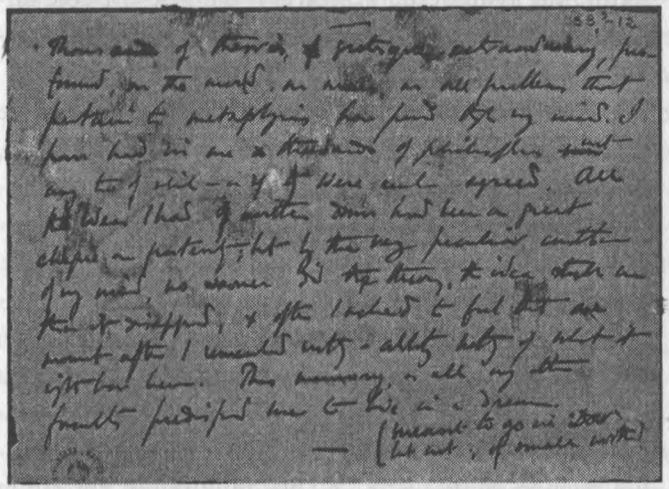
Bu arşiv İngilizce metinlerden başka, felsefi geleneğin şahsiyetlerine değinen ve felsefi kavramları keşfeden Portekizce ya da Fransızca yazılmış metinler de içermektedir. Genellikle daha büyük tasarıların parçası olarak düşünülmüş bu metinler de bitmemiştir. Pessoa'nın felsefi yazılarının parçalı özelliği, arşivin başka yerlerinde bulduklarımızla tutarlıdır. Kendisi bu yarım kalmışlığı şu İngilizce metinde açıklamaktadır:

> Benim yazılarımın hiçbiri bitmemiştir; hep yepyeni

9. Üzerinde "Filosofia" yazan beş (15[1], 15[2], 15[3], 15[4], 15[5]), "Filosofia-Metafisica" yazan bir (15A), "Filosofia- Psicologia" yazan dört (15B[1], 15B[2], 15B[3], 15B[4]), son olarak "Textos Filosóficos" yazan dört (22, 23, 24, 25) zarf vardır.

düşünceler kendini dayatır, fikirlerin sonsuz sayıda, olağanüstü, kaçınılmaz çağrışımları araya girmiştir. Düşüncelerimi bit[ir]me nefretinden kendimi alıkoyamam; [...]

Benim aklım, karakteri gereği, başlangıçlarla sonlardan nefret eder, çünkü bu noktalar kesinlik taşır.[10]

[BNP/E3, 15B³-12]

Demek ki Pessoa'nın felsefi parçaları, yazılarına hâkim olan bitmemişlik karakterini ortaya koyar. Pessoa Arşivi, Pessoa'nın -duyum, özgür irade, nedensellik, vb. gibi- birbirinden farklı konulardaki felsefi metinlerinin 1.000'den fazlasını korumaya almıştır; bunlar arasında Pessoa'nın *Felsefi Denemeler*'inin öğeleri de yer alır.

10. Fernando Pessoa, *Escritos Autobiográficos, Automáticos e de Reflexão Pessoal,* Lizbon:Assírio & Alvim, 2003, s: 100.

Pessoa'nın *Felsefi Denemeler*'i 1906-1907 Lizbon döneminde yazılmış, en azından o tarihlerde yazılmaya başlanmıştır. Metin bütün olarak, Pessoa'nın Güney Afrika'dayken yarattığı iki İngiliz yazınsal kişiliğe, Charles Robert Anon ile Alexander Search'e yakıştırılır. Bu ön-dışkimlikler, hem karmaşık yaşamöyküleri hem de kendi yapıtları olan bağımsız yazınsal kişiliklerdir. Bu kişiliklerde Pessoa'nın daha sonra çok tartışılacak "dışkimlikler"inin ilk açık işaretlerini görebiliriz.

Portekizce çıkan *Presença* adlı bir dergide 1928'de yayımladığı "Bibliyografya Uyarısı" yazısında Pessoa, (o güne kadar) kullandığı dışkimliklerin Alberto Caeiro, Ricardo Reis, Álvaro de Campos ile sınırlı olduğunu açıkladı. Pessoa o metinde, ileride başka adlarla yayın yapıp yapmayacağı konusunda bir şey söylemezken, "dışkimlik" anlayışına ilişkin bazı ipuçları verir. Pessoa bu yazısında bir dışkimlik ile bir takma adı şöyle ayırır: "Takma adın işi, imzası dışında yazarın yaptığı iştir; dışkimliğin işi ise yazarın kendi kişiliği dışında yaptığı iştir."[11] Dışkimliklerinin yer aldığı çalışmaları için giriş yazısı işlevi üstlendiği varsayılan "Aspects" başlıklı yazıda konuyu daha da açar:

> Bir kitapçıda sergilendiğini görünce birer birer almış da, bu açıklamayı görmeden okumuşsunuz gibi yaklaşmalısınız bu kitaplara. Onları başka hiçbir ruh halinde okumamalısınız. [...] Bu, benim açıklamalarıma inanma hakkınız olduğu anlamına gelmez. Okur oku-

11. "A obra pesdónymaé do autor em sua pessoa, salvo o nome que assima; a heterónyma é do auctor fora da su pessoa." Fernando Pessoa, "Tábua Bibliográfica," *Presença*, no. 17,1928, s: 10.

maz da benim yalan söylediğimi, başka şairlerin ya da başka yazarların kitaplarını okuduğunuzu, yayıncıları olmam dışında hiçbir ilgimin bulunmadığı o yazarlardan bu kitaplar aracılığıyla duygulandığınızı, dersler aldığınızı düşünmelisiniz.[12]

Pessoa bir küme dışkimliğe yakıştırılan, farklı üsluplarda yazılmış bir dizi metin üretti. Bunu yaparak, her biri "eserler" yaratan yazınsal kişiliklerden mürekkep bir çoğulluk haline geldi. Alberto Caeiro adıyla yazdığı *The Keeper of Sheep* [Koyun Çobanı] ile Ricardo Reis adı altında Horace[13]* üslubuyla kaleme aldığı *Book of Odes* [Odes'in Kitabı], dışkimlikli yapıtlarına iki örnektir. Pessoa'nın dışkimliklerinin çoğulluğu, onun çokluk olarak benlik kavrayışının bir ifadesidir. Pessoa'nın dışkimlikli yapıtları takip edildiğinde, büyük olasılıkla Nietzsche'den esinlendiği, merkezsiz benlik kavramının izlerine rastlanır.[14] Ricardo Reis dışkimlikli şiirlerinde der ki: "Sayısız hayatlar yaşar içimizde."[15] "Passage of Time" [Zaman Geçidi] şiirinde Álvaro de Campos dışkimliği kendinden "Rastgele bir kalabalıktan daha değişkenim, / kendiliğinden doğan evrenden daha dağınık" diye söz

12. Fernando Pessoa, *Selected Prose of Fernando Pessoa,* derleyen, çeviren: Richard Zenith, New York: Grove Press, 2001, s: 4-5.

13. İÖ 1. yüzyılda yaşamış, şiirleri iki ya da dört dizelik bölümlerden oluşan bir Latin şairi. (ç.n.)

14. *Fernando Pessoa e Nietzsche: O pensomento de plu ralidade* adlı kitabımda Nietzsche'nin çokluk olarak benlik görüşüyle Pessoa'nın eserinde dışkimliğin inşası arasındaki ilişkiyi ayrıntılı biçimde ele aldım. Aynı zamanda Nietzsche'nin perspektivizminden yola çıkarak dışkimlik kavramının soybilimini inceledim.

15. Fernando Pessoa, *Fernando Pessoa & Co.*, New York: Grove Press, 1989, s: 137.

eder.[16] *The Keeper of Sheep*'teki XXIX başlıklı şiirde, bütün dışkimliklerin en öznesizleştirilmiş olanı Caerio bunu pekiştirir: "Söylediğim, yazdığım gibi biri değilim ben her zaman."[17] "Pessoa"'nın şiirleri, düzyazıları bu türden ifadelerle doludur.

Pessoa'nın çoğulcu bir 'Pessoa' yaratışı, çok dallı, sarmal bir yapı içerir. Dışkimlikler bir yana tüm eserlerinde başka yazınsal kişiliklere de rastlanır. Dışkimlikten yazınsal bir kişilik olarak söz ediyorsak, dışkimliğin yalnızca *bir* tür kişilik olduğunu, onun -yarı-dışkimlik, alt-dışkimlik, ön-dışkimlik gibi- başkalarını da türettiğini söyleyebiliriz. Ya da şöyle diyebiliriz, eğer 'yazınsal kişilik' bir küme olarak algılanırsa, Pessoa'nın yarı-dışkimlik, alt-dışkimlik, ön-dışkimlik gibi dışkimlikleri de onun birer öğesidir; bütün bu yazınsal kişilikler de onun yazınsal biçiminin yapısına katkıda bulunur.

Pessoa'nın ürünleri, yarı-dışkimliklerden birkaç çalışma -Bernardo Soares'ten *Huzursuzluğun Kitabı* ya da Baron of Teive'den *The Education of the Stoic* [Stoacının Eğitimi]- ile Thomas Crosse, I. I. Crosse gibi yarı-dışkimliklerden de bir dizi metni içerir. Dışkimlik ile yarı-dışkimlik arasındaki fark şudur: Yarı-dışkimlik yazarından yalnızca düşüncesi, duygusu bakımından ayrılır, üslubu bakımından değil. Pessoa da "Preface to Fictions of the Interlude" da kendi yarı-dışkimliği olan Bernardo Soares'i şöyle açıklar:

16. Álvaro de Campos, *Poesia*, der. Teresa Rita Lopes, Lizbon: Companha das Letras, 2002, s: 244.

17. Alberto Caerio, *Poesia*, der. Fernando Cabral Martins, Lizbon: Assírio & Alvim, 2001.

> Bernardo Soares, fikirleri, duyguları, görüş ve anlayış biçimi benden farklı olmakla birlikte, kendini aynen benim gibi dile getirir. Benden farklı bir kişiliktir ancak benim doğal üslubumla kendini ifade eder.[18]

Öte yandan alt-dış kimlikler, Pessoa'nın eserlerinin tümünde temelde farklı bir işlev görür; onlar dışkimlikler ya da yarı-dışkimliklerin çalışmaları üzerine denemeler yazmak ya da çeviriler yapmakla görevlendirilmiş yazınsal kişiliklerdir. Pessoa'nın yarı-dışkimliklerinin işi, öbür yazınsal kişiliklerinin çalışmalarını yaymaktır; varlıkları sıkı sıkıya bu işe bağlıdır. Ama Pessoa'nın tüm öteki dışkimlik türlerini üretmesinin gerisinde, Pessoa uzmanlarının deyişiyle, ön-dışkimlikleri yatar. Pessoa, João Gaspar Simões'e yazdığı, dışkimliklerin türlerine ilişkin ünlü mektubunda şöyle der:

> Ta çocukluğumdan beri, hiç var olmayan arkadaşların, tanıdıkların çevremi sardığı düşsel bir dünya yaratma eğilimi taşıyorum.[19]

Pessoa, Álvaro de Campos'un "Opiary" ile "Trumphal Ode" yapıtlarını ilk kez 1915'te Portekizcede modernist *Orpheu* dergisinde okuyucuya sunduğunda, bir dışkimlik de ilk kez, halk önüne çıktı. Ama o güne kadar çeşitli yazınsal kişilikler tasarlayıp onların adlarıyla yazılar yazmıştı. İlk yazıları arasında değişik adlar -ön-dışkimlikler- altında İngilizce, Fransızca şiirler, düzyazılar bulunmaktadır; bunlar

18. Age., s: 313.
19. 13 Ocak 1935. Age, s: 254.

dışkimliklerin yaratılmasına yazınsal bir laboratuar oluşturur. Ön-dışkimlik belgelerinin arasında, farklı üsluplarla yazılmış, çoğu kendi özgeçmişlerine kavuşmuş farklı kişiliklere atfedilmiş, sayısız yazınsal ürün tasarıları da yer alır. Çeşitli yazınsal kişiliklere bölüştürülmüş bu ilk tasarılar, Pessoa'mn daha sonraki dışkimliklerini yaratmasına ön-dışkimliklerle arka plan sağlar. İşte bu ön-dışkimlik aşaması sırasında Charles Robert Anon ile Alexander Search'ün yapıtları ortaya çıkar.

Pessoa Arşivi'nde Charles Robert Anon ile Alexander Search imzalı şiirler, kurmacalar, bilimsel gözlemler bulunmaktadır; *Felsefi Denemeler* onların üretiminin bir parçasıdır. Pessoa bu iki ön-dışkimliği yakıştırıp onların adına metinler yazarken geliştirmeye başladığı konularla, hem daha sonraki dışkimliklerini hem de onların çalışmalarını açıkça etkilemiştir. Aynı dönemde, " felsefede hayat bulan" şiir, Pessoa'nın ilk felsefe metinlerinin çok değişken dürtüleriyle canlanan bir şiir olacaktır. Bu da sonuçta, kendi yazınsal yaratımıyla İranlı şair Ömer Hayyam'ınki arasında var olan farkı tartıştığı, dışkimlikli üretimiyle eş zamanlı bir yazı parçasında dile getirdiği şu sözlerdir:

> Ömer'in tek kişiliği vardı; benim ise, neyse ki ya da ne yazık ki hiç yok. Şimdi böyleyim, bir saat sonra başka. Bir gün nasıl olduğumu ertesi gün unutuyorum. Ömer neyse o, tek bir dünyada, dış dünyada yaşıyor; bense neysem o değilim, sadece dış dünyada değil, hem ardışık hem de dağınık iç dünyada yaşıyorum. Onun felsefesi, Ömer'inki gibi olmasını istese de hiçbir zaman aynısı olamaz. Bu sayede rızam olmadan,

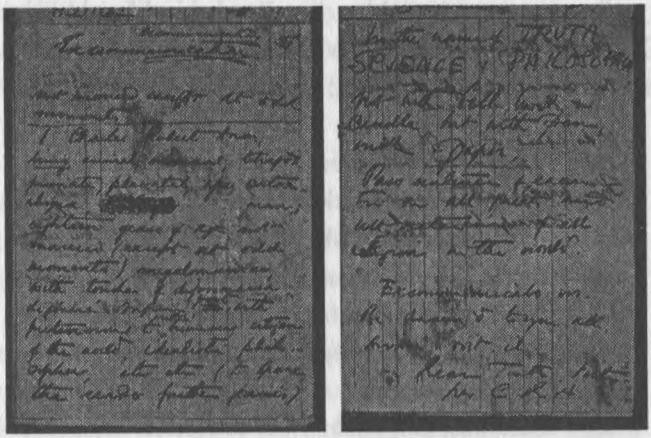
eleştirdiğim felsefeler taşıyorum içimde ruh gibi dolaşan; Ömer onların hepsini kovardı, çünkü hepsi ona dışsaldı; ben onları yadsıyamam çünkü onlar benim kendimin.
[BNP/E3, 1-2'][19]

Pessoa, her ne kadar bir ön-dışkimlik olsa da Charles Robert Anon için (ve ondan) şu kısa özgeçmiş taslağını bıraktı:

Ben, Charles Robert Anon,
varlık, hayvan, memeli, dört bacaklı,
primat, plasenta, maymun, basık-
burunlu, □ insan;
on sekiz yaşında, bekâr (fırsat bulduğu zamanların dışında), kendini büyük gören,
ayyaşlık belirtileri olan,
aşırı bozulmuş, şair, edebi
humor özentisi,
dünya vatandaşı, idealist
filozof, vb, vb. (okuyucuya
fazla acı vermemek için susar).

HAKİKAT, BİLİM,
FELSEFE adına,
çanla, kitap +
kandille değil, kalemle,
mürekkeple, kâğıtla,
dünyadaki bütün dinlerin
bütün din adamlarıyla
laiklerin aforoz
edilme kararı.

Excommunicabo vos.
Hepinize lanet olsun.
Ansi-soit-il,
Akıl, Hakikat, Erdem
C. R. A. eliyle.

[BNP/E3, 144C, 5'a 6']

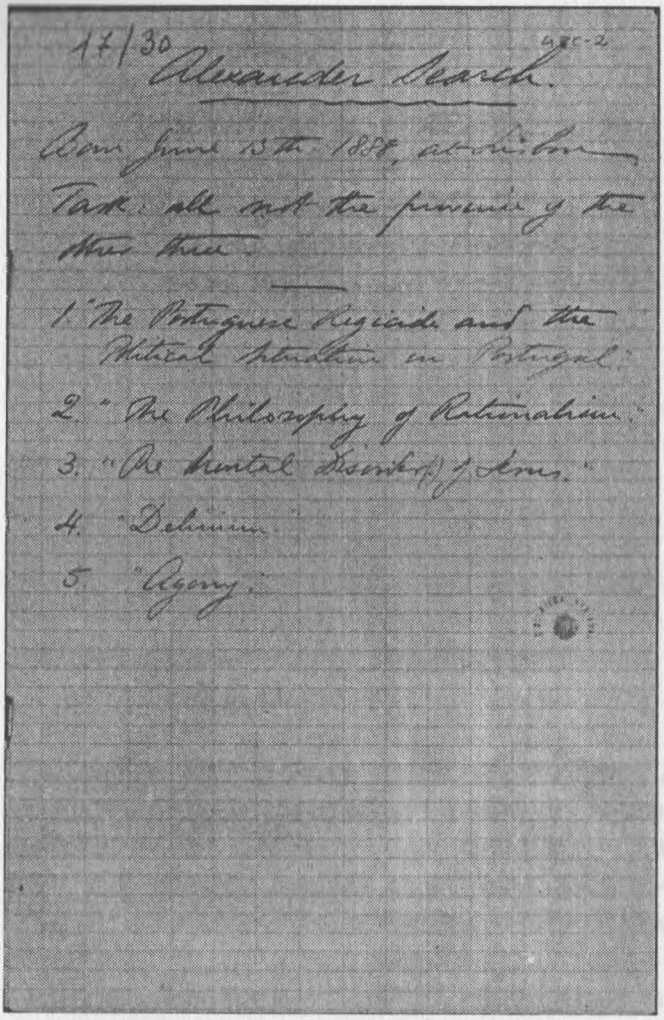
Charles Robert Anon'un bu otopsikografisi, Pessoa'nın on sekiz yaşındayken ön-dışkimlik kurma ile felsefeye olan taze merakı arasındaki ilişkiyi özlü biçimde yansıtır. Bu metinde Anon, "HAKİKAT, BİLİM, FELSEFE adına" kalemle, mürekkeple dövüşen "idealist bir filozof" olarak tanıtılır. "The Transformation Book or Book of Task" [Dönüşüm Kitabı ya da Görevin Kitabı] adı verilmiş İngilizce bir defterde [BNP/E3, 48C-1-5] Pessoa bize, kendisine çeşitli unvanlar verilmiş Alexander Search'ü nitelemek için yazılmış aşağıdaki özgeçmiş taslağını bırakmıştır:

Alexander Search

13 Haziran 1888'de Lizbon'da doğdu. Görevi: İlk üçünün ilgi alanı dışında kalan her şey.

***

1. "Portekiz Kralının Katledilmesi, Portekiz'de Siyasal Durum"
2. "Akılcılık Felsefesi"
3. "İsa'nın Akıl Hastalı(kları)ğı"
4. "Sayıklama"
5. "Istırap"

17/30 48C-2

Alexander Search.

Born June 5th 1888, at Aberdeen

Task: all not the provinces of the three three.

1. "The Portuguese Regicide and the Political Situation in Portugal."
2. "The Philosophy of Rationalism."
3. "The Mental Disorders of Jews."
4. "Delirium."
5. "Agony."

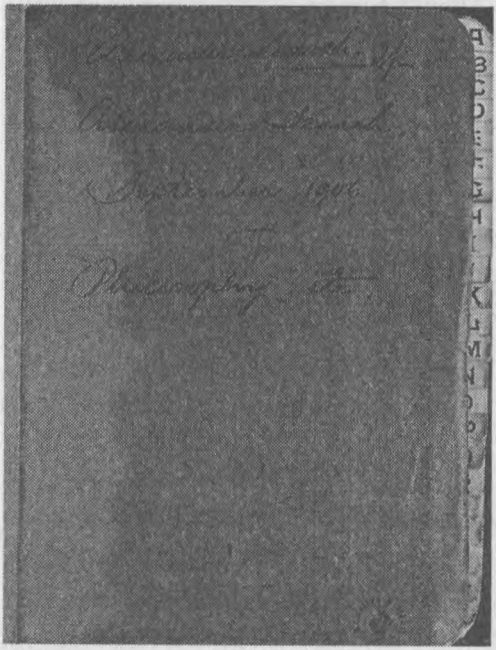
[BNP/E3, 48C-3']

Burada Search'e uygun görülen "Akılcılık Felsefesi"nin, bu basımda sunulan "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"nin başka şekilde ifade edilmiş hali olması muhtemel olsa da bundan gene de kesinlikle emin olamayız. İlk başlık belirli bir öndışkimliğin felsefi kaygılarına eşlik eden siyasetle, delilik (daha doğrusu İsa'nın deliliği) sorunuyla, bir de şiirle olan ilişkisine işaret eder.

Pessoa bu kitapta toplanan bazı metinlerin altına Anon ile Search'ün imzalarını atar ama ötekilere açıkça herhangi bir kişilik atfedilmemiştir, dolayısıyla "anonim"miş gibi okunmalıdır (böyle metinler burada "imzasız" olarak belirtilmiştir). "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine", "Sorumluluk Fikri Üzerine", "Hata Üzerine", "Duyum Üzerine", "Herakleitos Üzerine Deneme", "Aquinolu Tommaso Üzerine Deneme", "Pascal Üzerine Deneme" başlıklı denemeler için durum böyledir. Her birinin yazarının kim olduğu kuşkuyla karşılanmalıdır.[20] Pessoa Arşivi, içinde yoğun okuma notları bulunan, biri Charles Robert Anon, öteki Alexander Search imzalı, 1906 tarihli iki defter

20. Sözgelimi Anon imzalı bir defterde yer alan duyum üzerine bazı notlar göz önüne alınırsa "Duyum Üzerine Denemeler" onun sayılabilir. Benzer biçimde, ilk başta "Özgür İrade Üzerine" tasarısının bir parçası olarak düşünülen bir izlek olduğundan açıkça Anon'a yakıştırılan "Sorumluluk Düşüncesi Üzerine" denemesini (yine Anon'un imzasını taşıyan "Bilimin Sınırları Üzerine" denemesi gibi) Anon'un yazdığı söylenebilir. Üstünde Pessoa'nın notlar aldığı, Herakleitos'un Yunanca bir tümcesini çevirdiği kopuk bir yaprakta [BNP/E3, 133-8] Alexander Search imzası yer almaktadır. Bu da gösteriyor ki Herakleitos ile ilgilenme işi Search'e verilmiştir ama bu kadarı deneme yazarının kimliği konusunda yeterli kanıt oluşturmaz. Öyleyse imzasız metinlerin, Pessoa'nın bıraktığı ipuçlarıyla hangi kişiliğe yakıştırılacağı ancak birer tahmin olarak kabul edilebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Denemeler", "Akılcılık Felsefesi"nin farklı bir biçimde ifadesi olabilir.

içermektedir. Anon'un defterinde [BNP/E3-13A, 2 ve devamı] aralarında yapıtlarıyla birlikte -Aristoteles, Malebranche, Spinoza, Leibniz, Berkeley, Schopenhauer, Hegel, vb.- filozof adlarının da yer aldığı uzun bir kitap listesi vardır.[21] Aynı yapıtlar Search'ün okuma defterinde de [BNP/E3, 144H] yer almakta, burada filozofların yapıtları "A"dan "Z"ye sıralanmaktadır (bkz. aşağıdaki resim: Kapak)

[BNP/E3, 144H]

21. Charles Robert Anon'a ait defterde, bu ön-dışkimliğin adını taşıyan bir dizi sayfada Pessoa'nın 1906'da Portekiz Ulusal Kitaplığı'ndaki okumalarının notları bulunmaktadır. Bu sayfalarda Pessoa'nın felsefi tasarılarına göndermeler de yapılmaktadır. Bu belgelerden birinin sol sayfasında Search imzasının olması, iki kişilik arasındaki ilişkiyi kanıtlayabilir [BNP/E3, 13A-56].

Bu örtüşme gösteriyor ki Pessoa'nın *Felsefi Denemeler*'inden bazıları herhangi birine atfedilmemişken, aynı metnin farklı yerlerde farklı adlarla anıldığı durumlar da söz konusudur.[22] Sözgelimi, parçalarının hem Search [BNP/E3-15^{4}, 99-100] hem de Anon [BNP/E3, 13A-5a^{r}] tarafından imzalandığı "Neden Fikri Üzerine Deneme" için durum böyledir.

Yine de Pessoa'nın *Felsefi Denemeler*'ini çeşitli yazınsal kişilikler altında, değişik bakış açılarının dengelenmesi ya da çatışmasıyla geliştirdiği yeterince açıktır. Sonuçta Pessoa'mn felsefi metinlerinde bir düzenin birliği aranmak istenirse bu iş zor olacaktır. Aslında kendisi de böyle bir birliğin neredeyse imkânsızlığını şöyle belirtir:

> [...] tek bir şeye ilişkin on bin düşünce, bu on bin düşüncenin yol açtığı on bin karşılıklı-çağrışım; bunları elemeye ya da durdurmaya yahut önemsiz ama birbirine bağlı ayrıntıların kaybolabileceği tek bir merkezi düşüncede hepsini birleştirmeye hiç niyetim yok. Onlar benim içimden geçiyor; benim düşüncelerim değil, içimde yol alan düşünceler.[23]

Muhtemelen 1907 tarihli olan bu parça, söz konusu yazılara önemli bir açıklık getiriyor; bu yazılar, Pessoa'mn felsefi bir sorunla ya da "tek bir şey"le yüzleşmenin çoklu yollarına karşılık gelen bakış açıların-

22. Bu durum, yalnız felsefi yazılarına özgü değildir, Pessoa Arşivi'ndeki şiir ya da kurmaca gibi başka metinlerde de görülmektedir. Bir metnin birden çok yazara yakıştırıldığı pek çok örnek vardır.

23. Fernando Pessoa, *Escritos Autobiográficos, Automáticos e de Reflexão Pessoa*, s: 100-101.

dan mürekkep bir çokluk geliştirdiği deneyimin bir aşamasını sergiliyor. Bazıları ön-dışkimlikli, bazıları kimliksiz bu erken dönem yazıları, farklı sonuçlara ulaşmak için farklı felsefi ilkeleri benimsiyor. Bu metinleri çelişkilerden arındırılmış olarak tek bir merkezi düşüncede birleştirmek, -felsefe derken *felsefeler* diyen- Pessoa'nın felsefe yazmak için seçtiği yola sırt çevirmek olur.

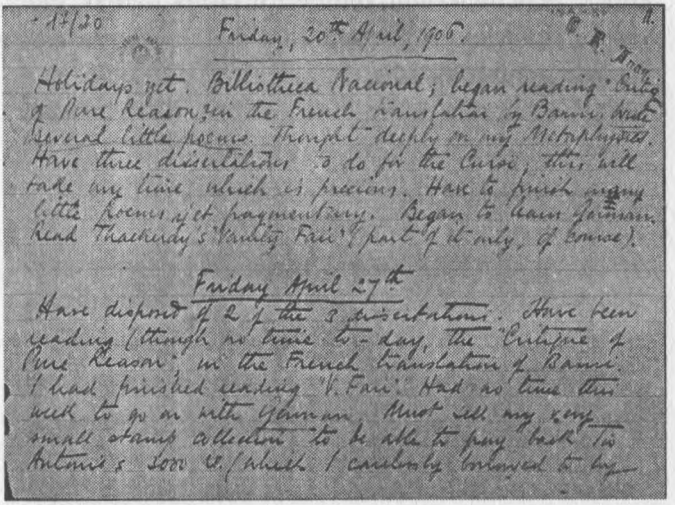
Pessoa daha baştan, Schopenhauer'in Özgür İrade Üzerine Deneme'si, Pascal'ın *Düşünceler*'i, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*, vb. ile girdiği diyalog aracılığıyla felsefeler çoğulluğunun sesini duyurur. Kendi okuma defterleri ve günlükleri, felsefi yazılarına uyumlu çeşitli okumaların dökümünü verir. Schopenhauer'in Özgür İrade Üzerine Deneme'si bunun çarpıcı bir örneğidir. Pessoa'nın Fransızca çevirisini edindiği bu kitap (satırların altını çizme, görüşler ekleme, vb.) onun okuma işaretleri ile bezenmiştir.[24] Bu kitap, her ikisi de Schopenhauer'in kitabındaki kavramları sorgulayan ve onlardan yola çıkan "Özgür İrade Üzerine Deneme" ile "Neden Fikri Üzerine Deneme"sinin ortaya çıkışını etkilemiştir. 1906'ya kadar Pessoa Kant'ın *Saf Aklın Eleştrisi*'ni de Julies Barni'nin Fransızca çevirisinden okumuştur.[25] Anon'un okuma defterinde aşağıdaki ifadeyi görmekteyiz:

24. Arthur Schopenhauer, *Essai sur le libre arbitré*, çev: Salomon Reinach, Paris: Féşix Alcan, 1903. Pessoa'nın Kişisel Kitaplığında [CFP,1-135] saklanan kitabın okunma tarihi "Nisan 1906" diye belirtilmiştir.

25. Immanuel Kant, *Critique de Raison Pure, tome I et II*, çev: Jules Barni, Paris: Germer-Baillière, 1869.

Cuma, 20 Nisan 1906

Hâlâ tatil. Bibliotheca Nacional; *Saf Aklın Eleştirisi*'ni Barni'nin Fransızca çevirisinden okumaya başladım.[26]

Friday, 20th April, 1906.

Holidays yet. Bibliotheca Nacional; began reading "Critique of Pure Reason" in the French translation of Barni. Read several little poems. Thought deeply on my Metaphysics. Have three dissertations to do for the Curso, which will take my time which is precious. Have to finish many little Poems yet fragmentary. Began to learn German. Read Thackeray's "Vanity Fair" (part of it only, of course).

Friday April 27th

Have disposed of 2 of the 3 dissertations. Have been reading (though no time to-day) the "Critique of Pure Reason" in the French translation of Barni. I had finished reading "V. Fair". Had no time this week to go on with German. Must sell my very small stamp collection to be able to pay back to Antunes's 5000 R. which I carelessly borrowed to buy

[BNP/E3, 13A-50r]

Pessoa'nın *Eleştiri*'yi ilk okuması, yazarı açıkça belirtilmemiş "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"sindeki akılcılık tanımı ile tartışmasını etkiledi. Alfred Fouilée'nin *La Liberté et le déterminisme*[27] [Özgürlük ve Belirlenimcilik] gibi ikincil felsefi çalışmalar da Pessoa için başka denemelere temel oluşturan metinler arasında sayılabilir.

Her ne kadar Pessoa felsefi metinlerini sonradan Portekizce -birazını da Fransızca- yazsa da İngilizce *Felsefi Denemeler*'i felsefeye olan merakının en yoğun

26. Bu kitabın Pessoa'daki kopyası Kişisel Kitaplığında yoktur.

27. Alfred Fouilées, *La Liberte et le déterminisme*, Paris: Félix Alcan, 1884.

olduğu döneme denk gelir, dolayısıyla da öbür bütün felsefi yazıları ile düşünceleri için bir arka plan oluşturur. Bu baskı Pessoa'nın felsefi yazılarına ulaşmayı kolaylaştırmak için tasarlanmıştır, aynı zamanda İngilizce denemelerinin yeniden inşasına olanak sağlayarak temel felsefi üretiminin daha eksiksiz bilgisine katkıda bulunmaktadır.

4

BU BASIMIN DÜZENLENMESİ VE *FELSEFİ DENEMELER*

Bu basım iki bölüme ayrılmıştır. İlki, Pessoa'dan kalan çeşitli göstergelere göre yeniden oluşturulan *Felsefi Denemeler*'i kapsar, ikincisi ise Bölüm I'deki denemelere ışık tutan birkaç ön karalama ile başka metinleri sunar.

Bölüm I'deki ilk deneme "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme" imzasızdır. Pessoa'nın ya da dışkimliklerinin okumaları ile defterlerinde akılcılığa duyduğu ilginin çeşitli görünümlerine rastlanır. Sözgelimi Anon'un okuma defterinde [BNP/E3, 13A] Thomas Paine'in *Akıl Çağı*'na [BNP/E3, 13A-8^{r}], Thomas Child'ın *Root Principles in Rational and Spiritual Things*'ine [Akılcı ve Tinsel Şeylerdeki Temel İlkeler] [BNP/E3, 13A-9^{r}], John Mackinnon Robertson'un *Letter on Reasoning*'ine [Akıl Yürütme Üzerine Mektup] [BNP/E3, 13A-9^{r}] göndermeler bulunur. Bu göndermeler Search'ün okuma defterinde de sıralanmıştır. J. M. Robertson'un *Rationalism* [Akılcılık] [BNP/E3, 144D^{2}-865], Alfred William Benn'in *History of Eng-*

lish Rationalism in the Nineteenth Century [On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Akılcılığının Tarihi] [BNP/E3, 48-50] gibi düşündürücü yayınlara da Pessoa Arşivi'nin başka yerlerinde göndermeler yapılmıştır. Yine de Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* Pessoa'nın kendi akılcılık kavramında merkezidir ve sözgelimi akılcılık üzerine denemesinden yapılan şu alıntıda görülebilir:

> Kant'ın saf akılla pratik akıl arasında yaptığı büyük ayrım... Aslına bakılırsa, dünyanın görüp göreceği en büyük akılcısı oydu. Ahlâk kuralları ve yıldızlarla baş başa kalmış sakin Königsberg'de kendi kurtuluşunu yalnızca akıldan çıkarmıştı. Ayakta durmasını sağlayan o küçük Königsberg'i sayesinde dünyayı yerinden oynatabilirdi.
> [BNP/E3- 15^{2}-66^{r}]

Bu alıntı, Pessoa'nın kendi akılcılık kavramını oluştururken, Kant'ın önemli ayrımlarından birini -saf akılla pratik akıl arasındaki farkı- nasıl kullandığını ortaya koymaktadır. Gerçekten de Pessoa'nın "olgular olarak kabul edilebilecek şeyler yalnızca, deneyimi akıl yoluyla bilim adı verilen tutarlılığa indirgeyenlerdir" [BNP/E3-15^{2}-62^{r}] şeklindeki akılcılık üzerine ifadesi, Kant'ın fenomen kavramından hareketle şekillenmiştir. Bütün bu ipuçları, Pessoa'nın akılcılık tanımı için Kant'ın çok önemli olan bu konumunu ortaya çıkarmaktadır.

İmzasız "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"sini benim yeniden oluşturmam birkaç aşamadan meydana gelmektedir:

1) İlk aşama, bir bütün olarak bu denemenin ilk

karalamalarını taşıyan, birincisi "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme" [BNP/E3, 15^{5}-79], ikincisi yalnız "Akılcılık" [BNP/E3, 15^{5}-78] başlıklı elle yazılmış iki belgeye karşılıktır. Bu belgeler Bölüm II, kısım1.1'de "Birinci Aşama" olarak yer almıştır;

2) İkinci aşama, "Akılcılık" [BNP/E3, 15^{3}-37 a 45, 133F-64 a 64a] başlıklı elle yazılmış iki dizi belgeye dayanır. Bunlar "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"sinin özeti niteliğindedir. Bu belgeler de Bölüm II, kısım1.1'de "İkinci Aşama" olarak verilmiştir;

3) Üçüncü aşama, ilk iki aşamada gösterilen çalışmanın yeniden oluşturulmasıyla ortaya çıkmış, Pessoa'nın "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"sinin son biçimini içeren daktiloya yazılmış dokuz belgeye [BNP/E3, 152-62 a 70] yer verir. "İki tür akılcılık vardır" diye başlayan, (yine daktiloyla) ayrı ayrı sayfalara yazılmış bir metni [55G-24^{r}], elle yazılmış başlıksız üç metin [BNP/E3-15^{1}-45^{r}, 46^{r}, 46^{r}] ile "Liberal Akılcılık" başlıklı son bir metni de [15^{5}-19] daktiloyla yazılmış bu dokuz belgeye ekledim. Bunların, daktiloyla yazılmış dokuz belgeye ilişkin olduklarını düşünüyorum çünkü orada ele alınan sorunlar, bu belgelerde aynı sırayla incelenmiştir. Bu metinler bir arada, bu baskının Bölüm I'deki I numaralı denemesini oluşturmaktadır. Ayrıca Bölüm II, kısım 1.2'deki imzasız "Akılcılığın İncelenmesi" de bilginin inşasında aklın rolünü tartışır ama bağımsız bir metindir.

Bölüm I'deki ikinci deneme olan Charles Robert Anon'un "Özgür İrade Üzerine Deneme"si, daha önce de belirtildiği bibi, Schopenhauer'den Özgür İrade Üzerine Deneme ile Fouillées'den *La Liberté et le déterminisme* okumalarına dayanır. Anon'un "Öz-

gür İrade Üzerine Deneme"sinin gelişiminin çok karmaşık bir yapısı vardır, bu nedenle çeşitli aşamalara bölünmüştür. Özgür irade üzerine olan ilgisi, idam cezası sorunu üzerine çalışmalarıyla bağlantılıdır. Aşağıdaki alıntı, Anon'un günlüğündeki, 12 Nisan 1906 tarihli sayfadandır:

> İdam cezasına, belki de sert hapis cezasına karşı İngilizce küçük bir çalışma tasarlandı ve kaleme alındı. İdam cezasıyla mücadele edebilmek için özgür irade üzerine yazılmış kitaplar okunmalı.[28]

Öyleyse Anon'un idam cezası meselesine ilgisiyle başlayan özgür irade meselesine ilgisinin gelişimi üç ana aşamaya sahiptir:

1) Pessoa'nın idam cezasının kaldırılmasının savunması bağlamında özgür irade sorununu ele alan "İdam Cezasına Karşı" [BNO/E3, 55E-25e 3] metnini geliştirmesi. Bu imzasız metin Bölüm II, kısım2.1'de sunulmuştur;

2) Pessoa'nın özgür irade konusuna olan ilgisinin gelişimi "Özgürlük Üzerine Deneme. Ya da Etiğin Temelleri" başlıklı imzasız bir belgeye [BNP/E3, 48H-61r] karşılık gelir. Bu denemenin tasarısı ile ona ilişkin parça Bölüm II, kısım 2.2'de yer almıştır;

3) Anon'un "Özgür İrade Üzerine Deneme"sinin tasarısı ile parçaları Bölüm I'deki deneme 2'ye karşılık gelir.

Pessoa'nın ilk dönem Lizbon defterlerindeki özgür irade konusuna olan ilgisini geliştirdiği "Özgür

28. Fernando Pessoa, *Escoritos Autobiográficos, Auotomáfticos e de Reflexão Pessoal*, s: 34-35.

İrade Üzerine Deneme", kendi çözümlemelerini, çoğu zaman da Schopenhauer ile Fouillée'nin ileri sürdüğü, özgür iradeye dair bilincimizin, fiziksel özgürlük kavramımızın dünyaya atfedilmesine dayanan bir yanılsama olduğu yönündeki savlarının doğruluğunu gösterme çabasının ürünüdür. "Özgür İrade Üzerine Deneme"den alıntılanan aşağıdaki parça tam da bunu söylemektedir:

> Benim görüşüme göre özgür irade fikri, ilkel ve doğal fiziksel özgürlük fikrinin ahlâki dünyaya uygulanmasından doğmuştur. Bu uygulama, bu benzetme bilinçdışıdır ve aynı zamanda yanlıştır. Tekrar ediyorum bu bizim yaptığımız bilinçdışı hatalardan biridir; hem sıklıkla hem de doğal olarak içine düştüğümüz hatalı akıl yürütmelerden biridir.
> [BNP/E3-23-49']

Bölüm I'deki (imzasız) üçüncü deneme "Sorumluluk Fikri Üzerine Deneme"dir. Sorumluluk kavramı ve sorunları, Pessoa tarafından önce "Özgür İrade Üzerine Deneme"ye dâhil konular olarak anlaşılmıştır. Bunun bir kısmı -sözgelimi aşağıdaki tasarının beşinci başlığında açıkça görüldüğü gibi- özgür irade çözümlemelerini geliştirdiği "Sorumluluk Üzerine"de yer alır:

Özgür İrade Üzerine

Önsöz

1. Tanımlar
2. Sorunun tarihi
3. Lehte ve Aleyhte Savlar
4. Yeni Savlar
5. Sorumluluk Üzerine
6. Özgür İradenin Varolmayışının Doğurduğu Sonuçlar
7. Sonuç. Karakter
8. Bölümler ile Kavramların Dizini

[*Fernando Pessoa, El Eterno Viajero*'den[29] alınmıştır. - 28.8][30]

Yine de, sorumluluk sorununa ilişkin yazıların sayısı ile bu kavramın temel ilişkisi göz önüne alındığında, Pessoa'nın sorumluluk üzerine düşünceleri, "Sorumluluk Fikri Üzerine" adlı bağımsız denemesinin konusu olmuştur.[31] Burada sorumluluk, özgür ira-

29. Portekizce, "Bitmeyen Yolculuk". (ç.n.)

30. *Fernando Pessoa, El Eterno Viajero,* Lizbon: Secretaria de Estado da Cultura, 1981 başlığı Teresa Rita Lopes ile Maria Fernanda Abretu tarafından hazırlanmış bir kataloga karşılık gelir. İçinde "Özgür İrade" denemesinin (belgeyi belirlemek için yazdığımız "28.8" numarasıyla kataloglanmış) yukarıdaki tasarısının tıpkıbasımının da olduğu Pessoa'nın yazılarının tıpkıbasımlarından bir seçme yer almaktadır.. Bu tıpkıbasımın belgesini Pessoa Arşivi'nde bulamadık, dolayısıyla doğrudan o katalogdan aldık. Aslında *Fernando Pessoa, El Eterno Viajero* 1981'de, yani Pessoa Arşivi'nin 1986'da kurulmasından önce yayımlandı. Bu süreçte bazı belgeler kaybolduğundan ve bazıları hâlâ Pessoa ailesinin elinde olduğundan Pessoa Arşivi'nde yer alamadı. Bu belgede de durumun buna uyduğuna inanıyoruz.

31. Aslında "Sorumluluk Üzerine", "Özgür İrade Üzerine Deneme" tasarısına ilişkin üç belgeden yalnız birinde yer almaktadır. "Sorumluluk Düşüncesi

deden hem önce gelir hem de ondan daha temeldir.

Bu nedenle bu çalışmanın bir parçası şöyle der: "Sorumluluk, özgür iradeyi önceleyen bir yanılsamadır" [BNP/E3, 15[4]-69[r]]. Bu yanılsamanın asıl özelliği, aşağıdaki parçada da dile getirilmiştir:

> Özgürlük fikri, tamamen metafizik bir fikirdir.
>
> Asıl fikir, bir etkinin Nedenine dikkat çeken, neden fikrinin tek uygulaması olan sorumluluk fikridir. "O adam bana vurdu, ben de kendimi savunmak için ona vurdum." "O adam diğer adama vurdu ve onu öldürdü. Ben onu gördüm. O adam ötekinin katilidir." Bunların hepsi pekâlâ doğrudur.
>
> Öyleyse özgür irade fikrinin ilkel bir düşünce olmadığını görürüz; gerçekten ilkel bir düşünce olan, nedensellik ilkesinin akla uygun ama cehaletle uygulanmasına dayanan sorumluluktur.
>
> Başlangıçta insanın bilincinde olduğu yalnızca fiziksel özgürlüğüydü, metafiziksel zihin durumu söz konusu değildi. Özgürlük düşüncesi, akılla ortaya çıktı, metafiziktir, dolayısıyla hataya elverişlidir.
>
> [BNP/E3-23-49[v]]

Bölüm I'deki dördüncü deneme, Schopenhauer'in Özgür İrade Üzerine Deneme'sindeki çeşitli neden kavramları arasındaki farklılıktan yola çıkan, Alexander Search'ün "Essay on the Idea of Cause" [Neden Fikri Üzerine Deneme] adlı metnidir. Şu parçayı okuyalım:

Üzerine" denemesini Pessoa, "Sorumluluk Üzerine" çalışmasından hareketle geliştirmiştir.

> Aslında Schopenhauer Neden fikrini üç farklı fikre böldü: Neden olma, uyarma ve güdü.
> [BNP/E3-15[4]-100[r]]

Search burada denemesinin amacını açıklar: Schopenhauer'in neden fikrini tartışıp çözümlemek. Aslında Schopenhauer'in Fransızca çevirisinde şöyle denmektedir:

> Varlıkların bütün değişimlerini yöneten nedensellik ilkesi, inorganik gövdelerde, bitkilerde, hayvanlarda olduğu gibi, kendini üç yönlü olarak belli eder: 1. Kelimenin en kesin anlamıyla Neden olma, 2. Uyarma (*Reiz*), son olarak 3. Güdü. Açıktır ki bu üç farklı biçimde de nedensellik ilkesi önsel değerini korur, nedensel özün gerekliliğini sımsıkı kapsar.[32]
> [CFP/1-135: s.56]

Bölüm II, kısım 3'teki iki belge de -ikisi de Search'e değil Charles Robert Anon'a yakıştırılır- Schopenhauer'in nedensellik kavramına merakını açık eder.

Bölüm I'deki (imzasız) beşinci deneme "Hata Üzerine", Pessoa'nın, Platon'un *Theaetetus* diyalogu üzerine yaptığı okumadan yola çıkar. "Hata Üzerine" için yazılmış bir parçada ayraç içinde şu yazılmıştır: "Hata Üzerine. Platon'un *Theaetetus*'u üzerine bir yo-

32. Le principe de causalité, qui régit toutes les modifications des êtres, se présent sous trois aspects, correspondants à la triple division des corps en corps inorganiques, en plantes, et en animaux; à savoir : 1° La Causation, dans le sens le plus étroit du mot ; 2° l'Excitation (*Reiz*) ; 3° enfin la Motivation. Il est bien entendu que sous ces trois fromes différences, le principe de causalité conserve sa valeur à priori, et que la nécessité de la liaison causale subsiste dans toute sa rigueur.

rum" [BNP/E3,25-88^{v}]. Buna karşılık Anon'un okuma günlüğünde bu okumanın tam tarihi verilmiştir: "16 Kasım 1906: Platon: *Theaetetus*."[33] Bu deneme için Pessoa'dan kalan parçalar, duyumun bilgi üzerindeki rolünü tartışıp *Theaetetus*'un "Hata duyumda, yalnız duyumdadır" [BNP/E3, 25-88^{r}] savını düşünmesine yol açar. Bölüm II, kısım 4'te "Duyum Kavramına Gönderme Yapan Parçalar" başlıklı hatanın tartışılmasıyla ilgili, imzasız metinlere de yer verdim.

Bölüm I'de (imzasız) altıncı deneme "Duyum Üzerine"dir. Bu da yine Pessoa'nın erken dönem felsefe okumalarını yansıtır. Buradaki en önemli okumalarından biri, Fouillée'nin *La Philosophie de Platon* [Platon Felsefesi] olabilir. Fouillée'nin kitabının bir bölümünde şu okunabilir:

> I. Duyum
>
> Duyumdan önce akıl, içinde hakikati barındırarak, ama bunu bilmeden, bunu aydınlığa çıkarma arzusunu duymadan uyuyormuş gibi duruyordu. Dışsal dünya duyum yoluyla ona göre hareket eder, onu kışkırtır, hoşnut eder ya da acı çektirir, sonunda hareketsizliğine de, uykusunu da son verir. Böylece görür, anlar, duyumsar, bilir. Duyumu bastırırsan, bilgiyi de bastırırsın.[34]
>
> [CFP/1-49: s. 14]

33. Fernando Pessoa, *Escoritos Autobiográficos, Auotomáfticos e de Reflexão Pessoal*, s: 52.

34. I. La Sensation. Avant la sensation, l'intelligence était comme endormie, renfermant en elle-même la vérité, mains sans le savoir et sans éprouver la besoin de la mettre au jour. Par la sensation le monde extérieur agir sur elle, la provoque, la réjouit ou la tourmente, la titre enfin de sa torpeur et de son sommeil. Elle voir, elle entende, elle sent, elle connaît. Supprimez la sensation, vous supprime la connassience.

Pessoa'nın altını çizdiği bölüm, duyum konusundaki ilgisinin bir kanıtıdır, öte yandan Alfred Binet'in *L'Ame et le Corps*'u [Ruh ve Beden] duyum konusundaki düşüncelerini etkileyen bir başka kitaptır. Binet'nin kitabında duyum üzerine iki bölüm bulunur: "De l'objet extérieur nous ne connaissons que des sensations" [Dışsal nesnenin sadece duyumunu biliriz] (kitap I, b. II), "La définition de la sensation" [Duyumun Tanımı] (kitap II, b. II). Pessoa'nın duyumu ele alan öbür metinlerini de Bölüm II, kısım 4'te topladım. Bunlar arasında tartışma yaratan "Binet'in Dünyanın Varlığının Kanıtı Üzerine" de yer alır.[35]

Bölüm I'de (imzasız) yedinci deneme, "Herakleitos Üzerine Deneme", felsefe tarihi elkitaplarını okurken Pessoa'nın tepkilerini dile getirdiği parçaları içerir. Anon'un okuma günlüğünde, Pessoa'nın Herakleitos üzerine bilgisinin belki de ana kaynağını oluşturan Alfred Weber'in *Felsefe Tarihi*'nde ele alınan biçimiyle, Sokrates öncesi filozoflara yapılan pek çok gönderme de bulunur. "Herakleitos Üzerine Deneme"de yer alan harekete ilişkin sorunsal, Platon'un Herakleitos'taki oluş sorunu üzerine analizine göndermeler içeren Fouillée'nin *Philosophie de Platon* kitabıyla da ilişkilendirilebilir.

Bölüm I'deki (imzasız) sekizinci deneme, "Aquinolu Tommaso Üzerine" başlığını taşır. Anon'un okuma günlüğünden aşağıdaki not Pessoa'nın ortaçağ filozoflarına ilgisini gösterir:

35. Duyum üzerine başka kaynaklar için bkz: Nuno Ribeiro, "The Plural Writing & the sensationist Movement," *Hyperion; On the Further of Aesthetics*, c.V, No. 2, Kasım 2010, s: 73-95. Bu yayın, duyumculuk üzerine kısa bir denemenin yanı sıra Pessoa'nın duyum konulu yazılarından seçmelerle bunların çevirilerini de içerir.

13 Mayıs (Pazar)
Karanlık, yağmurlu bir gün; evden çıkmadım. Vallet'den Skolastik Felsefe okuması yaptım.[36]

Pessoa'nın burada sözünü ettiği kitap Pierre Vallet'nin *Historie de la Philosophie*'sidir [*Felsefe Tarihi*]; içinde, Aquinolu Tommaso'nun çalışmalarına kısmen yer veren, "Art.II - Seconde période de la philosophic scolastique: son apogée; XIIe siècle" [Skolastik Felsefenin İkinci Dönemi; Zirveye Ulaştığı Dönem; 12. Yüzyıl] başlıklı bir bölüm yer alır. Pessoa'nın Aquinolu Tommaso'nun felsefesine aşinalığının kaynağının bu olduğu anlaşılmakla birlikte, Pessoa'nın "Aquinolu Tommaso Üzerine"deki soruları, Vallet'nin on üçüncü yüzyıl felsefesini incelemesinin sonucu sayılabilir. Bu deneme Tanrı'nın fiziksel ön-hareketi ile iradenin özgürlüğü arasındaki uzlaştırma sorununa ve bunun eleştirisine girişmektedir, bu da Vallet'nin kitabına bir göndermedir.

İmzasız "Pascal Üzerine Deneme"nin kısa parçaları -Bölüm I, Deneme IX- Pessoa'nın Pascal'a olan ilgisine, Pascal okumasına işaret eder. Pessoa'nın Özel Kitaplığı'nda Pascal'ın *Düşünceler* [CFP/1-116] ve *Les Provinciales* [CFP/1-117] adlı kitapları vardır, her ikisinde de Pessoa'nm altını çizdiği satırlara rastlanır. Yine de Pascal okuması eleştireldir, bu deneme de Katolik Kilisesi'nin düşünce üzerindeki etkisine getirdiği bir eleştiridir. Kullanılan savlar Nietzsche'nin bazı savlarına benzer. Pessoa'nın Nietzsche'ye merakı, okuma listesinden anlaşıla-

36. Fernando Pessoa, *Escoritos Autobiográficos, Auotomáfticos e de Reflexão Pessoal*, s: 38, 39.

bilir. Sözgelimi Search'ün 1906 okuma defterinde Fouillée'nin *Nietzsche et l'immoralisme* [Nietzsche ve Ahlâkdışılık], Lichtenberger'in *Philosophie de Nietzsche* [Nietzsche'nin Felsefesi] kitaplarından söz edilirken Pessoa'nın 1906'dan başlayarak Nietzsche'yi doğrudan ya da ikincil kaynaklardan okuduğu kesindir.[37] O zamanlar Pessoa'nın Pascal'a eleştirel yaklaşımını tetikleyen Nietzsche olabilir.

Bölüm I'deki onuncu, aynı zamanda son deneme "Bilimin Sınırları Üzerine"dir. Anon tarafından imzalanmış olup Pessoa'nın yazdığı felsefi metinlerin en kısalarından biridir; ampirik yanılsama ve ruhun ölümsüzlüğüyle ilgilidir. Bu başlık Anon'un, başka okumaları ile yazılarında da sıkça rastlandığı gibi, bilime olan merakını gösterir. Pessoa'nın altını çizdiği satırlarla sayfa kenarına yazdığı notları içeren, kendi Özel Kitaplığı'ndan, G. H. Lewes'in *Science and Speculation* [Bilim ve Spekülasyon] kitabı buna bir örnektir.

37. *Fernando Pessoa e Nietzsche: O pensamento da pluralidade* adlı kitapta Pessoa Arşivi'nde bulunan felsefi kanıtlara dayanarak Pessoa'nın Nietzsche'yi okuduğuna ilişkin ipuçlarını verdim.

5

YAYIMLANMA ÖLÇÜTÜ VE METİNLERİN KAYNAĞI

Elinizdeki kitap, Fernando Pessoa'nın hepsi İngilizce yazılmış, Biblioteca Nacional Portugal'daki (BNP) [Portekiz Ulusal Kitaplığı] Pessoa Arşivi'nde bulunan *Felsefi Denemeler*'inin transkripsiyonu yapılarak düzenlenmesidir. Buna aykırı tek durum, Pessoa Arşivi'nde aslını bulamadığım, dolayısıyla *Fernando Pessoa, El Eterno Viajero* kataloğundaki tıpkıbasımdan transkripsiyonunu yaptığım "Özgür İrade" deneme tasarısının bir belgesidir. Metinlerin derlenmesiyle düzenlenmesinin tek sorumlusu benim ama düzenlemeyi -elimden geldiğince- Pesoa'nın ilgili taslaklarındaki ipuçlarına uygun yaptım. Her ne kadar felsefi yazıları Pessoa Arşivi'nde tutarsız biçimde kataloglanmış olsa da, öbür göstergeler Pessoa'mn özgün, elle yazılmış ya da daktilo edilmiş sayfalarından sabırla ayıklanmıştır.

Malzemeyi aktarırken, bir sözcük ya da cümle

birden çok biçimde yazılmışsa her zaman ilk biçimini esas aldım. Bu ölçütü kullandım çünkü Pessoa, bu metinleri son, bitmiş haline ulaştırmadığı için, birçok durumda bir sözcüğü ya da cümleyi kendi seçimini belirtmeden birden fazla biçimde yazmıştır. Pessoa önce bir sözcüğü ya da cümleyi yazıp sonra bunların başka biçimlerini ilkinin yerine geçmek üzere metne katma alışkanlığındaydı. Ben bu biçimlerin seçime açık özelliğini dikkate alarak ilk biçimlerini almayı kendime ölçüt edindim. "Özgür irade" terimini alırsak, bazen küçük bazen büyük harflerle, çizgiyle ayrılarak, vb. yazılmış -bütün bu çeşitlemeler Pessoa'nın kendi yaptıklarıdır, buraya da aynen alınmıştır. Son olarak, her yazım çeşitlemesi, her temel not, üstü çizilmiş ya da üzerinde değişiklik yapılmış durumlar da gösterilerek dipnotlara konmuştur.[38] Böylece hem genel okuyucuya bu metinlerin oluşturulma süreci hakkında bir fikir verilmiş hem de Pessoa uzmanlarına değerli bir eleştirel araç sağlanmıştır. Bu metinlerin aktarılmasında aşağıdaki işaretler kullanılmıştır:[39]

38. Bu işaretler ve notlar çoğunlukla Türkçe karşılığı olmayan (örneğin, "the"nın kullanımı ya da fr[ee]-will ve predest[ination] gibi kelime parçaları) ya da tamamlanmamış ve üstü çizilmiş kelimelerden (örneğin ~~whs~~) oluşmaktadır. Bunun dışında kalan örneklere olabildiğince yer vermeye çalıştık. (e.n.)

39. Bu basımda yer alan metinlerin aktarılmasında kullanılan bazı işaretler aşağıdaki kaynaklarda bulunabilir: Nuno Ven turinha, *Lógica, Ética e Gramática -Wittgenstein e o Método da Filosofia*, Lizbon: Imprensa Nacional-Casa da Meoda, 2010. Bunların dışında kalanlar genel bir Pessoa derlemesi amacıyla ve onun özgünlüğü göz önünde bulundurularak türetilmiş ya da uyarlanmıştır -bu işaretler Pessoa'nın yazılarının gelecekteki derlemelerinde de kullanılacaktır.

~~XXXXXX~~ üstü çizili parça

XXXXXX$^{\uparrow XXXXXX}$ üste eklenmiş parça

XXXXXX$_{\downarrow XXXXXX}$ alta eklenmiş parça

XXXXXX$^{\rightarrow XXXXXX}$ sağa eklenmiş parça

XXXXXX$^{\leftarrow XXXXXX}$ sola eklenmiş parça

XXXXXX$^{/XXXXXX/}$ seçmeli parça

XXXXXX altı çizilmiş parça

|XXXX| yazarın emin olamadığı parça

† okunamayan sözcük

□ yazarın boş bıraktığı yer

[*|y] üst üste gelerek çakışma olduğu yerlerde [~~ikame edilen~~|ikame]

|*XXXX| varsayıma dayalı okuma

[XXXX] derleyenin eklediği parça

[...] eksik materyal [özgün metinde okunamaz hale gelmiş parça]

BÖLÜM I

FELSEFİ DENEMELER

I - Akılcılığın Doğası ve Anlamı Üzerine Deneme

[15²-62-70]

Akılcılık

Akılcılığa göre olgular olarak kabul edilebilecek şeyler yalnızca, deneyimi bilim adı verilen tutarlılığa[40] akıl yoluyla indirgeyenlerdir. Akılcılığa göre, bunun dışında kalan her şey bilinmeyendir[41] ya da en azından henüz bilinmeyendir; ama bu onların bilinemeyeceği anlamına gelmez, yanlış oldukları anlamına ise hiç gelmez. Doğruluğu kanıtlanamayanın yanlışlığı da kanıtlanamaz. Sözgelimi İsa'nın Tanrı olduğu kabulünü, bir Akılcı reddedemez çünkü onaylayamaz da. Bu bir yanılgı ya da daha ileri bir bakışın görüşü olabilir -Akılcı bunun hangisi olduğunu belirleyemez çünkü bir şeyi akla dayandıramazsa onun yanlış olduğunu bilemediği gibi, sırf kendisi sahip değil diye bir duyumun var olmadığını da söyleyemez.

Bu nedenle tanrıtanımazlık hiç de akılcılıkla aynı değildir. Hiçbir tanrıtanımaz, akılcılığın ya da tanrı-

40. bilim↑adı verilen tutarlılığa

41. Henüz bilinmeyendir

tanımazlığın yahut her ikisinin birden anlamını göz ardı etmedikçe, kendini akılcı olarak tanımlayamaz. Doğrusu, tanrıtanımazlık bir inanmama değil inanma biçimidir. Genellikle bir tanrıtanımazın, Tanrı'nın varlığına inanmayan biri olduğu varsayılır. Bu yanlıştır çünkü o kadar olumsuz biri değildir; o Tanrı-olmayan'nın varlığına inanır. Olumluluğu, mutluluğu ve Hıristiyan olmayan bir savaşçının coşkulu inancına sahip olması buradan gelir.

Akılcılık cehaletle sınırlı bilgidir;[42] bundan daha fazlası değil. Tanrıtanımazlık hoşgörüsüz ya da hoşgörüsü kibir dolu olmasına karşın, akılcılık bütünüyle hoşgörülüdür. Ne yazık ki bunun pek yaygın bir tutum olmaması nedeniyle asıl akılcılara, hele demokratlarına, pek seyrek rastlanır.[43] Bu aynı zamanda, kararlı tanrıtanımazın kaba, ahlâkdışı bâtıl inanç diyeceği şeye, akılcıların nazikçe yaklaşmaya hazır olmasının da nedenlerinden biridir. Bilmedikleri yerde görmezden gelirler. Tanrıtanımaz, el falı bakmanın yanlışlığını bilir. Akılcı ise, henüz denemediyse ya da deneyemeyecekse hiçbir şey söylemez.

Akılcılıkla bilinemezciliğin aynı şey olduğu da ileri sürülemez. Bilinemezcilik, bilinmeyenin bilinemez olduğunun onaylanmasını doğrudan ima eder. Akılcılık bilinmeyenden, bilinemez diye söz etmez, yani bilinebileceklerin şimdiye kadar bilinenler olduğunu söylemez. Daha geniş[44] bir bilenemezcilik, bilinenin bile bilinemez olduğunu onaylayabilir -daha çok savunulabilir ve bu çok daha akılcı bir önermedir. Bu

42. Cehaletle/↑bilinemezcilikle/ sınırlı bilgidir/↑bilim/

43. ↑hele demokratlarına pek seyrek

44. Daha geniş/daha mutsuz/

durumda Mutlak Akılcılık diye adlandırılabilir -hiçbir şeyin akla dayandırılamayacağı inancıyla birlikte akla dayandırılmadıkça hiçbir şeye inanılamayacağı inancı.

[63r]

Bazı bilinemezciler bilimdeki bilinemez ile metafizikteki bilinemezi ayırır -daha küçük bilinemeyenler ile daha büyük bilinmeyenler; var olmayan bir gökyüzünün Küçük Ayı'sı ile Büyük Ayı'sı.

Kuşkuculuk da akılcılıkla karıştırılabilir. Ama kuşkucunun, gerçekten kuşkucuysa, hiçbir inancı yoktur; akılcı ise akla inanır. Akılcı, akıl söz konusu olduğu ölçüde inançlı biridir. Aslına bakılırsa bütünüyle inançlı biridir. Kuşkucu, inançlı biri olmadığı içindir ki kendini mahveder: Pascal'da olduğu gibi, kuşkuculuk mistisizmin hep ilk-avı olmuştur.

Yarı kuşkucu Sokrates gibi konuşur, bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir. Tam kuşkucu Francisco Sanches gibi konuşur:[45] *Haud scio me nihil scire*, (hiçbir şey bilmediğimi bile bilmiyorum).

(Bu yurttaşımın Descartes'i öncelediği söylenir, belki de bunun nedeni ondan önce yaşamasıdır. Ama bu kronolojiden başka bir şey değildir. Onun Descartes'ı etkilediğine inanmıyorum. Metafizik spekülasyon Portekizlilerin yaman uğraşlarından biri değildir; Spinoza bile kendine has bir evren bulmak için hem Yahudi hem Hollandalı olmak zorunda kalmıştı.

45. Francisco Sanches (1550-1622), Portekizli filozof. Descartes'in kuşku yöntemini etkilediği söylenen *Quod nihil Scitur* (Hiçbir şeyin Bilinmemesi) adlı bir kitap yazmıştır.

Onun Portekizli herhangi bir atasının en fazla yapabileceği, şimdiki dünyayı öbür uçta bulmaktır.)

□ Budistlerin aşkın tanrıtanımazlığı.

Modern bilimin spekülasyonu, eski tanrıtanımazları duyularından yoksun bırakmış ve onları sessiz uzayın karanlığına ve donuk zamanın boşluğuna bırakmak üzere Tanrı'dan almış oldukları artık modası geçmiş sonsuzluğu onlardan çalarak yerine sonlu bir dünya vermiştir.

□ siyahi Yakup'un gittikçe kişiliksizleştirilmiş otorite merdiveninden yukarı doğru çıktıkça kendine inen, Hintli mistiklerin her yerde ve her zaman hazır olan negatif Tanrısı.

[64r]

Akılcılık

İnsan deneyimi akılcı pek az şey içerir. Akılcıların katlanmak zorunda oldukları ilk olgu da budur.

□ herhangi bir şey bile olmayışı tanımlayan tinsel fenomenlerin bir parçası olarak[46], bu [*varlık]ın korkunç entelektüel fenomenleri denen şey bütünüyle beyhudedir.

O acayip, eksik akıllı estetikçiler, kılık değiştirip gizlice aptallar arasına karışmış bir dâhinin çelişkili güzelliğini anlayabilse de hırsızların arasında çarmıha gerilmiş Tanrı'nm çelişkili haşmetini anlayamaz.

Akılcılık pek az şeyi biraraya getirir, çünkü aklın

46. ~~Daha yüksek~~ tinsel fenomenlerin bir parçası olarak.

içinde işlev gördüğü kesin(likle) pek dar bir alanı vardır.[47] Demirin genleşme katsayısını gösteren rakamları bir yana bırakırsak, elimizde sadece demirin gizemi kalır.

Akılcılığın gücü kısıtlılığından gelir, çünkü bütün güç kısıtlılıktır[48]. Akılcılık bizi, sonsuz kalıntının önünde edebi alçakgönüllülük içinde bırakır.

Aziz Aquinolu Tommaso gibi büyük Hıristiyanların akılcı olmasının nedeni buymuş gibi düşünülebilir. Ama durum bunun tam tersidir. Aziz Tommaso ne Hıristiyandır ne de akılcı. Yalnızca bir Katolik, bir akıl yürütücüdür. Akılcı, onun ortaya koyduğu durumu tersine çevirir. Aziz Tommaso eski bir deyişle, felsefeyi teolojinin hizmetkârı yapmıştır. Mistisizm taklidi teolojiyle ilgilenmeyen akılcı ise felsefeyi düşüncenin şiiri olmaktan öte bir yere koymaz.[49]

Spekülasyondan vazgeçmekte olan yeni ruh haline vermek istediğim tek şey, bir ifadedir.

Maddeci emindir. Akılcı farkındadır.

□ ve "Tanrı" ile şövalyeyi † unutmak istemeyen insan? Bu bir unvan olmadığına göre Aziz Paul, Azizliği hak etmemiş midir? □

47. (üstü |içi)nde işlev gördüğü ←kesin pek dar bir alanı vardır.
48. bütün güç kısıtlı↑lıktır
49. ~~Teolojiyi~~ ↓felsefeyi düşüncenin şiiri olmaktan öte bir yere koymaz

[65r]

Akılcılık

Bu önemsiz kitabı mürebbiyesi Paine[50] olan herhangi bir akılcı okursa, bu noktaya erişildiğinde, benim kim olduğumu açığa çıkarmaktan mutlu olacaktır. Ama Bay Jingle[51] gibi, beni içeride bulmasındansa bunu yapmasını tercih ederim.

Çünkü bu yalnızca bir gerçeklik kavramıdır. Gerçeklik sadece taşlarla bitkilerden, şuraya buraya kümelenmiş hayvanlardan ibaret değildir; aynı zamanda rüyalar, görüler, gizemli deneyimlerdir, tözdür ve insan soyunun ölümlülüğüdür. İsa gerçeklik olarak gerçek olmayabilir ancak bir ideal olarak gerçek olmuştur. Bu durum akılcı olan gerçekçiye göre yıldızlar kadar kifayetlidir. Erkeğin tutkunu olduğu sevdiği ideal kadın kadar gerçektir, çünkü aşk edimsel olan tek şeydir.

Aklın sonu, düşünmenin usanmasıdır. Yine de akıl o denli güçlüdür ki usanmışlığı bile gücünün bir parçasıdır, öyle ki aklı öğrenmişsek, rüyayı akılcı görürüz.

.....

|Tanrıların öldüğü dedikodusu dolaşmaktadır. Fakat ölümsüz olan Tanrılar pek bir hayat doludur.|

|Bütün insan soyunu, bilinmeyen bir denizin ortasında dümensiz kalmış bir geminin yolcularıyla tayfaları gibi düşünebiliriz. Yaşam sürdükçe oyunu

50. Thomas Paine (1737-1809), İngiliz-Amerikan siyaset kuramcısı. (ç.n.)

51. Charles Dickens'ın *The Pickwick Papers* romanındaki kurmaca bir karakter. (ç.n.)

sürdürecekler, bir kesinlik olarak taşıdıkları ölüm karşısında belki yollarına çıkacak bir gemide daha iyi bir harita bulup kurtulma umudunu taşıyacaklar. |

[66r]

Akılcılık

... Edmund Spencer'in bile bütün ayrıntılarıyla baştan sona okumayı göze alamayacağı *Faerie Queene*[52] gibi, ruhsuz bir görkemlilik kadar sıkıcı.

□ yanlış akılcılığın eski kentsoylusu, zavallı yaşlı Thomas Paine'den □ sonsuzluğun Tanrısı yerine uzam denilen evrensel aralığı geçiren Mr. J. M. Robertson'a[53] □

Mide bulandıracak kadar parlak ...

Ama akılcı, insanların görüşlerinin hiçbiriyle çatışmaya girmez. Tanrı'nın varlığını ve Amerikan yer-

52. Edmund Spencer'in tamamlanmamış epik şiiri. (ç.n.)

53. John Mackinnon Robertson (1856-1933), XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan İngiliz akılcılık akımının bir üyesi. Pessoa'nın Kişisel Kitaplığı'nda Robertson'un yirmi üç kitabı bulunmaktadır: *Pioneer Humanists* [CFP, 1-129]; *Pagan Christs* [CFP, 2-54]; Browning *and Tennyson as Teachers* [CFP, 8-475]; *A Short History of Freethought* [CFP, 1-130]; *Christianity and Mythology* [CFP, 2-49]; *Essays on Sociology* [CFP, 3-67]; *Criticisms* [CFP, 8-476]; *Essays in Ethics* [CFP, 1-128]; *Modern Humanists* [CFP, 3-68]; *A Short History of Christianity* [CFP, 2-55]; *Explorations* [CFP, 2-51]; *The Genuine in Shakespeare* [CFP, 8-1472; *The Baconian Heresy* [CFP, 8-471]; *Charles Bradlaugh* [CFP, 9-61]; *The Dynamics of Religion* [CFP, 2-50]; *The Saxon and Celt* [CFP, 3-69]; *The Problem of "Hamlet"* [CFP, 8-474]; *"Hamlet" Once More* [CFP, 8-473]; *Jesus & Judas* [CFP, 2-53]; *The Evolution of States* [CFP, 3-66]; *The Historical Jesus* [CFP, 2-52]; *William Archer as Rationalist* [CFP, 8-13], Robertson'un derlediği yazılar; *The Philosophical Works of Francis Bacon* [CFP, 1-3], Robertson tarafından derlenip önsöz yazılmış.

lilerinin tahta putlarının o Tanrı olabileceği olasılıklarını kabul eder. İğrenerek o putu bir köşeye atmak isteyen denizciye, Baudelaire gibi, *"Et si c'était le vrai Dieu?"*[54] der.

Din insan soyunun duygusal gereksinimidir. Akılcı bu gereksinimi duymayabilir ama başkalarının duyabileceğini kabul etmek zorundadır. Duygusaldır ama gereksinmedir de.

Saf akıl ile pratik akıl arasında çatışmalar vardır. Akılcı Katolikliği kabul eder ama kendi içlerinde meşru hak olan o hoşgörüsüzlük uygulamasını kabul edemez. Hoşgörülü insan, sınırı başkalarının hoşgörüsüzlüğüyle çizer. Barışı savunur ama nefs-i müdafaa için öldürmelidir.

Kant'ın saf akılla pratik akıl arasında yaptığı büyük ayrım... Aslına bakılırsa, dünyanın görüp göreceği en büyük akılcısı oydu. Ahlâk kuralları ve yıldızlarla baş başa kalmış sakin Königsberg'de kendi kurtuluşunu yalnızca akıldan çıkarmıştı. Ayakta durmasını sağlayan o küçük Königsberg'i sayesinde dünyayı yerinden oynatabilirdi.

Hak ettiği itibarı görememiş olan o tam ve eksiksiz bilginin önünde şükranla eğiliyorum. Ama Bay Robertson'un bilgisine saygı duyarsam, akılcılığı unutmuş olmasından dolayı kendisine saygı duyamam. O saf ve basit bir akıldışıcıdır; iman eden ruhunda üçüncü bir akla yer yoktur. Uzayın sonsuzluğuna ve zamanın ebediliğine bile inanır ama hangi bilim ya da hangi deney ona bu ölçülemez olanların var olduğunu öğretmiştir, şaşarım.

54. Fransızca, "Ya gerçek Tanrı oyduysa?" (ç.n.)

[67']

Akılcılık

Bütün bilimler büyük oranda bilim alanında bir girişimdir.[55] Aklın kendisi bizi zorunlu olarak hep aceleci genellemelerimize ve zorunlu olarak hep kusurlu gözlemlerimize çok da güvenmememiz gerektiği konusunda uyarmasa bile, bilimsel kuramların tarihsel deneyimi sanılarımıza[56] bunu nasihat eder. Bilimin ve bilginin tarihinde, pek çok hakikatin basit spekülasyonlara ya da geçici düşlere dönüştüğü; azınlığın olduğu kadar çoğunluğun tarihçilerinin her bir paragrafının sonuna felsefenin bir soru işareti koyabildiği görülmüştür. Hatta bilimin en sevgili yetersizlikleri bile yarın zihnin büyük kasırgaları tarafından yutulabilir. Demirin genleşme katsayısını bir kenara atmak zorunda kalabiliriz. Boyle'un yasasına karşı çıkabiliriz. Bir tür yorgun düş içinde bile dışsal teminatlarımızın[57] en seçkin ilkelerinin olumsuzlamasını, açıkça dile getirmek imkânsız değil. Hatta bir gün, şeylerin yüzeyiyle dişiliğine yönelik apaydınlık[58] bir anlayışa göre iki kere iki bile dört etmeyebilir.

Yine de, kesinliğin nesnelliği konusunda akıldan daha iyi bir güvencemiz olmadığından, bir şeyi kanıtlanabileceği için doğru olarak kabul etmek, cehaletimizde hoş görülebilir bir kaymadır. Bütün insanlarda ortak olan, birlikte sınayabileceğimiz nesnel evrenden

55. ↑bilim alanında bir/görme/ girişim(i)dir
56. ~~Spekülasyonlarımıza~~ ↑sanılarımıza
57. teminatlar/(güvenceler)/(/kesinlikler)/
58. apaydınlık/↑daha derin ↓ daha tuhaf/

öte bir şeyin hiç birimizde bulunmayışı ve ruhlarımız olmaksızın birbirimizle iletişim kurabileceğimiz akıl ilkeleridir. Hakikate ulaşılamaz ama mantık anlaşılabilir. Hayaletler nesneler olabilir ama nesneler hayalet bile olsalar nesnedir. Bize sunulmuş dünyada kalmalı, kullanmamıza izin verilmiş, en azından elimizden alınmamış sınama yönteminden şaşmamalıyız. Eğer bizi bir Tanrı yarattıysa, bizi içine koyduğu dünyadan ve onu anlamamız için bize araç olarak verdiği akıldan kuşku duymak bir tür küfürdür. Eğer ruhlarımızın derinliğindeki şeyler nesnel hakikatleri, görünür nesnelerden daha derinlemesine ortaya çıkarıyorsa, eğer daha derindeki zihinsel işlevler akıldan daha kesin sonuçlar üretebiliyorsa, duyularımızdan daha açık ayırt etme, mantığımızdan daha tutarlı eleştiri gücümüz yok demektir. Belki de Tanrı bizi kendi verdikleriyle gülünçleştiriyor, kendi benliğiyle körebe oynuyordur. Bütün bildiğimiz, bunun olabileceğidir. Ama bilge kişiler olarak biz gördüğümüz hediyeyi kabul edip aldığımız araçları kullanacağız; gerisini Kaderin ve o saklı amacın ellerine bırakacağız, sanki bunlar nesnelerin bilinmeyen tözlerinden biriymiş gibi.

[68']

Akılcılık

Bilimsel tin üç anlama gelir: (1) Araçlar ve fırsat verildiğinde, belirli bir kültürdeki herkesin eşit biçimde uygulayabileceği nesnel bir ölçüte tabi ilkeleri ya da olguları edimsel olarak (ya da en azından şimdilik)

doğru saymak; (2) bu tür ilkelerle ya da olgularla bağdaşmayan, nesnel kanıta doğasıyla değil söylemiyle direnen yahut direnemeyen, kanıtlanamaz ya da henüz kanıtlanmamış öğretileri ya da yarı-olguları edimsel olarak (ya da en azından şimdilik) yanlış saymak; (3) doğası gereği yasalar ve olgularla kıyaslanması imkânsız, nesnel kanıtlamaya elverişsiz kuramları ya da düşünceleri bilinmeyen saymak.

Örneklemek gerekirse bunun anlamı şudur: Demirin genleşme katsayısını belli bir sayısal oran olarak benimseriz; aynı derecede nesnel bir karşı kanıt gösterilmeden bu katsayının başka bir şey olduğunu onaylayan gizemli bir kuramı benimsemeyiz. Uygulamadan bağımsız böylesi bir gizemli öğretiyi ne doğru ne yanlış sayarız. Yaratılış söylemlerinin dilsel yorumlarıyla dünyanın yaratımının yanlış olduğunun kanıtı, dinin Yaratılışa dayanan metafizik ilkelerini etkilemez. Etkilediği tek şey, şu ana kadar anlaşıldığı biçimiyle, yalnızca fiziksel yaratı öğretisidir.

Bir "bilim" insanı bir bilim insanı olarak Üçleme öğretisini kabul etmediğini söylediğinde, bilim insanı olarak konuşuyor olamaz. Bilim insanı olarak ancak şunu söyleyebilir: Üçleme öğretisi konusunda bir görüşüm yoktur, olamaz da. Bilim insanı olarak değil de insan soyunun bir üyesi olarak Üçleme öğretisine inanmadığını söyleyebilir; aynı sıfatla inandığını da söyleyebilir. İnancını her iki yönde de dile getirme hakkı vardır ama ister olumlu ister olumsuz bu ancak inancının bir ifadesidir. Bunu yaptığı sırada hiçbir biçimde bir bilim insanı değildir; sadece bir insandır.

Bu çok basit gibi görünebilir ama insanın sapkınlığı, bütün nihai basitlikler gibi bunu da karma-

şıklaştırmıştır. Yine de o fiziksel öğretiyi ortaya atan bir mistik, eğer bunun kendi tinsel öğretisinin özüyle bağlantılı olduğunu ileri sürerse, kendi söylediği olduğu gibi alınarak, belli bir uygulamasının yanlışlığı kanıtlandığında genel kuramın da yanlış sayılacağından yakınmamalıdır.

[69']

Akılcılık

Akılcılık. Kuramsal Akılcılık. Pratik Akılcılık.

Toplumbilim basitçe söylenirse, daha düşük düzeyde metafiziktir. Şimdilik metafiziktir; onun ikamesi gibi görünmektedir, aynı zamanda metafizik ve toplumbilimsel spekülasyonlar genel olarak nicelikleriyle ters orantılıdır.

Hukukun ve düzenin uygarlığın gereği olduğunu savunmak kolaydır. Ama Atina hiç de düzenli değildi, hem Ortaçağın hem de Rönesans döneminin İtalyan Cumhuriyetlerinde de düzenden ve hukuktan pek söz edilemezdi; yine de sanatın ve kültürün yaratımı, onları uygarlık ya da uygarlığın ayırt edici özelliklerinden biri olarak ortaya çıkarmıyorsa, o zaman uygarlık kendinin zıddıdır. Birleşik bir ulus kendi yaşamının temelidir, demek kolaydır; ama ortaya çıkan sonuçların insan soyu için genellikle geçerli bir sınama sayıldığı düşünüldüğünde, uygar dünyanın düşüncesini yaratmış Yunanistan'ın hiçbir zaman kendisinin bütünü olmadığını, İtalya'nın ise birleşik olmaktan çok dağınık olduğunu söyleyebiliriz. Herhangi bir toplumbilimsel

kuramı savunmak kolaydır. Açıkça işe yaramaz olgular dışındaki her şey gibi, kuramın değeri, kuramcının değeri kadardır, en sonunda her şey hakikatin değişik görünümlerinden mürekkeptir.

Hukuk mesleği ahlâk dışı ve absürt bir meslektir ama hepimiz kendi inançlarımızın avukatlığını yaparız ve daha iyi olan sofist, kendi girdiği davayı -neyse ki geçici olarak- kazanır.

Kant gibi bazıları kendi felsefelerini kendilerinden çıkarır. Nietzsche gibi başkaları ise felsefelerini kendilerini olumsuzlayarak oluşturur. Uysal insan felsefesinde de uysaldır. Hasta kişi ise gücün filozofudur □

Kölelik pekâlâ savunulabilir. Onu savunmayışımız, Hıristiyan ahlâkının köleliği dışlamasından ya da Hıristiyan ahlâkının uygarlığımızın temellerinden biri olmasından ötürü değildir. İdam cezası savunulabilirse de duygusal sınamayı geçemez. Engizisyon savunulabilir, savunulmuştur da. Ama o da kültürel sınamayı geçemez -güçten yoksun olamayacak, geçerli herhangi bir savla değil, Yunanlıların bize aklımızın ruhu için verdiği akılcı bireycilikle reddedilmiştir.

[70r]

Akılcılık

Nietzsche'nin dediği gibi Hıristiyan etiği, kölelerin etiği olabilir. Yine de bizim etiğimizdir. Bu etiği istemediğimizi söyleyemeyiz; ama köle olduğumuzu söyleyebiliriz. (Nietzsche'nin iddiasını kabul edebili-

riz ama o zaman köleliği de kabul etmemiz gerekir. Bu etiğin kölelerin etiği olması mümkündür; eğer öyleyse, bizler köleyiz, o da bizim etiğimiz.)

Bir kimse zulmü, şehvet düşkünlüğünü ya da ihaneti savunduğunda, bunu doğuştan sahip olduğu ruhun entelektüel mühimmat deposundaki bütün silahları kullanarak yapabilir; fakat bizi, onunla yüzeydeki olası uyuşma nedenlerimizin ötesinde ikna etmek istediğinde, taşlar sopalar konuşur. Tutkularımız bizi zalim, şehvet düşkünü ya da hain yapabilir ama duygularımız yapamaz. Bizim uygarlığımızda bu kuramların kapısı[59] kesinlikle kapalıdır: Haçla kapatılmıştır.

Akılcı, Yunan kültürünün en iyi kültür olduğunu değil; iyi ya da kötü, sahip olduğumuz kültürün bu olduğunu ileri sürer. Akılcı, Roma düzeninin en iyi düzen örneği olduğunu değil; iyisiyle kötüsüyle bu düzenin içimize işlediğini ileri sürer. Akılcı, Hıristiyan etiğinin bütün olası etiklerin en iyisi olduğunu değil; bunun duygularımıza uygun tek etik olduğunu ileri sürer. Akılcı, Portekizlilerin keşiflerinin bir ürünü olan enternasyonalist uygarlığın ve öğrenmeye dayalı |*Yunan| demokratikleşmesinin[60] en iyi tür uygarlık olduğunu değil; o uygarlığın bizim olduğunu ileri sürer. Çünkü burada olması gerekse de gerekmese de buradadır (der). Yunan kültürü, Roma düzeni ya da Hıristiyan etiğinden sıyrılmanın, Bay Wells'in Zaman Makinesi'nin bir tür aşkın uzantısını kullanıp tarihin filmini geriye sarmanın ve okyanusötesi dünyayı tersine keşfedip[61] yeniden insansızlaştırmanın rahatlatıcı

59. Hacın gölgesi Kapı

60. ↑|*Yunan|demokratikleşmesinin /↑helenizm/

61. Tersine keşfetmek fiili orijinalinde disiscovering olarak kullanılmış ve

bir tarafı kalmamıştır.

Ana-babamızı inkâr edemeyeceğimize, soyumuzdan boşanamayacağımıza yahut annemizi boşayıp eski annemiz[62] diyemeyeceğimize göre, atalarımıza hiçbir şey borçlu olmadığımızı ya da bundan sonra borçlanmayacağımızı inandırıcı biçimde söyleyemeyiz. Borçlarımızı ödeyebilir ya da ödemeyebiliriz, borçlu olduğumuz konusunda haklı ya da haksız olabiliriz -onların belli bir amaç için yapılmadığını söyleyemeyiz.

[55G - 24r]

İki akılcılık vardır. Alt düzey olan, akılcıların öyle adlandırıp kendilerine o adı verdikleri fetişist akılcılıktır; bir de üst düzey akılcılık vardır. Her ikisi de hakikati ararken elimizdeki tek ya da en iyi şeyin akıl olduğuna inanır -temelinde, her şeyin temelinde olduğu gibi, bu doğrulanamaz bir inançtır. Araştırılacak hakikatin ne olduğu konusunda ayrılırlar. Alt düzey akılcılık, aklın metafizik sonuçlara ulaşabildiği yönündeki eski metafizik mite saplanıp kalmıştır. Üst düzey akılcılık, bütün bilginin duyulardan geldiği ve aklın bir duyu olmadığı önermesine dayanarak, verinin duyularla elenmesi dışında bir akıl olabileceğini kabul etmez; (mistikler haklı olmadıkça, ki bunu herkesi

Pessoa attığı dipnotla bunun keşfetmek anlamına gelen discovering kelimesinin tersine kullandığını belirtmiştir. (e.n)

62. Ana-babamızı inkâr edemeyeceğimize, ←soyumuzdan boşanamayacağımıza yahut babamızı boşayıp ←yahut annemizi boşayıp eski babamız←annemiz diyemeyeceğimize

tatmin edecek biçimde doğrulayamayız) bildiğimiz duyular arasında metafizik veri sağlayan bulunmadığına göre akıl, varlığın temellerine ilişkin herhangi bir sonuca varmaktan acizdir. Öyleyse, ne kadar saçma ya da çelişkili görünürse görünsün, bütün inançlar doğru olabilir; yanlış oldukları ilan edilemez: Sadece hiç doğrulanamayacak olasılıklar olarak sürüp gitmelerine izin verilir. Bu da bizi çabaya gerek kalmadan hoşgörüye götürür.

Üstün akılcılığın tutumu, Baudelaire'le ilişkili olan şu ünlü konuşmada sembolüne kavuşur. Uzun bir sömürge seferinden dönmüş deniz subayı bir arkadaşı, Baudelaire'e yeni getirdiği bir putu göstermektedir; insan soyunun şaşırtıcı bir putu olan bu tahta nesneyi nefretle gösterir, sonra da tiksintiyle bir köşeye fırlatırken, Baudelaire adamın koluna yapışır. "Dur!" der, "Ya gerçek Tanrı oyduysa?" -*Et si c'était le vrai Dieu?*- İşte bu esası ve tonu itibariyle üstün akılcılıktır.

İki akılcılık toplumbilim sorununda yine ayrışır. Alt düzey akılcı neredeyse değişmez biçimde demokrat olmalı, "halk" denen mite inanmalıdır. Genellikle de tanrıtanımaz -yani eksi işaretli bir inanan- olduğundan, bütün inananlar gibi, tipik bir somut yüzeyin inancı içindedir. Biri Eski Ahit'e inanırken öbürü demokrasiye inanır.

[15[1] - 45[r]]

Bildiğiniz gibi Güç-madde birciliği eskidi, onun yerini Gustave Le Bon'un[63] güç-birciliği aldı. Haeckel'in[64] kör, aptalca, ilkesiz (öyle adlandırılıyor) felsefesi de metafizik yönüyle eskidi.

Bunun nedeni, sisteminizi dogmatik kılan aklın eleştirisinin eksikliğidir. Aklın sonsuzun peşinden koşma hakkını doğrulayan nedir? Bilimsel önyargı, gelenek -son olarak bazı durumlarda entelektüel sahtekârlık.[65] Sağduyu felsefenin en amansız düşmanıdır.

[15[1] - 46[r]]

Sizin sisteminizden ayrılmamın ikinci nedeni, bilimsel düşüncenin sayısız tutarsızlığıdır. Akılcı olsun ya da olmasın, etkin herhangi bir düşünür madde ve ebediyet fikirlerinin birleşme noktasını, ebediyet ve sonsuzluk ile evrim fikirlerinden bahsetmemek üzere kavramaya yönelecektir. Bilimsel araştırma ve gözlem

63. Gustave Le Bon (1841-1931) psikolog, toplumbilimci, amatör fizikçi. Çalışmaları kitle psikolojisi ve toplumsal güçlerin evrimi ile ilgilidir. Fizik alanında maddenin evrimine ilişkin çok sayıda kuram geliştirmiştir. Pessoa'nın Özel Kitaplığı'nda Le Bon'un üç kitabı bulunmaktadır: *L'évolution de la matière* [CFP, 1-81] ; *L'évolution des forces* [CFP, 1-82]; *La Psychologie politique et la défense sociale* [CFP, 1-83]

64. Ernst Haeckel (1834-1919) Alman doğacı ve pozitivizmin büyük adlarından biri. Darwin'in çalışmalarının en önemli tanıtıcılarından biri olarak bilinir. Pessoa'nın Özel Kitaplığı'nda Haeckel'in üç kitabının Fransızca çevirisi bulunmaktadır: *Les merveilles de la vie* [CFP, 1-65]; *Origine de l'homme* [CFP, 5-17] ; *Historie de la création des êtres organisés d'après les lois naturelles* [CFP, 5-16] ; *Les énigmes de l'univers* [CFP, 1-64].

65. [↑entelektüel]sahtekârlık

muhakeme gücünü köreltir; diyalektik düşünceyi çalıştırmanın en kesin yolu gözlemden bağımsız muhakemedir.

Akılcılık dogmatiktir ve felsefi bir sistem değildir. Teleskoplar gökyüzünü tarar, sınır bulamayınca maddenin sonsuz olduğunu öne sürer. Ama bu bilimsel bir yöntem değil; sizin Akılcılık fikrinizin sonucu olan bir varsayımdır sadece. Aklın sonsuz çoğalmayı doğrulama gücü olduğunu nereden biliyorsunuz?

[15^{1} - 47^{r}]

Ahlâkın temelleri üçlüdür: Yurttaşlık bilgisini üreten sezgi, yasaklamayı üreten itaat; eylemdeki uyumu üreten akıl.

Akıl kendi başına ahlâki değildir çünkü akıldan türemiş ahlâk yoktur. Akıl yaratmaz; sadece sınırlar.

Gerçek bir akılcı diğerkâm olamaz çünkü diğerkâm olmak için akıl yoluyla bir neden göremez. Ahlâklılık akıldışıdır. Yine de yaşamın kendisi akıldışı olduğu için ahlâklılık bu özelliğiyle yaşamın temelidir.

[15^{5} - 19]

Liberal Akılcılık

1. BÖLÜM: Safsatalar Üzerine

Bu açıdan bakıldığında iki tür yanılgıya düşülebilir. Biri metafiziği bilim yapmak, öbürü bilimi me-

tafizik yapmaktır. İlkine tanrıya inanan herkes düşer; ikinciye ise *The Riddle of the Universe* [Evrenin Bilmecesi] adlı kitabında Profesör Haeckel.

Gelin bilim için metafiziği terk edelim ama bunu yapmakla bilimin metafiziğin *yerini almadığını* hatırlayalım; onun alanı ayrıdır. Bir kimse uçmaya çalışır da başaramazsa, gülebilir ve uçma fikrini terk edip yürümeyi seçebilir; yine de uçtuğumuzu söylememiz gerekir. İşte bu yanılgıya pek çok bilim insanı, maddeci ya da inançlı kimse, Sir Andrew Lang[66] ya da Haeckel yahut Brüchner[67] düşer.

[19^{v}]

Hıristiyanlığa, insanbiçimciliğe saldırılabilir, en azından bilim saldırabilir. Ancak deizm asla, onun biçimi başkadır; bilimin (üstünde değilse bile) hayli dışındadır.

66. Andrew Lang (1844-1912), İskoçyalı şair, roman yazarı, edebiyat eleştirmeni ve çevirmen. Masalları ve halk öyküleri derlemesiyle, ayrıca (başkalarıyla ortak yaptığı) Homeros'un İlyada ve *Odysseia* çevirileriyle tanınır. Psikoloji alanında da çalışmış, daha sonra Society for Psycical Research'in başkanı olmuştur.

67. Ludwig Brüchner, Alman fizikçi ve filozoftur, maddecilik yandaşı olarak bilinir. Pessoa'nın Özel Kitaplığı'nda Fransızcaya çevrilmiş iki kitabı bulunmaktadır: *Force et matière* [CFP, 1-15]; *L'homme selon la science* [CFP, 1-16].

II - Özgür İrade Üzerine Deneme

Tasarılar

[15[1] - 35[7]]

Özgür İrade Üzerine Deneme

Bölümler:

Metafizik savlar.
Toplumsal ve bilimsel savlar.
Sahte-fikir olarak Özgür İrade ve anlamı.
Sorumluluk.
Sonuç ve özet.
Psikolojik savlar.

[15[1] - 34[7]]

Özgür İrade Üzerine

1. Tanımlar.
(2. Meselenin tarihi.)
3. Metafizik.
4. Psikolojik.

5. Toplumsal, *ahlâki, adli.*
6. Kadercilik.
7. Bilimden önce Özgür İrade.
8. Belirlenimcilik ve savları.
9. Karakter.

[FernandoPessoa, El EternoViajero'dan alınmıştır - 28.8]

Charles Robt. Anon.

C. R. Anon.

Özgür İrade Üzerine

Önsöz
Bölüm I
1. Sorunun Tarihi.
2. Lehte ve aleyhte savlar
3. Yeni *Savlar.*
Bölüm II
4. Sorumluluk.
5. Sonuçları.

Özgür İrade Üzerine

Önsöz
1. Tanımlar.
2. Meselenin Tarihi.
3. Lehte ve aleyhte savlar.
4. Yeni Savlar.

5. Sorumluluk üzerine.
6. Özgür İradenin varolmayışının sonuçları.
7. Sonuç. Karakter.
8. Bölüm Dizinleri ve İçindekiler.

Parçalar

[13 - 20']

İrade yoktur. Duygu dünyası içinde vardır çünkü söz konusu psikolojik yetinin zorunlu tamamlayıcısıdır.

Charles Robert Anon

Aklm yetisi ya da yetileri[68] eylemi üretmek için dışsal bir □ birleşmiştir. Bazen yetiler ve dürtüler çatışması yaşanır; en güçlü olan ya da en güçlü yardım alan kazanır.

***

[15[1] - 17]

Özgür İrade Üzerine

İrade Nedendir
Gövde Araçtır
Eylem Etkidir

68. Akıl yetisi ya da[↑yetileri]

***

Önemli

Dinamikçilere göre gücün tanımlanmasının imkânsızlığı, *güçler*in ta kendisinin bizler olduğunu kanıtlar.

Daha da kesin bir biçimde şu söylenemez mi? İlk düşüncemiz olan Varlık fikrinin tanımlanmasının imkânsızlığı, bizim Varlığın parçaları olduğumuzu kanıtlar.

[15[1] - 30[r]]

Belirlenmemiş bir irade, irade bakımından sonsuzluk demektir. Böyle iki irade birbirine eşittir; peki nasıl olur da farklı etkiler yaratabilirler? Üstelik sonlu bir şeyi meydana getiren sonsuz bir şey nedir ki?

Evrenin aralıksız devinimi, arkasındaki Gücün eylemidir. Aristoteles'in Saf Eylemi.

Bilinmeyen	{	Varlık	Varlık olmama
		Güç	Eylem

[15[1] - 31]

Doğal olmayan doğadan hareketle nasıl ortaya çıkar? Fiziksel engelliler nasıl olur da var olabilir? Doğa yasalarının bir biçimde çiğnenmesiyle. Ama bu engelliler var olduklarına göre aynı zamanda doğaldırlar.

İnsan doğa Yasalarını nasıl çiğnemiştir? Özgür iradeyle mi? Buna eğilimli olduğu için mi?

Hayvan bütünüyle bir eğilim [31^{v}] içindedir ve *genellikle* doğaya uygun olarak öyledir.

Öyleyse insanda buna aykırı olan şey nedir?

Ayrıca madem insan hayvan soyundan gelmedir, insanın da eğilimleri vardır. Sahip olabildiği ona özgü olan, eğilimlerinin başka olmasıdır. Bunlar da doğası gereği, hayvanla ortak olan eğilimlerine aykırıdır. İnsanın, hayvanda da var olan, zararlı *aşırılığının* açıklaması nedir?

[15^{1} - 32]

İrade kendi içinde özgürdür. Ama her eylem belirlenmiştir. Her eylemde belirlenmişizdir. Burada düşünülmesi gereken üç şey vardır: Saf imkân, gerçek güç[69] ve eylem. Bunların Yasası şöyledir:

(1) İdealin yasası: Her şey ideal bir varoluşa sahiptir, bu herhangi bir yolla kavranabilir.

(2) İmkânın yasası: (Kendi içlerinde) çelişki taşımayan her şey mümkündür.

(3) Gerçekliğin yasası: Mümkün olan şeyler arasında varoluşu için yeterli nedeni olanlar tek başlarına gerçektir.

69. gerçek↑güç

[32r]

Özgür belirlenim fikri, diğer bir deyişle belirsiz bir belirlenimsizlik fikri öylesine düşünülemez, öylesine olağandışıdır ki bir kimsenin bunu gerçek bir şey gibi düşünmesine rastlamak beni şaşkınlığa uğratır.

Gerçek şeylerin dünyasında iradenin özgürlüğü ile belirlenimciliği uzlaştırmanın imkânı yoktur.

[15[1] - 51]

Özgür iradedeki bilincin tanıklığına karşı sav. Hipnoz sonrası iddialarına göre hasta, ahlâka aykırı davranışlar sergilerken kendi dürtülerine uyduğunu düşünür. Tarde.[70]

Öyleyse, der belirlenimciler, Özgür irade bilinci bir kanıt değildir. Yalnız bu özel durumda bunun mümkün olduğu yanıtı verilebilir.

***

Bu açıdan bilim kuramını daha da iyi eleştirebilmek adına, madde ve ruhun ya da daha ziyade madde ve tinin incelenmesiyle işe başlamalıyız.

70. Gabriel de Tarde (1843-1904) Fransız toplumbilimci, psikiyatr ve sosyal psikoloji ve kriminolojinin kurucusu. Alexander Search'ün okuma defterinde [BNP/E3, 144H, 32r] Pessoa, Tarde'ın on bir kitabının dökümünü yapar: *Criminalité comparée; Les transformations du droit; Les lois sociales; La logique sociales; Les lois de l'imitation; L'opposition universelle; L'opinion et la foule; Les transformations du pouvoir; La philosophie pénale; Etudes pénales et sociale; Etude de la psychologie pénale.*

[51^{v}]

Bunun yanı sıra Hamon[71] Özgür iradeye karşı iki savı kanıt göstermiştir. Bunlardan biri, doğal nedensellik yasası ve maddenin sakınımı yasasıyla çelişkisidir. Bu birinci sav yanlış bir temele dayanır, çünkü maddenin sakınımı bugün kuşkuludur. Radyumun bulunuşu ile Dr. Gustave Le Bon'un ünlü çalışmasının yayımlanmasından bu yana, maddenin yok edilemezliğinin doğru olup olmadığı tartışılabilir hale gelmiştir.

Ama bu sav üzerinde daha çok düşünmeye değer. En azından, iki varsayımdan herhangi biri ile ortaya konabilir: Madde ya yok edilemezdir ya da yok edilebilirdir. İlk durumda □

[15^{2} - 10^{r}]

Şeyler kendileri tarafından belirlenir.

Şeyler, kendilerinden başka bir şey tarafından (bizim tarafımızdan) belirlenir.

Şeyler bir nesne (ya da nesneler?) tarafından bir özneyi belirler.

1. Bilinmeyen.
2. Kavranamaz.
3. Kavranabilir.

71. Augustin Hamon (1862-1945) Belçikalı toplumbilimci ve kriminolog. *The Universal Illusion of Free Will and Crimino Responsibility* (Evrensel Özgür İrade Yanılsaması ve Suç Sorumluluğu) adlı özgür iradeyle ilgili bir kitap yazmıştır.

[15^2 - 35]

Özgür irade fikrinin kökeni ve ardından gelen genetik eleştirisi.

Maddenin düşünselleştirilmesi.

Locke (Psikoloji ve ahlâk)

† (kayıtsız ve kötü)

İnsan kendi duyumları üzerine düşünen bir varlıktır ve duyumlara değer kazandıran bu düşüncedir.

***

İdrak, ilkin biyolojik ve tinsel (ahlâki) dünyalar arasındaki bağlantıdır.

"Cansız" madde ile biyolojik dünya arasındaki bağlantıya karşılık gelen nokta nedir?

devinim	(maddi dünya)
değişim	(Biyolojik dünya)
	(Tinsel dünya)

[15^3 - 1 e 2]

İnsan irade sahibidir. Gerçekten öyledir. Ancak bu filozoflara bir soru sorayım: İnsanın iradesi olduğunu nasıl biliyorlar? Onların görüşüne göre iradenin ölçütü nedir? Nasıl oluyor da, bir şey irade sahibi de öteki değil?

Bir yanıt şudur: Özgür olduğu için. Bana göre bu yanıt bile değildir, çünkü kendi yetilerinin özgürlüğünü kabul etmez ya da kabul etmek için bir neden

görmez[ler]. Öyleyse özgürlük, iradenin ya başka bir adıdır ya da bir özelliğidir. Eğer iradenin bir özelliğiyse, buradan iradenin özünün, özgürlük olmadığı sonucu çıkar □

Özgürlük iradenin özü olsaydı, her şey şu ya da bu biçimde sınırlı olduğundan, hiçbir şey irade sahibi olmazdı.

[2']

Sorun basittir. Bir şey ya özgürdür ya değildir. Ya biridir ya öteki. İkisinin ortası yoktur. Fiziksel anlamda özgür olmadığımız sürece, bir şey başka bir şeyden daha özgür değildir □

[15 A -20]

Anarşist, uygarlığın bir ürünüdür; tıpkı dumanın, ateşin ürünü olması gibi.

***

Motorlu araçları olan zenginler.

Bilinmeyen[72] evrenin varlık-nedenidir; *Sebep* değildir.

Sebep ile *varlık-nedeni* arasındaki fark. Sebep bir fenomenin onun aracılığıyla olduğu, onsuz olamadığıdır. Ama eğer o sebep fenomen olursa.

72. ~~Tanrı~~ ↑bilinmeyen

Bir fenomen varlık-nedeni aracılığıyla var olur (ve onun sebebidir); eğer fenomen yoksa bu *varlık olmama-nedenidir*, ama ortada sebep yoktur.

[20^{v}]

Yeterli Neden, bir yönde bir etki yaratma eğilimi taşıyan, *böylesi bir etki yapan* dinamik sebeplerin toplamıdır.

Varlık-nedeni herhangi bir şeyi başlatabilir mi? Sebebin sebebi midir?

***

Özgür İrade

Buna karşı yaygın ifadeler:
"insanın en iyi (daha iyi) yönü."
"Karakter."

***

[15 B^{1} -3]

Psikolojik

1. Vicdanın tanıklığından alman kanıt.
   a) Stuart Mill'in karşı çıkışı.
   b) Spinoza ve Bayle'in karşı çıkışı (özgür iradenin sözümona doğrudan kanıtı).

***

Yeryüzündeki sonsuzluk fikrini bir yana bırakıp bu kavramı daha yakından inceleyelim. Burada da kuram ayrışmaktadır: Ya sonsuz iki istem vardır (öyle olsun) ya da iki bireyde ortaya çıkan evrensel bir irade. Her iki varsayım da özgür iradeye karşıdır. Eğer evrensel irade her iki kişide de aynıysa; eğer istemdeki iki "mutlak", "sonsuz" ya da "belirlenemeyen" her iki kişide de aymysa(?). Öyleyse nasıl olur da aynı neden ya da iki benzer neden (ki aynı şeydir) aynı koşullarda (benzer ortamda) iki farklı etki yaratır? Yanıt açıktır: Bireye nüfuz eden evrensel istem (diyelim) kendini onun içindeki bir şeyle belirler.

***

Bir kanıtla karşı karşıya olan A ve B kişilerinin aynı koşullarda birbirinden farklı davrandığını düşünelim. Peki, bu neden böyle? Neden böyle olur? Koşullar, ortam her iki kişi için de aynı olduğuna göre, eylemler bunlara, en azından bütünüyle bunlara bağlanamaz. Öyleyse neden[73] farklı davranmaktadırlar. Böyle bir eylemin bir nedeni olmalıdır.

[3^{v}]

İçebakışa dayalı psikolojinin gözlemleri ve tartışmaları, ileri sürülen savın lanetidir, baş belasıdır.

73. öyleyse↑neden

Öte yandan bir uzay fenomenine, yani fiziksel bir fenomene yönelik bir gözlemde birden çok idrak alakadar olabilse de, sonuç olarak ortaya her ne koyarlarsa, neredeyse bir birlik *gözlenebilir*, eski sistemde ve o sistemle -görmek ve akıl yürütmek için- kişilerden her biri ve bir kişi tek başına araştırmadan sorumludur. Psikolojinin içebakışa dayalı sorunlarını -sadece içsel benlik-gözlemine dayalı yöntemle çözüme ulaşabilecek sorunları kastediyorum- *tartışılması* en zor sorunlardır. Bu zorluk yöntemlerinden kaynaklanır. Başka bir insanın bilincine tinsel bir dışabakış yoluyla bakabilecek olsak, insanlığı çağlar boyu meşgul etmiş pek çok sorunun çözümünü yakalarız.

Psikolojik savlar.

Sokakta yürümek, çok hızlı.

[15 B^1 - 4 a 4a]

İnsan ruhunun yetilerinin varlığını kabul ettiğimizde, geriye tek bir özgür irade kavramı kalır: Çelişme özgürlüğü kavramı. O da şudur: Diyelim bende hırsızlık eğilimi var, buna rıza gösterebilirim ya da gösteremem. Özgür iradeyi savunan bu en mantıklı kurama göre, uyarıldıklarında bizi eyleme geçirmeye hazır gerçek yetilerimiz vardır ama bunların da üstünde, teklifte bulunduklarında eyleme geçme ya da geçmeme gücümüz bulunmaktadır.

Özgürlük kavramı bugün az da olsa değişmiştir. Artık iki zıt şey arasında seçim yapabileceğimizi iddia etmiyoruz; yapmayı seçmekle seçmemenin [4^v] olanaklı olduğu bir şey için seçim yapabiliyoruz.

Tek bir şeyin iki yüzü. Sorun tuhaf[74] bir yöne evrilmektedir. Açıktır ki bir dürtüye uyma ya da bundan kaçınma gücü, ne sadece bir tarafa yönlendiren bu dürtünün içinde ne de başka ama zıt olmayan bir tarafa yönlendiren başka bir dürtünün ya da yetinin içinde olabilir.

Bu kuramı daha anlaşılır biçimde açıklayacağım. Her insanın kendi karakterini tesis ettiği çeşitli yetileri vardır, bunlara *sahip olmak* onu başka insanlardan ayırır [4ᶜ]. Eski, karaktersiz özgür irade kuramı artık geçerli değildir. Bir insanın karakterinin oluşmasında yetilere ve onların farklı derecelerine yer vermeliyiz. Ama bu yetilerin arkasında onlara olur diyen ya da demeyen irade olduğu söylenir. Sözgelimi, çabuk sinirlenen bir insan, bu huyunun şiddetinin [4a] kendini sürüklemesiyle, birine vurma isteği duyar: Bu onun karakterinin bir parçasıdır. İradenin varsayılan parçasına gelince: Kişinin vurma dürtüsü vardır ama vurabilir de vurmayabilir de, bu onun özgür olan iradesi olarak kabul edilir.

[15 B² - 75 e 76]

doğru
İradenin göreli özgürlüğü.

***

Bilincin daha yüksek konumları. Düşünüm. Vic-

74. ~~Yabancı~~ garip

dan. Çaba. (Daha yüksek Vicdanla hassas bölüm ne kadar ilkelse o kadar yozlaşır, diğer ikisi yozlaşmaz (deyim yerindeyse).)

Daha yüksek bilincin üç yetisi.

***

[76r]

Özgür İrade

Doğaüstünün doğasının bir yanılsaması -ölümsüz şeyler, doğaüstünün doğaya uygulanması.

Maddenin sonsuzluğunu savunan maddecilik de öyle.

Aşırılık

[15B² - 83]

Özgür İradenin Büyük Paradoksu

1. Her eylemde belirlenmiş olduğumuza ve eylemlerimizin kalitesi beynimizin kalitesine bağlı olduğuna göre.

2. □

Eğer o beyinden olduğu gibi sorumluysak, ancak o zaman sorumlu ve özgür olabiliriz. Başka bir deyişle konumumuzdan sorumlu ve özgür olmak için kendi [benliğimizi] kendimiz yaratmamız gerekir. Ama kendini yaratmak saçmadır (açıkça saçmadır; birinin kendini yaratması için var olmadan önce var olması

gerekir -tam bir saçmalık).

Özgür İrade, Sonsuz bir varlığın (eğer varsa) varoluş tarzıdır. Bu da, tutarsız ya da saçma biçimde, Tanrı'ya atfedilebilir. İnsan söz konusu olduğunda sadece saçma ve düşünmeden ortaya atılmış bir şeydir.

[83^{v}]

Ortaya atılmış soruya karşı: Ama böyle bir ruh sonsuz bir öz olamaz □

Yanıt hayırdır. Tam da sonsuzun tanımı nedeniyle. Bir şey, ancak başka hiçbir şeyle aynı türden değilse sonsuzdur, çünkü aynı türden herhangi bir şey varsa, bu onu kısıtlar, ona sınır koyar. Sonsuz ruhlar çoğulluğu imkânsızlıktır.

Sözü edilen sonlu şeylerde, uzamın ve zamanın şeylerinde toptan belirlenimcilik ve kadercilik varolur.

***

Doğal dünya özgürlükten bildiğimiz gibi ya ilkesel ya da fiziksel dünyanın bir tezahürü olmaya yatkındır yahut ikisi yan yanadır.

(1) Eğer □, belirlendiğine göre açıktır ki psişizm de dâhil her şey belirlenmiştir, bu durumda bu da maddenin bir işlevidir.

(2) Madde ruhu temsil ettiği ve onun ötesini gösterdiği ve gösterilen belirlendiği için, bu durumda gösterilen özünde belirlenmiştir.

(3) (a) Eğer ikisi yan yana ise her ikisi de belir-

lenmiştir [ya da] aksi halde şeyler yan yana hareket etmeyecektir. Ancak (b) ikisi de *bir* gerçekliğin [bir] ifadesi olabilir. Fakat bu bütünüyle bilinmeyendir.

[15B - 85]

Gelecek Bilgisi ve Özgür İrade. Astronomide | *Orsini | (En Önemli)[75]. İnsan, Siyasette ne zaman bir | *Toplum | öngörebilecek.

***

Gelecek Bilgisi. Önsezi.

İnsan belirlenimciliğin bilincine tam olarak ne zaman varırsa ancak o zaman özgür olacak.

***

[15B^3- 13]

(neden) Kuvvet mi değil mi
Kuvvet değilse hareket etmez.

***

Eğer Kuvvetse kavga etmek zorundadır, bu ölçü-

75. Paola Girdano Orsini (1541-1585) bir İtalyan asili ve Ortaçağ İtalyasında ve Rönesans Romasında papalar, kardinaller, *condottieri* ve başka siyasal ve dinsel kişiler çıkarmış etkili, soylu bir ailenin üyesi, Paola, Braccino'nun ilk düküydü. Astronominin koruyucularından biri olarak bilinir. Galileo gelgitler üzerine yaptığı 1616 çalışmasını Paola'nın kardeşi Alessandro'ya ithaf etmiştir.

ye göre, kuvvettir. (Karşılaştır, Herbart)[76].
Kuvvet kendini üretmediği için.
(Ve biri başkası değilse).
Yalnızca *Kuvvet* kendisi için hareket eder.
Enerji.

***

Schopenhauer hareketin *Sa valeur.* [77]

[13^{v}]

Yaygın yer kavramı.

***

Bölünerek çoğalan
Hücreler gibi

***

Le Spectre immonde de la mort. [78]

***

Ama kenarları altın yaldızla göğsünden bağlı.

76. Johann Herbart (1776-1841) post-Kantçı filozof. Pedagojinin kurucusu olarak kabul edilir.
77. Fransızca, "değeri". (ç.n.)
78. Fransızca, "ölümün berbat hayaleti". (ç.n.)

***

Haecckek'in *tekçi ikiciliği.*
Birlik savı. O'ı geç = geçme.
Bu savı sonuna kadar devam ettir.

***

Smith ile Jones.

***

İkiyüzlü.

***

[15B^3 - 22]

Özgür İrade Varsayımı

Özgür irade denilen şey bilinçlilik ile eylemin sonucudur. Böylelikle (sıradan bilinçsiz) eylem ve bilinçlilik görünürde özgür olur.

***

Bilinçlilikten geçerek özgür görünür.

***

Benzer biçimde düşünselleştirmede.

***

Benzer biçimde "*Logique du sentiment.*"[79]

[15B³ - 91]

Özgür İrade Yanılgısının Kaynağı

Birçok şeyin birini yapan yine de hakkıyla bütünü yapamayan Bilinçliliğin Sentetik doğası.

[15B⁴ - 8]

Özgür irade kuramının boşluğu hiçbir zaman yeterince açığa çıkarılamamıştır. Konuyla ilgilenen filozoflar, idealistler ve yarı-idealistler sorunun içyüzünü açıkça görmüş ama düşüncelerini fazlasıyla felsefi dile büründürmüştür, böylece okuyucu tartışmanın doğasına ilişkin aynı derecede açık bir fikir edinememiştir. Öte yanda tek yetenekleri gözlemlemek olan bu nedenle de hiçbir şeyin içyüzünü göremeyen bilim insanları var. Demem o ki, bilim insanları, özgür iradenin ne anlama geldiği ya da ne anlama gelmediği konusunda açık en ufak bir fikir kırıntısı olmadan kuramı inkâr edip ona söverek kendilerini tatmin eder.

***

Sorunun herkesçe görülebilen pratik yönü bilim insanları için soruna dair açık bir fikir edinildiğini varsaymaya yeter.

79. Fransızca, "duygunun mantığı". (ç.n.)

[8v]

Özgür iradenin her iki varsayımla da uyuşmadığını aşağıdaki savlarla kanıtlamayı umuyorum. Eğer ruh yalınsa, özgür irade düşünülemez. Eğer ruh müteşekkilse, özgür irade imkânsızdır.

(Başka yerlerde yazılmış savlar aşağıdadır).

***

Özgür irade sorunu, insan ruhu denilen şeyin yalın ya da müteşekkil olmasıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Ruhun yalınlığı kanıtlanırsa, iradenin hareket özgürlüğünün bunu izleyeceği varsayılır.

[15B4 - 17 a 18]

Şimdi nasıl olup da insanın kendi iradesini belirlenmemiş olarak algıladığı açıklanmalıdır.

Bir iddiayı çürütmek diyalektiğin yalnızca bir kısmıdır; açıklama başkadır; bütün savlar kullanıldığında onları ortadan kaldıracak bir sav olmayabileceği konusu hâlâ kuşkuludur. Ama çürütülmüş olması bir yana, çürütme ancak yanılgı açıklandığında, yanılgının nasıl yanılgı olduğu gösterildiğinde tamamlanır. Dürtüyü bir yana bırakıp sadece savları kuşanan felsefe zavallı bir felsefedir; bu tarz bir metafizik ve onun gösterdiği eğilim koşullara ilişkin fikirleri, koşullu savları bir kenara atmıştır, hepsi boştur, hepsi, hepsi açığa çıktığında, hepsi ortaya çıkarılır, hepsi †, ama hiçbir şey içeriden kavranmamış ya da algılanmamış-

tır. Doğayı tartışan metafizikçiler doğayı anlamak için genellikle olanaklı---- ----

Böylece yanılgı sorusuyla yüz yüze gelmiş olduk. Yanılgı nasıl mümkün olabilir? Koşullarla ilgilenenlere, boşluğun bilinçli-aracılarına göre bu garip bir sorun gibi görünebilir. Yine de tüm parçaları etle kemik gibi birbirine bağlanmış bir sorun olmasından ötürü, her sorun gibi önemlidir.

Platon---

[17ʸ]

Şurası açıktır ki bir yanılgıyı yanılgı yapmak için iki şey gereklidir: Bir şey doğru, bir şey yanlış olmalıdır: bir hakikat ilkesi, bir yanılgı ilkesi. Demek istiyorum ki hakikati görmemizi sağlayan şeyi de, bizi yanılgıya sürükleyen şeyi de belirlemeliyiz.

Gelin soyutlama yaparak akıl yürütelim, doğru bir durumu, bir örnekteki durumu, şüphe götürmez bir yanılgı durumunu inceleyelim. Böylelikle sürece | *imza atmış | olabiliriz.

Gelin çok basit bir yanılgıyı, sözgelimi 5 artı 4 artı 3'ün (12 değil) 11 ettiğini ele alalım. Bu nasıl ortaya çıkabilir? Üç şeyden biri söz konusu olabilir: olgunun yanlış anlaşılması ya da yanlış akıl yürütme (toplamayı yanlış yapma, yani toplama işleminde yanılgı) yahut ikisi birden.

Soru, sorulduğu kadar kısa sürede yanıtlanır, çözülür. Toplama süreci, her durumda aynı toplama süreci olduğundan bizi yanıltmaz; toplama yerine çarpma ya da bölme uygularsam------Durum böyle

olduğuna göre ne süreçte ne toplamada hiç kimse yanılmaz. Eğer 5'in 5, 4'ün 4, 3'ün 3 olduğunu açıkça görürsem, 5 artı 4 artı 3 eşittir 11 demem. Ancak yanlışlıkla 4'e 3 dersem bir yanılgıya düşerim.

[18']

(Önce üçüncü durum gelir - toplamadan önce)

Yine bir |*kusur| görüyorum; önceden varsayılan bu durumda kimsenin görmediği. Bir yanılgı içindeyim. Nasıl?

Şimdi ilk durumda (kuruntu durumu) bir duyum yanılgısı, ikincide (toplamada) bir idrak yanılgısı içindeyiz. Bu yüzden kuruntu durumunu öne aldık.

|Yanılgı, kişisel olmayan bir şeyin kişisel yorumu; genel bir şeyin kendine has yorumudur. Bütün yanılgı biçimleri bu tanıma dâhildir.|

Kimse olguları yanlış yorumlamaz çünkü var olan olgular değil, sadece olguların yorumları, algılarıdır.

Yanılgı içindeki herkes, yanlış yorumlanmış olgulardan tutarlı sonuçlar çıkarır.

Kişilik, duyum -yanılgının ilkesidir.

[15B[4] - 74']

B kişisinin yardımına koştuğu, boğulmak üzere olan A kişisi, B'nin kollarına şiddetle asılarak hareketlerini engeller. Hamon bu eylemi *bilinçdışı* eyleme örnek gösterir.

(Eski filozofların söylemiş olabileceği gibi bu, iradenin onayladığı bir eylem değildir) -Bu ne anlama gelir?

Özgür İrade. I ve II.

Suçun Tanımı. III ve IV.

[22 - 18']

İrade sonlu madde üzerinde (sonsuz) eylemde bulunur, demek boş konuşmaktır. Sonsuz, sonlu üzerinde ne emek harcayabilir ne de eylemde bulunabilir. Sonsuz olan bir şey eyleyemez bile; en basitinden o bir güç-içinde-iradedir, daha da basiti bir *güçtür*. Eylem anında güç-içinde-irade, eylem-içinde-iradeye dönüşür, eylem-içinde-irade artık sonlu olmadığı için de belirlenmiştir.

[23 - 13 - 16]

İnsan ruhu ya yalın ya da müteşekkildir: Yani ya düşünen, hisseden, arzu eden, hesaplayan, algılayan bir bütün ve aynı ruhtur ya da ruhun her yetisi, her tezahürü □ yahut ruh, her birinin, ötekilerin işleviyle hiçbir ilişkisi olmayan kendine has işlevleri olan birbirinden ayrı ve farklı yetilerden ibarettir. İkinci durumda birliğin yaratısını varsayan yalnızca bilinçtir.

[14r]

Ruh iki yolla oluşturulabilir.

a) Doğada, bir bedende, deri, et ve kemik iyi ve uyumlu bir durumda □

b) Bir birime işaret eden, dereceleri olan bir sayı □ gibi, bir, on, yüz, vb.

c) Her ikisi bir arada,

a) İlk durumda, sözgelimi düşünsel yetileri hayvanların eğilimlerinden farklı olduğu için *yalın ruh* kuramıyla çatıştığımız gibi bu kuramla çatışmayız. Bu kuram ruhun birliğine karşıdır.

b) Bu durumda ruhun yetilerinin birliğinden gerçekten söz edilebilirdi ama aralarındaki bir çeşit derece, doğasını müteşekkil yapar. Öyleyse bu kuramda düşünsel yetiler, sözgelimi hayvan yetilerini oluşturan zerrelerden ya da küçük parçalardan oluşan daha üstün bir kümelenme olurdu. Böyle bir kuram var mı bilmiyorum ama benim tartışmalarımın mantığına uygun düştüğü sürece onu dikkate almak zorundayım.

[15r]

Bu iki kuramdan hangisini kabul edersek edelim, özgür irade ikisiyle de tutarlı değildir.

a) Eğer ruh yalınsa, aynı şeyin farklı tezahürleri olan yetilerinin doğaları da aynıdır.

Doğaları aynıysa, düşünsel yetilerinin doğaları da aynıdır, sözgelimi iştah açıcı ya da düzenleyici yetiler gibi.

Bunlardan garip bir sonuç çıkar: Kendini iyi ya

da kötü yapması muhtemel birini kabul edersek, iradesiyle kendini bir dâhi ya da bir ahmak, düşünsel açıdan bir Kant ya da bir manav çırağı yapabilecek biri olduğunu kabul ettiğimiz anlamına gelir. Ve bu sonuç açıkça yanlıştır.

b) İnsan ruhunun müteşekkil olduğunu düşünelim; bu □ yollarla müteşekkil hale gelmiş olabilir. Birincisi insanın yetileri, bileşimi bakımından aynı olabilir, aslında doğası gereği aynıdır ama maddi sınırları söz konusu olduğunda farklı olabilir (Bu, yetilerin bileşiminin -yani beyin kütlesi- aynı olup kafadaki konumlarına göre tezahürlerinin farklı olduğunu iddia eden Frenologların[80] kuramıdır). Platon'la karşılaştır:

ruhun kafadaki parçası.

ruhun göğüsteki paçası.

ruhun midedeki parçası.

[15ᵛ]

İkincisi, insan ruhu doğası, maddi konumu bütünüyle farklı yetilerden oluşabilir. Sözgelimi Platon'un kuramı.

İlk durumda, insan zihninin bir tezahürü olan irade ve derecelere yatkın olan düşünsellik gibi öbür bütün yetiler, iradenin de derecelere yatkın olduğunun kanıtıdır.

Ama irade bunlara dışsal, bunlardan bağımsız

80. Yunanca fren+logos (zihin+bilgi) kelimelerinde türemiş bir kelimedir. Günümüzde sahte-bilim olarak anılan frenoloji beynin zihnin bir organı olduğunu ve kişinin kafatasının şeklinden onun kişiliğine, suça yatkınlığına ve karakterine dair çıkarımlarda bulunan 19. yüzyılda popülerlik kazanmış bir kuramdır. (e.n.)

ve hepsinden güçlü (ya da bilinçli) olamaz mı? Eğer öyleyse (yalın ruhta olduğu gibi) güç idrakın sınırına genişleyebilirdi ve bu durumda aynı imkânsız sonuca ulaşılmalıdır.

[16r]

Üçüncüsü, insan ruhunun derecelerden müteşekkil olduğunu söyleyebiliriz. Zihnin bir tür monadlardan ya da tinsel atomlardan oluştuğunu düşünelim; bunların küçük gruplar halinde alt düzey yetileri ürettiğini ve dereceli olarak idrakın en üst kümelenme olduğunu varsayalım. Kimsenin böyle bir kurama sahip olduğunu düşünmüyorum, ne de ben onu kendimin sayarım; onu buraya yazmamın nedeni tartışma sırasında kendiliğinden ortaya çıkmasıdır.

Dördüncüsü, insan ruhu hem doğada hem de derece içinde müteşekkil olmuş olabilir; demek istediğim, düşünsel yetilerde olduğu gibi farklı doğaları olan parçacıkların bir araya toplanıp gücünü artırması ya da şans eseri kendini hem teklikte hem de bileşimde arındırması.

[16v]

Ahlâk duyusunu ele alalım. Yalın.

Müteşekkil {
- Maddi konumda
- Derecede
- Yalnız doğada
- Doğada ve dereceli olarak
- Doğada ve maddi konumda.[81]

81. *Sayfanın sonunda şu okunur*: ignoratio elench ignoratio elenci. Elenchi.

[23 - 17']

İnsan ruhunun yalın olduğu ilan edilmiştir.

Eğer yalınsa, insanın tüm yetileri aynı doğaya sahiptir.

Eğer insanın tüm yetileri aynı doğaya sahipse, güdülenme yetilerinde olduğu gibi, düşünsel yetilerinin de doğası aynıdır

Eğer durum buysa, öbür yetiler de düşünsel yetileri gibi değişkendir; bir insanın kendi iradesiyle iyi ya da kötü olabilmesi, keyfine göre becerikli ya da aptal, dâhi ya da ahmak olabilmesi saçmadır.

***

[23 - 26 a 27]

Bütün kötülük, engel duygusundan ya da daha derine bakarsak sınırlılık duygusundan kaynaklanır. Bütün kötülük, bütün mutsuzluk sınırlanmakta, kısıtlanmaktadır. Mutsuzluklarımızın tümü, kendi eksikliğimizin duyumsanmasıdır.

Bir karşı sav: Benim aşırı ahlâksızlık duygum, sözgelimi aşırılık duygusudur ve acı verir. -*Yanıt*: Hayır[,] acı veren onu kontrol etme gücümüzdeki eksiklik duygusudur. Tamamen ahlâksız olan ve bu ahlâksızlığı kontrol etmek istemeyen kişi hiç de mutsuz değildir.

("mantık hatası mantık hatası. Hata." Anlamına gelen bu ifade, belli bir önermenin doğruluğunun tamamen farklı bir önermeye gönderme yapılarak savunulması durumuna, diğer bir deyişle alakasız sonuç çıkarmaya gönderme yapar ki bu vesileyle Pessoa'nın Sokratik Elenchus'a gönderme yaptığı da düşünülebilir. Sokrates Platon'un diyaloglarının sonunda çoğunlukla o zamana kadar kabul edilmiş yaklaşımın tersini ortaya çıkarır. (e.n.)

Dolayısıyla benim içimdeki gibi onun içinde de aynı olan bu aşırılık, mutsuzluğun nedeni değildir. Ben mutsuzsam, nedeni bu değildir.

Bütün acı sınırlanmadan ileri gelir. Şair [...] [26v] düşünce sözcüklere büründüğünde mükemmelliğini kaybeder. Düşünür, çözemediği bir problem varsa mutsuzdur: Engel ya da sınırlılık duygusu.

***

Uzam ve zaman, acının, eylemin varoluş koşullarıdır.

***

Göreli özgürlük acımızı azaltır. Bencil, egoist olanlar mutludur. Peki, bencillik nedir? Kendine yetme, kusursuz olma duygusudur. Ama evrende hiçbir şey, hiç kimse kusursuz olmadığına göre kusursuzluk duygusu, kusurlu olmanın kusursuzluk duygusudur, yani böyle bir duygu yanlış olduğu gibi, kendisi de kusurludur.

Öyleyse sınırlılık, yalnızca bütün mutsuzlukların değil, bütün kötülüklerin de kaynağıdır.

[27r]

İnsan ya özgürdür ya belirlenmiştir. Belirlenmemişliğin dereceleri yoktur.

***

Kötülüğün sınırlanmaya, dolayısıyla kişiliğe bağlı olduğu noktasından önce ruhun ölümsüzlüğü kuramının doğru ya da mutluluk veren yahut tatmin edici olduğu düşünülemez. Kişilik, ne kadar ideal ya da metafizik olursa olsun, her zaman sınırlılıktır.

Yaşama kendi hastalığının, yani akla uygun ikiciliğinin bir gerçekliği olarak bakan Hıristiyan filozoflar, maddi olmayan bir dünyada maddi bir konumu ilelebet sürdürmeyi isteyen maddecilerdir.

***

En büyük zevkleri barındıran şeyler, sınırsıza en yakın olduğunu düşündüğümüz şeylerdir. Hayal gücü, olgunlaşmamış dürtü, heves, vb.

[27r]

En yüce, en asil şiirsel kavrayışlar, sınırsızlığın peşinden koşanlardır.

[23 - 29r]

Psikolojik otomatizm. İnsan eyleminin doğal biçimi.

İnsan bilinci, otomatikleştirilmiş yetilerimizin zihinde merkezileştirilmesi.

"Güzel, güzeldir." Bütün ilkel fikirler tanımlanamaz [...] onları tanımlamaya kalkmak tam bir yanılsamadır. Onlar her zaman kendileriyle

tanımlanır. Çoğulluk, uzam, zaman, vb.

"Zaman, sürelerin düzenidir." Ama süre, zamanı varsayar.

***

Belirlenimcilik savının eleştirisi. "Keyfime göre dâhi ya da aptal olacağımı düşünemem, doğru. Ama yemeden yaşamanın, buradan aya atlamanın olanaklı olduğunu düşünebilirim. Yani doğamın bana dayattığı gereklilik dünyası içinde, ister saçma olsun ister olmasın, düşüncelerimi seçebilirim. Öyleyse büyük iyilikler yapmakta yetersiz kalabilirim ama sahte bir parayı birine verip vermeme arasında seçim yapabilirim." Bu yanıt yanlıştır, yanlış temellere dayanmaktadır.

Belirlenemez olan belirlidir; bundan kaçınmanın yolu yoktur.

Özgür olmayan özgür değildir; bu inkâr edilemez. Zorunluluk ile özgürlük bir arada bulunamaz.

Madde, özelliklerin kabuğudur. Tin, bu nedenle maddedir.

[23 - 30 a 31]

Özgür iradenin var olmadığı kanıtlanırsa, söz konusu olan yalnızca Özgür İrade değil, aynı zamanda ruhun ölümsüzlüğüdür.

Öte yandan beden ile ruh ya farklı ve ayrı ya da aynı şeylerdir. Ya ruh bedenin biçimidir ya da beden ruhun tezahürüdür.

Eğer ruh bedenin biçimiyse, - - -

Eğer beden ruhun tezahürüyse, tezahür ettiğinde tezahür eden şeyin ortadan kalktığı görülür, çünkü bir şeyin kendini tezahür etmesi ve tekrar etmemesi pek anlaşılır değildir.

[30v]

Varoluşun bitkisel ruh ilkesi.
□nın hayvansal ruh ilkesi.
Hareketin *voũç*[82] ilkesi, düşünce.

[31r]

İnsan, düşünen bir hayvan olarak, idrak marifetiyle duyumları dönüştürür. Böylelikle fiziksel aşk, "evlilik eğilimi"ne dönüşür, "*aşkta* saflık" terimi ortaya çıkar. Vahşi ve doğal olan dişe diş eylemine bir değer atfedilir ve "*valour*"[83] durumuna dönüştürülür, daha üstün anlamda "cesaret" zaten vardır. Benzer biçimde fiziksel özgürlüğün, idrak yoluyla, ahlâki özgürlüğe, "özgür iradeye" dönüşmesi doğaldır. Bütün sorunun şu olduğu açıktır: Bakış açısındaki değişim, o şeydeki meşru değişime karşılık gelir mi? Buradaki asıl soru bu değil mi?

82. Yunanca, "akıl". (ç.n.)
83. Fransızca, "değer". (ç.n.)

[31r]

Dikkat edilmesi gereken bir nokta var. O da insanın (yalnızca insanın) şeylere verdiği değer kavramıdır. Çünkü hayvan için, cesaret ve korkaklıktan biri iyi, öbürü kötü, biri asil, diğeri aşağılayıcı değildir. Değere sahip değildirler. Bunlar insana göre ahlâki bir yüze bürünür.

Eğer ahlâki özgürlük varsa, onu bu noktada aramalıyız, zorunlu olarak buna bağlıdır.

Şimdi burada açıklanması gereken çeşitli noktalar var. Ahlâki duyumun görünüşü bunlardan biridir.

[23 - 48 a 50]

İnsanın *doğal* ve *ahlâki* duygu diye sunduğu olağandışı ikiciliği ele alalım. Doğa "tepeden tırnağa kan"dır; doğanın yasası bencilliktir. Aslında insan çoğu zaman -hakikaten, çoğu zaman- bu doğa yasasına göre hareket eder. İnsan, kabul etsek de etmesek de, bencildir, böyle olması da doğaldır. Ama insan kendi ahlâki kurallarını koyarken, bunları asla bencilliğe değil, diğerkâmlığa dayandırır, böylece gelişmiş etikte biz doğal olmaktan çıkar, doğaya karşı dururuz. Doğada olmayan bu diğerkâmlık fikrini nereden çıkarırız. Bay Fouillée'nin "Özgür İrade fikri" ile bunun ne ilgisi var?

[49r]

Benim görüşüme göre özgür irade fikri, ilkel ve doğal olan *fiziksel özgürlük* fikrinin ahlâki dünyaya uygulanmasıdır. Bu uygulama, bu benzetme bilinçdışıdır. Bu, tekrar ediyorum, bizim yaptığımız bilinçdışı hatalardan, çok sık ve çok doğal olarak içine düştüğümüz yanlış akıl yürütmelerden biridir. Schopenhauer ilkel özgürlük kavramının, tamamen fiziksel bir kavram olan "engellerin yokluğu" olduğuna işaret etmiştir. Bizim insani özgürlük anlayışımızda bu kavram yatar. Kimse bir aptalı ya da deliyi sorumlu tutmaz.

[49v]

Özgürlük fikri, tamamen metafizik bir fikirdir.

Asıl fikir, bir etkinin Nedenine dikkat çeken, neden fikrinin tek uygulaması olan sorumluluk fikridir. "O adam bana vurdu, ben de kendimi savunmak için ona vurdum." "O adam diğer adama vurdu ve onu öldürdü. Ben onu gördüm. O adam ötekinin katilidir." Bunların hepsi pekâlâ doğrudur.

Öyleyse özgür irade fikrinin ilkel bir düşünce olmadığını görürüz; gerçekten ilkel bir düşünce olan, nedensellik ilkesinin akla uygun ama cehaletle uygulanmasına dayanan sorumluluktur.

Başlangıçta insanın bilincinde olduğu yalnızca fiziksel özgürlüğüydü, metafiziksel zihin durumu söz konusu değildi. Özgürlük düşüncesi, akılla ortaya çıktı, metafiziktir, dolayısıyla hataya elverişlidir.

[50c]

Gördüğümüz gibi yaygın görüş bir kez daha iyi-yi kötüden ayırmak ve bunları zihnen tartışmak için ahlâki özgürlüğün gerçek unsurunu yargının, değerlendirmenin, algılama gücünün içine yerleştiriyor. Ama bu ifade yanlıştır. Yaygın anlayış şöyledir: *Yargı*, bir şeyin doğru ya da yanlış olduğuna karar vermek için onu değerlendirmektir. Yaygın görüşe göre, bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu bize söyleyen bu yetidir; onun, içimizdeki iyinin unsuru olduğunu düşünürler. Halk, bir eylemin kötü olduğunu bu yolla gördüğüm halde o eylemi yaparsam, kötülük suçunu işlemiş olurum, diye düşünür. Ahlâki özgürlük hiçbir biçimde, ne bugünkü halkın düşüncesinde ne de varsayıma dayalı olarak, sorunu bütünüyle görmezden gelen kültürlü kişilerin düşüncesinde ilkel halde değildir. Akıl yürütmeyle ulaşılan bir fikir, felsefi bir fikirdir. İlkellikte, ne ahlâki özgürlük ne de belirlenmişlik duyusu söz konusudur. Bir vahşinin herhangi bir ahlâki özgürlük anlayışı olduğunu düşünmek bile abestir.

İnsan pekâlâ bir hayvandır ve bu durumda ilkel anlayış yalnızca, fiziksel özgürlük anlayışıdır: "Ne istersem yaparım."

Elbette buna kuşku yoktur. Hapse konmadığım, zincire vurulmadığım, kötürüm olmadığım, fiziksel bir engelle karşılaşmadığım sürece özgürüm: Ne istersem yaparım. "Ama yapacağım, yapacak olduğum şeyden başka bir şey olmayabilir mi?" Buradaki asıl büyük soru budur.

Bu ilkel bilinçdışı, hangi yolu (daha çok) işaret etmektedir: Özgür irade mi, belirlenimcilik mi?

[23 51 a 53]

Özgür İrade Üzerine

BİLİNÇ SAVI:

Örnek: "Tartışmam gereken biriyle buluşmaya gidiyorum, sükûnetimi koruyamayıp bir kavgaya karışabileceğimden kaygılıyım, korkuyorum." Şimdi burada dikkat edilmesi gereken ilk nokta, bunları düşünen kişinin kızgınlığıdır. Hiddetli olmayan biri, kızgınlığa kapılma gücünden yoksunsa, bu değerlendirmelere sahip olamazdı. Söz konusu sav o zaman değişirdi. Artık "iki şeyden birini yapma gücünü içimde duyuyorum" değil, "*içimdeki* iki şeyden birini yapma gücünü hissediyorum" derdi. Ve bu doğrudur, bütünüyle doğru. Bu, içsel çelişmenin Yasası, (bütün) hakikatin ilk yasasıdır: "Her şey, içinde çelişki taşımadığı sürece var olabilir [51ᵛ]". Kızmayan biri başkasına zarar verme seçeneğini dikkate almaz: Böyle bir seçenek onun kendi karakterine terstir, çelişki içerir ve yasayı çiğnemek mümkün değildir. Gerçekleşemez bile. Bir eylem bir tür güce ihtiyaç duyar: *ex nihilo nihil*[84].

Öte yandan düşüncesizce davranan, çabuk kızan biri kendinden korkar. Hiddetini kontrol edecek kadar sakin olup olamayacağını bilemez. Daha açık ve daha doğrusunu söylersek: Sahip olduğu iki özelliğinden, hiddet ile metanetten hangisinin sonuçta baskın çıkacağından emin değildir. Ayrıca bunların

84. Latince, "Hiç(lik)ten, hiç bir şey çıkmaz." (ç.n.)

sınandığı duruma, koşullara da aldırmaz. Gelecekteki ortamdan habersizdir. Öteki kişi, bazı [52ᵛ] ifadelerle onu kızdırabilir ya da başka bazılarıyla onu sakin, dikkatli ve ihtiyatlı tutabilir. Bu kişiye, "filanca bugünkü tartışmada sana hakaret edecek," der misiniz? Çabuk kızan kişi eğer size karşı samimiyse, "O zaman kızıp köpürürüm," diye yanıt verecektir. Öyle davranacağını bilir -öyle de davranacaktır. İşte bu, ortamın (bu örnekte hakaretin) bilindiği, gelecekteki eylemin bütünüyle belirlendiği durumdur.

Belirlenemezciler hep bir ağızdan kimsenin eylemlerinin önceden kestirilmesinin, belirlenmesinin imkânsız olduğunu ileri sürer. İmkânsız olmak bir yana, karakter ve ortam çok iyi biliniyorsa, eylem de bilinir. Eylem bu ikisinin sonucu olduğuna göre, nasıl bilinmeyebilir? Yedi ile beş biliniyorsa, bunun on iki edeceğini kim söyleyemez ki?

[52ᵛ]

Bir kimse çoğu zaman nasıl davranacağını bilemez. "Şöyle hareket edeceğim," vb. demekte ve onu yapmakta özgür müyüz? Genç bir asker savaşa, cesaretinin onu mahcup edip etmeyeceğini merak ederek gider. Açıkçası cesareti hiç sınanmadığı için ya kendinden ya da cesareti hiç bu şekilde sınanmadığı için, ortamın gerçek doğasından habersizdir. Belirlenemezci bir açıklamaya burada yer olmadığına inanıyorum. Yorgun general savaşa, korku duy*may*acağını bilerek gider: Hem kendine hem de ortama ilişkin bilgisi tamdır. İki □ tamamıyla bilinirken, toplamlarının benzer şekilde bilinmemesi olmaz.

[53r]

***

Bu kadar ilerlemişken bu noktada, hem önemli hem de ilginç başka bir sorunla karşı karşıyayız. Sorun şurada içerilmiştir: "Eğer böyle bir özgürlük yoksa özgürlük fikrine nasıl sahip olabiliyoruz? Her eylemimizde önceden belirlenmişsek, nasıl oluyor da özgür olduğumuza inanıyoruz?"

Bu konuda yazan çeşitli filozoflar bulunmaktadır. Başlıca amaçları belirlenimcilikle sorumluluğu uzlaştırmaktır. Bunu yapmalarının nedeni nedir, bilmiyorum. Hükümetlerden bilimin, iktidarlardan ise insanlara kutsal ve mukaddes ceza uygulama hakkıyla nedeninin devralmasını istememeleri değil mi? Yoksa nedeni, yeniye karşı duydukları malum korku mu, ya da eskiye ve bütünüyle olmasa bile genellikle yanlış olan el üstünde tutulan fikirlere duyulan malum saygı kalıntısı mı?

[53v]

***

Şimdi, özgürlük fikri ya meşrudur ya da değildir. Eğer bu bir fikir, hakikaten bütünüyle basit bir fikir olsaydı, *ipso facto*[85] meşru olur, özgürlük de hakikat olurdu. Ya da öte yandan, sadece ismen bir fikirdir,

85. Latince, "sırf bu nedenle". (ç.n.)

yani zamanın, uzamın, rengin doğasının, hatta iyinin ve güzelliğin doğasından da iyi bir doğanın sezgisidir. Bu ikinci durumda sezgi olmadığına göre, akıl yürütmenin sonucu olmalıdır.

Şimdi bu kuramların ikisini de ele alacağız.

İlk durumda özgür irade, sezginin belirleyici özelliği olan basitlikten uzaktır. Bir sezgi tanımlanamaz. Renk nedir, uzam nedir, söyleyemeyiz; onları tanımlamaya kalksak yanlış yapar, tanımlanan şey açısından tanımlarız.

[23 - 79]

İyi ve iyinin irade üzerindeki etkisi.

Bir insanın yanlış hareket ettiğini düşünelim. Bu adamın ahlâkı ya vardır ya da yoktur.

Eğer yoksa yalnızca başkalarına ve bilmeden yanlış davranıyordur.

Burada *peccatum ab errore*.[86]

Eğer varsa niye yanlış hareket ediyor? İnkâr edersе, madem yapıyor ve madem ahlâk duygusuna sahip, ya o ahlâk duygusu işlemiyor ya da işliyorsa da geçersiz kılınmaya elverişlidir.

İlk varsayım yanlıştır: Harekete geçmeyen güç hiçbir işe yaramaz, sadece tahminde, anlamsız sözlerde kalır.

86. Latince, "yanılgıdan doğan günah". (ç.n.)

[79r]

İkinci varsayıma gelince, ilk varsayım yanlış olduğuna göre, ya ahlâk duygusunun yoğunluğu kişiden kişiye değişir ki bu durumda ahlâk duygusu derecelendirilebilir (dolayısıyla maddidir) ya da bazı kimselerde vardır ötekilerde yoktur.

[26 - 90 a 92]

Kader ile özgür iradenin nasıl uzlaştırılacağım anlayamıyorum. Kilise felsefesinde Tanrı'mn her şeyi bilen olarak kabul edildiğini biliyorum. Öyleyse gelecek ona şimdi gibi malûmdur. Ama Tanrı'nın bilmesi, bizim bilmemizle aynı değildir. Bizim için bilmek, daha önce görmediğimizi görmektir, biz komut *alırız*. Ama Tanrı için -Kilisenin Tanrı'sı için- bilmek, yapmakla özdeştir, aksi halde doğasında birlikten söz edilemezdi. Tanrı bizim günahlarımızı biliyorsa, onları kendi işlediği için bilir. Karşılaştır: Aristoteles'in dünyadan habersiz Tanrı varsayımı. Bu çelişkilere kilise felsefesinde çok rastlanır. Hıristiyan Tanrı, bebeğin bilmece gibi konuşmasıdır -her şeye yanıtı vardır ama anlamsızdır.

[90r]

□ halk, aptal ve faydalı, acınası ve sevilesi.

***

Ölümsüzlük ölümden üstündür. Bu, kilisenin bu dogmasını terk etmek için bir ilerleme olduğunu göstermez. Asıl ilerleme nedenini anlamakla, niye var olduğunu bilmekle, kavramakla olurdu. Dogmatik doğrulamadan sonra onun olumsuzlaması değil kavrayışı gelmeli ya da belki soyut ya da uzlaştırıcı olumsuzlama ya da bir nedenle doğrulama. Ölümlülüğün inatla, koşulsuz ve isteksiz kabulü, utanç verici bir geriye gidiştir.

[91']

Hıristiyanlığın maddi dünyanın bir bölümünü yeniden inşa etmeye çabalarken gerisini bırakıp unutması hatalıdır.

Budizm daha derinliklidir. Ruh için daha iyi bir tesellidir. Dört yüce hakikati korkudan titremeden okudum ama onların yüceliğinden çok etkilendim. Bütün dünyayı silip atmak, *nirvana*, acı değil teselli dünyası, ruh yok ona özlem var. Rüyasız bir ölüm uykusu, kişiliğin sona ermesi -arzu edebileceğimiz daha iyi bir şey ya da isteyebileceğimiz daha derin herhangi bir şey yok. Yine de hoşlanmıyorum.

Friar Maurice, deli adam.

Kişilik, kötülüğün mekânıdır; kalp, acının tapmağıdır. İnsanların ölümsüzlüğünü istediğimizde onların iyiliğini değil kötülüğünü istemiş oluruz.

[92r]

Hıristiyanlığın hüzünlü bir şey olduğu, etiğinin hüzünlü olduğu ve bize hüzünlü bir hayat görüşü verdiği ağız dolusu sözcüklerle sıkça dile getirilir. Bunun ne anlama geldiğini hepimiz biliyoruz. Bu demektir ki Hıristiyanlık ahlâksızlığı onaylamaz, tutkularımızı bütün boyutlarıyla yaşamamıza izin vermez, hazlarımızı ayıplayarak bizi yaşam yorgunu kılar. Ah, bu sözleri çok iyi anlar ve hangi duygunun bunlara yola açtığını iyi biliriz!

Hıristiyanlıkta kınanan bazı şeylerin var olduğu doğrudur. Özgür irade kuramı, korkunç cehennem doktrini -bütün bunlar kötü, ilkel, ahlâk dışıdır. Hıristiyanlık yalnız bu yaşamı hüzünlü kılmakla kalmaz, ötedeki dünyaya da hüzün verir.

[92v]

Bize bu yeryüzünde kötü bir sonluluk sunar, bunun da ötesinde, bize sonsuz bir acının tüyler ürpertici olasılığını gösterir. Pascal'm ürpertisi bastırılamaz. En dogmatik kötümserlik bile bizi böyle bir korkuyla sarsamaz.

Kitap
Friar
Maurice

[55 E - 4]

Önce, özgür iradeye yanılsama demeye kararlıydım ama gerçekte pek azımızın özgür iradeye inandığını, hiç birimizin de böyle bir şey varmış gibi davranmadığını gördüğümden, bu görüşümü değiştirdim. Özgür irade bir safsatadan başka bir şey değil. Pek çok iyi ve samimi insan bu özgürlüğün varlığına inanmıştır. İyi sayılabilecek ama samimi olmayan pek çok başka kimse de bu kuramı büyük bir acımasızlıkla savunmuştur. Ama samimi ve iyi insanlar da biraz aptal olabilir, akıllı davranmayabilir [4v], öte yandan acımasız insanlar da hemen her zaman yanılır. Pek az kimse, kendinin ya da bir başkasının yalanını savunan biri kadar acımasızca savaşabilir; kendinin olana ya da kendinin kıldığına açıkça zarar verebilir.

[133 C - 15]

Çelişkiler

Özgür İrade ve Kader.
Özgür İrade ve Doğadaki Kesinlik.

[144 J - 45^{v} a 49^{r}]

Özgür irade, tam olarak ikicilliğe dâhil bir kuramdır, özellikle (temel doktrin olarak) ruhun kötüden iyiye ne kadar hızlı geçebildiğinin, nasıl değiştiğinin görülmesinden kaynaklanır ...

(psikolojik çözümleme)

Zihnin bu değişimi histerik özelliktedir. Kanıtlanması gereken başka bir şeyse ikicilliğin histeriyle bağlantısıdır.

İkicil için dünyanın ruh dışı bir değeri yoktur -İdealist için vardır, ruhun tezahürüdür. Tezahür: Olduğundan daha fazla anlam taşıyan bir şey- işte kuşkunun çılgınlığı.

[46^{r}]

Deyim yerindeyse maddenin tinselleştirilmesi.

***

Özgür İrade

Dışsal bir şey yalnızca bir eğilimi harekete geçirir: Eylem basittir. Tehlike gelir, durmak için bir neden, diyelim ki onur ya da özgüven bile yoktur; korku duygusu, sadece bu duygu harekete geçmiştir, anında tüyerim. Basit eylem budur.

Ama diyelim ki benim korkum yerine, gülünç duruma düşmekten korkma duygum harekete geçti; o zaman durum karmaşıklaşır. Ya anında tüyerim (korkum ağır basarsa) ya kalırım (gülünç duruma düşme duygum öne çıkarsa). Bütün sorun şurada yatar: Bu

güdüler *kendilerini seçerler* mi, yani bunların içinde birinin öbürüne üstünlük sağlayacağı sayısal bir güç var mı? Ya da öte yandan, bunlardan üstün bir şey, sözcüğün doğru anlamıyla, ikisi arasında *seçim yapabilecek* bir irade var mı? Tekrar ediyorum, bütün sorun burada mı yatmakta? Böyle bir görüşe göre irade seçim yapamaz, öyleyse var olamaz.

Baştan başlayalım. Önce basit durumu ele alalım. *Başka hiçbir şey değil* yalnızca benim korkum harekete geçmiş olsun. Daha da iyisi, bu örneği bırakıp [47r] daha açıklayıcı başka bir örneği alalım. Diyelim ki, cinselliğe karşı dışsal bir uyarıyla harekete geçen bir duygum olsun, yalnızca bu duygumun harekete geçmesi kolaydır. Ortaya çıkacak eylem kaçınılmaz olarak bir tür cinsellik dürtüsü, bir çiftleşme dürtüsü olacaktır.

Ama diyelim ki kişi bu dürtünün geldiği anda *épuisé*[87] durumda ise ne olur? Cinsel eylemden onu alıkoyan nedir? Sağlığını mı düşünmektedir? Böyle bir düşüncesi olmayabilir. Utangaçlık mı, şehvet eksikliği mi, onur mu, vb, vb.? Diyelim ki hiçbiri değil. Öyleyse yanıt apaçıktır: Tam da aynı duygu doygunluğa ulaşmış olduğundan harekete geçip, deyim yerindeyse, kendini öldürecektir. Burada kendini frenleyen bir duygu görüyoruz. Burada daha önce belli olmayan bir ikilik algılıyoruz. Bunun adı nedir? Önce bunun genel olup olmadığını görelim. İnsan [yerine] hayvan aşkını ele alalım. Şöyle. Hayvanlarda durum çok basittir. Hayvan uyarıldığında (becerebiliyorsa) duygularını tatmin eder, sonra da sakinleşir. Dürtü ile

87. Fransızca, "yorgunluktan bitkin düşmüş". (ç.n.)

cinsel uyarılma hayvanda cinsel güçle orantılıdır. Bazı hayvanlar cinsel bakımdan pek coşkulu olur, başkaları öyle değildir, bunların hepsi [48^{r}] cinsel olarak kendi güçleriyle orantılı biçimde uyarılır. □ Gençliğin bir şeyi arzuladıktan hemen sonra mastürbasyon yapması durumu hiçbir hayvan için söz konusu olamaz. Hemen akla gelen soru - neden? Arzu ve gücün insana özgü ayrılığı ve orantısızlığı neden? Ayartılma, özgür irade, vb. Hiçbir yanıt düşünemiyorum. Çoğu eylemde irade madde[ye] benzer. Kuşkusuz insanın normalde hayvan gibi olduğunu fark ederiz.

Az önce sözü edilen düşüncelerden okuyucunun çıkaracağı sonuç şudur, normal olarak bir duygu uyarıldığında, duygu kendi içinde kontrolünü de taşır. Öyleyse bu [48^{v}] fenomen için nasıl bir açıklama getirmeli?

Bunu görmenin eski ama en kısa yolu, düşünülen iki tür "özgürlük" olduğudur: □ yi sevmek ya da ondan nefret etmek, □ yi sevmek ya da sevmemek. Burada söz konusu olan bunlardan ikincisidir. Sevmek ya da sevmemek konusunda özgür müyüz?

§ Şöyle düşünelim. Engel olamadan cinsel bir uyarıya kapılan sevgili, *kendini bütünüyle kontrol etme* hastalığı sergileyebilir mi? Hayır çünkü kendini *bütünüyle* kontrol etme hastalığı kendisini çok önceden etkisiz bırakırdı. Öyleyse *yalnız o* duyguda (cinsellik duygusunda) kontrol eksikliği göstermekte haklıdır. Diyelim ki öyle [49^{r}] (çünkü başka duygularda da kontrollü olabiliriz). Buradan açıkça çıkarılabilecek sonuç ne olabilir? *Her duygunun kendi kontrol mekanizması vardır.* Aşırı zorlandığında her duygu kontrolden çıkar.

***

Ama, diye soracaksınız, kontrolsüz ne vardır. Kontrol bir duyguya içkin olduğuna göre, [bu] ne gülünç düşme korkusuna, ne onuruna, ne insanın sağlık sevgisine ve benzerine aittir; sadece bir kontroldür, daha fazlası değil.

***

Bir dürtünün kendi içindeki mücadelesi (1).

2 ya da daha çok, düşük dürtünün kendi aralarındaki mücadelesi (2).

1 ya da daha çok, düşük sezginin (ya da daha yüksek dürtülerin) mücadelesi (3).

Yüksek sezgiler birbirine aykırı ya da ters düşmeyeceğinden.

Engellemenin evrimi.

III - Sorumluluk Fikri Üzerine

[23 - 54 a 57]

Sorumluluk Fikri Üzerine

İnsan beyninin ortasında, merkezinde sinir sisteminin olduğu, bu nedenle insanın bilincine şekil veren o muhteşem organlarda, ... Bunların içinde olup da başka hiçbir yerde olmayan şey Kendime dair fikir. Kabul etmek zorundayız ki bu fikir, insan beyninin tam merkezinde oldukları için bu organların faaliyetlerine bağlıdır.

Bunların çevresinde, hepsi derecelendirilmeye elverişli muhtelif tutkuların ve hislerin merkezi yerleri olmalıdır (bunu kanıtladık). Faaliyete ve faaliyetin imkânına dair bilinç, kendi kişiliğime dair bilinçtir. İçinde gizem yoktur, her şey apaçıktır.

[54^{v}]

Bütün insan faaliyetleri, o çeşitli tutkularla hislerin muhtelif yerleriyle ilgilidir. Bunların merkezileşmesi, birleşmelerine, birlik olmalarına dair bir fikridir. Olumlu anlamıyla "merkez" sözcüğünden

hareketle, kişiliğin bir merkezi yoktur. Varolan bir merkezileşmedir.

Bu hislerin merkezileşmesi ve bunun sonucu olarak da faaliyetin merkezileşmesi, bu kişiliğin, yani *neden* olarak bu hislerle tutkuların bilincini ifade eder. Sadece bu vardır, fazlası değil.

Neden olarak Benliğimin Bilinci - bu, sahte sorumluluk fikrinin ilk öğesidir. Ama özellikle, bu anlayışın ne kadar yanıltıcı, ne kadar yanlış olduğunu iyice fark edin.

[55r]

Sorumluluk

Neden olarak gerçek his kavramının, neden olarak *merkez* kavramının, Neden olarak kendim kavramının akılda merkezileşmiş gibi göründüğüne dikkat edin. İşte bu, sahte Özgür İrade fikrinin doğru, gerçek Nedenidir: Benim olan hislerin ediminin, *kendimin* edimlerine dönüşmesi. Merkezileşmiş hislerimin Kendim olduğu doğrudur, ama kendimin temeli hislerimdedir; hislerimin merkezileşmesinde değil. Sezgiye, alışkanlığa dayalı edimlerde ve hipnoz altında olduğu gibi, hislerim merkezsizleşmişse de hâlâ [55v] edimde bulunabilir. Fakat merkezileşme kendi başına bir soyutlamadır, hiçbir şey değildir. Asli olan hislerdir. Hiçbir şeyin merkezileşmesi de hiçbir şeydir.

Bu ilkenin egemen önemine işaret etmek benim için zorunludur. Bu, insani olanın, en insani olanın, ruhun ölümsüzlüğüne, onun özgürlüğüne, onun

mükemmel yalınlığına dair dogmaların temelidir. Hislerin mutlak *merkezileşmesi*nin yüceltilmesine bağlı olan, o hisler *tarafından* ve onların *içinde* gerçeklik kazanan, yalnızca hisler orada bütünüyle merkezileşmiş olarak varoldukları sürece [56r] bunu bir gerçeklik, bir kişilik içerisinde yücelten soyutlamanın hayret verici gerçekleşmesi - işte bu, birçok şeyin ve en aşkın spekülasyonların birçoğunun, en köklü dogmaların düşük, zayıf temelidir.

Bu geleneksel dogmaların, köken arayışları tarafından reddedilmesinin yanı sıra -buluş demesek bile- bu ilke, bize psikoloji biliminde yeni bir yöntem sunmaktadır. Psikoloji hiç kuşkusuz tekil ruhu tedavi etmez ve dikkate almaz, çünkü zaten yoktur.

Sorun artık bedenin ve ruhun sorunu değil, madde ve enerjinin, madde ve tin(in) sorunudur. İnsan ruhuna dayanan gizemin karakteri, bir soyutlamanın gerçekleşmesinin doğal sonucuydu. Bundan böyle bizim psikolojimiz, hücrenin psikolojisi olmalı ve asıl araştırmamız beyin molekülleri kolonilerinin titreşirken örneğin korku gibi bir duyguyla nasıl ilişkilendiği olmalıdır. Lange'nin[88] yapmamızı istediği gibi, "ruhsuz psikoloji"yi yeşertmeliyiz.

Tinin bertaraf edilmesiyle gizemin dünyadan silineceğini, her şeyin açıklığa kavuşacağını sanmayın. Yapılan tek şey sahte-gizemin, bilim alanından, sırf spekülasyondan oluşan dogma düzeninden uzaklaştırılmasıdır. İkicillik ya da tekçiliğe dair temel sorun,

88. Friederic Albert Lange (18128-1875) yeni-Kantçı Alman filozof, psikolog, siyaset kuramcısı. Yapıtlarında zamanının frenoloji ve psikoloji bilimlerine getirdiği eleştiriyi temel alan "ruhsuz psikoloji" kavramını geliştirmesiyle tanınır.

temel ve sabit sorun olarak kalmaya her daim devam eder.

Bilimin buluşları ve açıklamaları metafizik sorunu hiçbir zaman sarsamamıştır.....

[15[1] - 36 a 37]

Sorumluluk fikri, ilk düşünüldüğü halinden çok daha geniştir. Yaygın görüş, yalnızca suçlunun değil, karısının ve çocuklarının da çevreden soyutlanıp hor görülmesini ister. Bazen bir kişinin suçu yüzünden suçlunun ait olduğu yere, hatta bütün ulusa kötü gözle bakılır.

İlk okunuşta bu düşünce saçma gelebilir, sorumluluktan anlaşıldığı üzere bunlar aynı adla anılamaz. Ama ikinci bir okuyuş okuyucuya işin hakikatini açıklayacaktır. Suçu başkasına yükleme hareketi temelinde neye dayanır? Kendisini üreten güce yönelik edimin izlenmesine. Bu birey nereye kadar izlenir? Ailesine kadar. Ailesi evlerine kadar izlenir, evden hareketle o evin bulunduğu bölgenin suçlanmasına kadar gidilir.

***

Bu konudaki yaygın kavramlarla fikirleri ele aldığımıza göre bunların listesini çıkarma iyi olur. O zaman şans, yasa, özgür irade, belirlenimcilik, kadercilik, kalıtım ve sorumluluk konularındaki yaygın görüşleri inceleyebiliriz.

Ayrıca bazı yanlış fikirlerin neden ortaya çıktığı-

nı, akıl yürütmedeki hangi aksaklığın onları ürettiğini de sorgulamalı ve değerlendirmeliyiz,

Nedeni bilmemek.

[37r]

Her şeyden önce, içimizde genel bir akıl durumu ya da daha doğrusu hissin eyleme daha çabuk ya da daha yavaş geçmesini sağlayan karakter durumu bulunmaktadır. Bu eğilim ya da genel durum ayırt edici bir dürtü tayin eder. Bir insan ya dürtüsel ya düşünümsel ya da normaldir. Bir insan normal iken yetilerinin gerisinde onu eyleme geçirecek ya da zaptedecek bir eğilim yoktur. Onu "baştan çıkaran" şeyler, "arzuları", iradesinin yengileri ve yenilgileri, yetiler arasındaki mücadelenin ürünüdürler. Sanki [37v] hiçbir dürtü ya da refleks yokmuş gibi(dir). (Bu kuram doğru mu yoksa tamamen yanlış mı?).

İkinci olarak, doğrusunu söylemek gerekirse, insanın karakterini oluşturan yetilerle nitelikler vardır.

Üçüncü olarak, dürtünün yetilerdeki yaşantısı, yetilerin göreli dürtüselliği; basitçe söylersek, yetilerin gücü ve ağırlığı, birbirleriyle ilişkilerindeki gelişimleri söz konusudur.

[15^4 - 69]

Varlık Kuramıyla Cratic[89] *Kuramın Uzlaştırılması*

***

Sorumluluk, özgür iradeden daha eski bir yanılsamadır. Sorumluluk bizim tarafımızdan yalnızca Neden olarak bilinir. Belirlenmiş olmamızın bir önemi yoktur ve dolayısıyla □

Kendimizi yalnızca bir Neden olarak biliyoruz. Sorumluluk, duygusal ve etik değerlendirmelerden muaftır. Sorumluluk çoğu zaman varlık duygusudur; yanlışın nedeni değil, yasasızlığın nedenidir.

Eylemler, evrensel gücün, bireysel karakterle ortaya çıkan çoğul tezahürleridir.

[69^v]

Shakespeare trajik olanla ve trajikomik olanı daha iyi ele alır ("Kuru Gürültü"deki Claudio) çünkü biz insanlar acıyı ve ıstırabı mite kıyasla daha derinden fark ederiz.

***

Birey, devletten ve toplumdan (daha) ahlâklıdır. Toplum bir lânettir. İnsan savaştan, fuhuştan nefret

89. Cratic burada bilgi yitimi olarak da anılan entropi kuramlarına gönderme yapmaktadır. Cratic entropi, bağlayıcı süreçler aracılığıyla hesaplanan entropinin parçasıdır.

ederken, vatandaş onları sever, yeşertir. Başkaldırma, isyan hakkı. Birey *aile içinde* alçakgönüllülüğü sever; *vatandaş* ondan nefret eder, ahlâksızlığı sever. Böylece toplumsal yapı, fahişeler. Birkaç kişi mutluluğu bulabilir diye birçokları acı çeker.

Kunduracı = Potin.

[55 B - 101]

Sorumluluk ahlâki değil tamamen toplumsaldır; ahlâki açıdan sorumlu kimse yoktur.

Bireyler ve toplumsal etik arasındaki farklar.

Toplumsal etiğin bütün amacı açıktır. Toplumsal etikle ilgili ilk nokta, onun bir toplumun etiği olmasıdır. Bir toplumun etiği olması nedeniyle, doğal olarak toplumun doğasını izler, genel etiğin ilkelerini toplumа uygular.

Genel etiğin ilkeleri nedir?

Gereklilik etiği toplumsal mıdır? Doğmuş olan her insan, yaşam hakkına sahiptir

Şimdi, bu beklentilerin soyut karakteri nedir? Madem doğmuş olmanın sonu yaşamaktır, doğmuş olan yaşamalıdır, madem doğmuş olmanın sonu (akıl gereği) acı çekmemektir, yaşayan acı çekmemelidir.

[101']

Bunun sonucunda iki kavram ortaya çıkarırız. Biri sonun, öbürü □

|Ne hırsızlık ne zina suçtur, ikisi de kimseye acı

vermez. | Mülkiyete karşı suçlar.

İlk kural herkes (acı vermese bile) cinayete karşıdır; ikincisi herkes (acı veren) öbür suçlara, küçük ya da 1. kuraldaki suçlara karşıdır.

Evrimin de etiği olan Durağan ve Dinamik Etik.

(3) gelişen, kendi gelişiminin son noktasına kadar gitme hakkına sahiptir. Yani bu üç kuralla her şeyin, kendi □, kendi en iyisine, kendi en kötüsüne erişme hakkı vardır.

nitelik, nicelik.

Her şeye hakkını verme.

Her şey bir □ değere sahiptir.

1. □ kuralı, 2. İyilik kuralı, 3. Güzellik kuralı.

Ahlâki ve estetik değerler[e] ilgi.

Demek ki kişi değeri *amaç*lamalı, değeri uyandırmalı?

Manevi değeri yükselt.

[144J - 4]

Sorumluluk ahlâki değil, toplumsaldır. [Bir] birey olarak kimse sorumlu değildir ama toplumun bireyleri olarak herkes sorumludur.

***

Belirlenimcilik olmadan iyilikseverlik de olmaz. Çünkü bir kimsenin, iyilik yapabilecek gücü varken kötülük yapmayı seçtiğini düşünüyorsam, haklı olarak ve acımadan bu kişiyi cezalandırmalıyım. Ama bu kişinin edimlerinin belirlenmiş olduğunu, bu nedenle

onlardan *sorumlu* olmadığını fark ettiğimde, o zaman bu kimse her şey olabilir[,] böyle □ olmaya yönlendirilmiştir.

Acımanın kökeni karakteristiktir ve anlamlıdır. İnsan başkalarına acıyarak adım attı ve insanlık bugüne kadar genellikle hâlâ fiziksel işkenceye [karşıdır]. Peki niye? Çünkü bunların sorumlusu insanlar değilmiş gibi kabul ediyorlar. Sorumlu tuttuklarında da "sorumlu" tuttukları ölçüde acıma |'uyarıyor|. Doğuştan frengi olana acınır ama frengi kapana nerdeyse kimse acımaz, ikinci durumda (normal olarak) bir acıma duyulursa hataya göre cezanın çok ağır görülmesi ya da bulunması nedeniyledir. Bu gözlemler, uzatmaya ya da açıklamaya gerek kalmayacak kadar açıktır.

Sırada acımanın [4'] zihinsel alana sirayet etmesi var. Aptala, deliye acımaya başlanır. Neden? Çünkü eksiklik ya da bahtsızlıklarından *sorumlu tutulmazlar*.

Acıma duygusunun kökeni daha temelde yaralanma (yaralanmış herhangi biri) duygusunda yatar. Bir büyük küçüğe vurduğunda, ceza hatayla orantılı olsa bile, küçüğe genellikle acınır çünkü zayıftır, dolayısıyla bir anlamda yaralanmıştır.

|'Kavgacı olma| ve |'Kavgacı olmama| † benlikte aynı kökene sahiptir.

***

Bir sürece bakılarak yapılan nesnel sınıflandırmalar Öznel, Nesnel ya da Öznel-Nesneldir.

Süreçler olarak öznel sınıflandırmalar, derecelerin yüceltilmesi ya da derece-yüceltmedir.

***

Bir sürece göre yapılan Özne-Nesne sınıflandırmaları □

IV - Neden Fikri Üzerine Deneme

[15[4] - 99 a 100]

[100[r]]

1.

Alexander Search[90]

NEDEN FİKRİ ÜZERİNE DENEME (ÇIKARIM)

Schopenhauer, Neden fikrini aslında üç farklı fikre bölmüştür; Neden olma, harekete geçirme, güdüleme. İlki inorganik nesneler alanında ortaya çıkar; Newton'ın birinci ve ikinci yasasıyla uyum gösterir. Önceki değişiklik, her zaman sonraki değişikliğe karşılıktır; eylem karşı eyleme eşittir. Harekete geçirme, neden ile etki arasında karşılıklılık olmaması bakımından neden olmadan farklıdır. Güdüleme, Schopenhauer'e göre bir idrak aracılığıyla edimde bulunmaya neden olmadır. Demek ki güdüleme sona

90. Pessoa Arşivi'nde 15[4] - 99[r] e 99[v] kaynakları, 100[r] e 100[v] kaynaklarından sonradır. Bu yanlış gibi görünmektedir çünkü sonraki kaynaklar, mantıksal ve tartışmaya açık biçimde öncekilerden önde olmalıdır.

erme özelliği taşır. Her edimin bir sonu vardır.

Bu fikirleri yakından inceleyip ne kadar doğru olduklarını, nereye kadar gidebildiklerini görelim. İlk önce, neden olmanın inorganik ve cansızlar nesneler dünyasında yasaya sıkı sıkıya tabi olduğu çok doğrudur. Dahası cansız şeyler görebildiğimiz kadarıyla, farklar yasasına ya da Leibniz'ın deyişiyle fark edilemezler yasasına tabi değildir. Kabul etmek zorundayız ki aynı demir çubuğa farklı zamanlarda uygulanan aynı derecedeki ısı hep benzer genleşmeye yol açar. Ama □

Eğer aynı demir çubuğa aynı derecedeki ısı üç kez uygulanırsa [100^{v}] her seferinde aynı genleşmeyi yaratacağı kesindir, demekle tatmin oluruz. Ama bilebildiğimiz kadarıyla aynı olgu tam tamına aynı şekilde tekrarlanmaz ve bütün evrende birbirinin tıpkısı iki şey olduğuna da inanmayız. Kullandığımız demir çubuk, üçüncü kez kullanılırken aynı demir çubuk değildir. Demir çubuk hem aynıdır hem de aynı değildir. "Varlık hiçbir şey değildir," der Herakleitos, "oluş her şeydir."

(Kesinlik matematikseldir, daha öte bir şey değildir. Fiziksel şeylerde kararlılık yoktur. Bir şeyin yarısını alamayız, zorunlu olarak yanlış böleriz. Dünyada eşit iki şey yoktur, bir şeyi iki eşit parçaya doğru olarak bölemeyeceğim açıktır, bölünmüş yarılar eşit olamaz. Ama matematiksel olarak bütün bunlar olanaklıdır ve doğrudur. 8'in yarısının 4 olduğu, bir yarıdaki 4'ün öbür yarıdaki 4'e eşit olduğu da doğrudur).

[99r]

Öyleyse önce şuna itiraz etmeliyiz: Schopenhauer'in neden olma dediği şey hiçbir biçimde nedenle ilgili değildir. Bir demir çubuğu ısıtarak demiri moleküllerine ayrıştırmak, neden ve etki ilişkisi değildir. Bu bir hareketin aktarılmasından başka bir şey değildir; bir bilardo topunun öbür topa çarpıp dururken hareketini ikinciye geçirmesinden bir farkı yoktur. Bir taşı aynı hızla (bu bir varsayım kuşkusuz) iki kez farklı yönlere, birini bir ağaca, öbürünü boş bir araziye atsam, burada bile bir nedensellik sorunu olmadığı açıktır. İki taşın hareketi ne kadar farklı olursa olsun, bu hareketler miktar bakımından tam tamına eşittir; her iki durumda da eşit güç kullanıldığı için başka türlüsü olamaz. Bir hareket, başka bir hareketin devamı ve ürünü olmak zorundadır, böylelikle evrenin bütün güçleri ve hareketleri birbirine bağlanabilir. Nedensellik denen şey, bir hareketin öbürüne ya da bir hareket biçiminin başka bir biçime dönüşmesi yahut aynı hareketin içinde bulunduğu ortamın değişmesinden başka bir şey değildir.

[99v]

Futbol sahası örneği.

Şimdi de Schopenhauer'in harekete geçirme dediği Neden türünü ele alalım. Artık önümüzde bir hareket yoktur çünkü bir hareket kendini eşit ölçüde aktarır. Yine de her zaman □ üretir.

Harekete geçirme bende ve başka birinde farklı

bir etki yaratmıştır. Öyleyse bu bir hareket olamaz, tek bir şey olarak algılanamaz. Gelin harekete geçirmeyi daha yakından inceleyelim. Harekete geçirmenin doğasında, neden ile etki (onları böyle adlandıralım) arasında ya da daha doğrusu, önceki ve ondan doğan değişiklikler arasında gerçek bir orantı yoktur.

V - Yanılgı Üzerine

[15^5 - 28]

Yanılgı Üzerine

Felsefede esas olan hakikat ve yanılgı sorunuyla birlikte onunla ilişkili gerçeklik ve görünüş sorununu inceleyelim.

"Bütün yollar bilgiye çıkar," der sorun. "Her yol." Burada Hakikat hariç tutulmuştur, basit | aşırı-felsefi | son, "□ etrafında başlayacaktır." Yine de her sorun[,] açıkça bütün sorunlar, her bir felsefi sorun, sonuna kadar izlenirse, doğrudan bütün felsefi sorunlara dayanır. Görüş bildiren biri, insanlardaki filozoftur, yalnız o bunu göz ardı eder. Bütün sorunlar zincirin halkaları gibi, birbirine bağlıdır, birini ele almadan öbürlerini ele alamazsın (| çoğu zinciri bulur | sonunda). Emeğin arzuları, başarı, bilhassa filozofların çalışmaları sadece zihinsel buluşların, parlak zekânın katıksız yaratılarıdır, diyebilirim; her insan metafizikçidir, her düşünce metafiziktir.

Bir sorgulamayı felsefenin en yüksek noktasına kadar sürdürme umuduyla □ sürükleyin. Dediğim gibi zinciri sonunda buluncaya ve geriye bir şey kalmayıncaya kadar sürdürün.

Sorudan geriye ne kadar küçük bir şey kaldığını, denizin sesinin sakinleşip kaybolmasını -|*irademizle|ya da okunmadan bırakıp- göz ardı edelim.

[28v]

"Ama," diye karşı çıkabilirsiniz, "savını, yanlış ya da en azından kuşkulu bir noktaya dayandırıyorsun. Dünyanın tasarlanmış bir şey olduğunu söylüyorsun, nereden bileyim öyle olduğunu?" Cevabım basit, dünya, bizim karmaşık ve bileşik duyumlarımızın dışsal bir sonucudur.

***

Öyle olmadığı halde kendini dâhi sanan birinin durumunu düşünün. Bundan ne sonuç çıkar? Adam kendi karakteri konusunda yanılıyordur.

En azından, yanılgının yalnızca duyuma dayanarak imkânsız olduğu sonucuna varırız.

Öyleyse (1) Beden Bilince bağlıdır;
(2) Karakter ve kişilik nesnelerdir.

Demek ki temel ikilik bilinç ile bilinç-olmayış arasındadır. Bunu sadece maddeye bağlı olarak değil, karaktere, kişiliğe, hepsine bağlı çoklu ve bileşik olarak buluruz. Ama çoklu ve bileşik, yanılgıdır. Öyleyse |*Gövde|bilince bağlıdır, bunu bir kez daha buluruz.

İşte ruhun ölümsüzlüğü kuramının yanlışlığı, çünkü ruhların çokluğu yanılgıdır.

[25 - 88][91]

Yanılgı Üzerine

Yanılgı duyumda, yalnız duyumda olur. Bütün yanılgı cehaletten (ve acelecilikten) gelir.

Bir konuda akıl yürüttüğümüzü ve bu akıl yürütmenin yanlış olduğunu varsayalım. Başka bir akıl yürütme de doğru olsun. Bu iki akıl yürütme edimi arasındaki fark nedir? Yanlış olan nedir? Akıl yürütmenin mekanizması mı? Elbette değil, akıl yürütmelerin biri doğru biri yanlış olduğuna göre, üstelik akıl yürütme mekanizması birinden diğerine değişmeyeceğine göre, yanılgı akıl yürütmede olamaz. O zaman yanılgı duyumda, yani bir olgunun duyum tarafından yorumlanma şeklinde olmalıdır. Buradan hareketle, duyumumuzun gerçeklikle örtüştüğünden kesin olarak eminsek, ne yanlış akıl yürütür ne de yanılgıya düşeriz.

(Yanılgı Üzerine. Plato'nun *Theatetus*'u üzerine bir yorum.)

Yanılgıyı nasıl fark ederiz? Onu nasıl düzeltiriz? Gerçekliğin ne olduğunu nasıl anlatabiliriz?

91.
1- Duyum üzerine deneme.
2- Kötülük üzerine deneme.
3- Tanrısız Etik üzerine deneme.
4- Madde ve Devinim üzerine deneme.
5- Parmenides üzerine deneme.
Hachette: Latin yazarlar kataloğu.
Hachette: Parmenides üzerine "Parmenides"

[25 -87]

Bir şeyin kötü olduğunu söylediğinizde bir iyi ölçütü kullanıyorsunuz.

Yanılgıdan yola çıkan sav. Madde hakikat olsaydı yanılmak imkânsız olurdu, duyum bizi yanlış yönlendiremez. (Şimdi yanılgı ya doğrudan duyumdan ya da akıl yürütmeden gelir. Maddecilere göre her ikisi de doğaldır. Bu durumda yanılgı ilkesi bunların herhangi birinde olamaz.)

Yanılgı iki şeyi, iki ilkeyi varsayar: biri yanılabilirlik, öbürü yanılmazlık. Bu, yanılmaz bir ilke olduğunu varsayar çünkü bir *hakikat* olmadıkça karşı çıkabileceği bir *yanılgı* da olmaz. Kendi varoluşu için, yanılabilirliğin atfedileceği bir ilke varsayar. Kısaca, bir olabilirlik ilkesi, bir de var olma ilkesi varsayar.

[87']

Düşünce doğal olarak dillere eşlik eder.

***

Kötü bilinçten yola çıkan sav.

***

Aynı doğaya sahip kötülük ve yanılgı. Dünyanın bilince doğru ilerlemesi, kötülüğe, acı çekmeye doğru bir ilerlemedir. Bilinç yoktur, kusurlar vardır.

Gerçek bilgi, fikir ile şeyin özdeşliğidir. İşte insa-

nın tüm bilgisi. Bu benim için doğrudur, çünkü onu ben doğru kılarım. Sizin için doğru olan sizin doğru kıldığınızdır.

Bilinçteki şu özne-nesne ayırımı (her şeydeki en olgunlaşmamış şey). Sınırlama, dışlama.

VI - Duyum Üzerine[92]

[15^2 - 44]

Duyum Üzerine

Duyumun ikisi öznel, ikisi nesnel olmak üzere dört koşulu vardır.

Öznel, önsel (a priori) koşullar şunlardır:

1. Duyumun onun aracılığıyla var olduğu şey (özne);

2. Duyumları olan şey (nesne).

Nesnel koşullar şunlardır:

(1) Beyin ve sinir sistemi.

(2) Bu zihinsel işleme dair bilincin aracı olduğu hiçbir bilgi.

Önsel olarak açıktır ki duyumda hisseden ve hissedilen bir şey olmalıdır.

Bilime bakarak, duyumun her zaman sinir sistemi

92. ←παιδεύω
παιδεύεις
παιδεύει
παιδέυομεν
παιδεύετε
παιδεύουσι
παιδεύετον
παιδεύετον.

ve beynin koşullarına bağlı olduğunu sonsal olarak (a posteriori) kabul ederiz.

[44^{v}]

Sorunun çözümü için elimizde olan dört öğe bunlardır. Bunlara sahip olduğumuz varsayımıyla bir çözüme ulaşabiliriz.

[15 B^{1} - 70]

***

Duyum araştırmasının verilerinin ne olduğunu görmeye çalışalım.

Öyleyse şunlara dikkat ediyoruz:

(1) Her duyum fenomeni, bir beyin, bir sinir sistemi, sağlam bir bedene bağlıdır.

(2) Bu koşullar bilinç tarafından göz ardı edilir. "La conscience est nullement anatomiste."[93] (Binet)[94]

(3) Her bilinç bir öznededir ve bir nesnenindir. Bu ünlü özne-nesne ilişkisidir, ki Binet bunu reddeder, çünkü der "*le sujet ne serait qu'un objet déguisé.*"[95] Ama ben bunun reddi için bir neden göremiyorum.

93. Fransızca, "Bilinç kesinlikle anatomi uzmanı değildir." (e.n.)

94. Alfred Binet (1857-1911) IQ testi diye bilinen zekâ testlerini bulan Fransız psikolog. Bilginin oluşmasında duyumun rolünü ele aldığı *L'âme et le corps* [Ruh ve Beden] adlı bir kitap yazmıştır. Pessoa'nın bu kitaba ilişkin okuma notları Pessoa Arşivi'ndedir [BNP/E3, 155 - 8: *"L'âme et le corps* üzerine notlar].

95. Fransızca, "Özne sadece kılık değiştirmiş bir nesnedir." (e.n.)

[70v]

Dolayısıyla şunların açıklanması gerekmektedir:

(1) Nasıl oluyor da "dışsal" bir nesne (bir "*x de la matière*"[96]) kendi görüntüsünü sinirler yoluyla beynin görü merkezine aktarabiliyor.

(2) Nasıl oluyor da bilinç, duyumu ortaya çıkaran moleküllerin hareketi değildir.

(3) □

Aslında hiçbir görü organının, gözün olmadığını ve moleküllerin bu hareketine dair bilinci devinimlerini *hissederek* aldattığımızı ve bu direnme bilincinin görü duyumu olduğunu varsayalım.

Ya da diyebiliriz ki moleküllerin bu hareketi konusunda bir bilincimiz yok çünkü bu, görü duyumunun *maddi yanıdır*. Zihinsel olan her şey, maddi bir şey içerir ve bu da onu dışavurur, ve temsil eder.

[15 B^2 - 28 a 31]

Duyum Üzerine Deneme

"Dışsal" nesne duyuma ya benzer ya da benzemez. Benzerse duyumun kendisidir.

Benzemezse, o zaman nesnenin sadece bir parçasını algılarız ve bu nedenle bir *numen* [kendinde şey -en.] vardır. Bir duyum dışsal bir nesneyi tam olarak nasıl yeniden üretebilir, dışsal bir nesne fikrini tam

96. Fransızca, "bir *x* maddesi". (ç.n.)

olarak nasıl verebilir; zihinde hissedilen bir şey, zihinsel olmayan bir şeyin aynen yeniden üretilmiş hali nasıl olabilir, aklım ermiyor. Bergson.

[29]

Birinci sonuç. Duyumlarımızdan öte bir şey bilmiyoruz.

Buradan hareketle duyumu ya kendi içinde (felsefi yöntem) ya da ilişki içinde (bilimsel yöntem) ele alabiliriz.

Duyumu kendi içinde ele almanın kaçınılmaz sonucu, koşullarının, zamanın ve mekânın dönüş kavramları olduğudur. Bir duyum bir süresi olmalı ve bir yerde vuku bulmalı (ve bazı hareketlerin sonucu olmalıdır).

Duyumu, yalnızca bilimsel açıdan ele aldığımızda Binet gibi duyumun, beynin ve sinir sisteminin varlığını ve bunların da bütün ampirik kavramları kurmak için uzamı, süreyi, mekânı, zamanı, vb. gerektirdiğini varsaymamız gerekir.

İlk düşünce kuşkusuz doğrudur: Her ne kadar duyumun, zamana ve mekâna gereksinimi olduğunu düşünsek de; bu sav tam anlamıyla savunulabilir değildir, duyumun bir sinir sistemini gerektirdiği aksiyoma dayalıdır, çünkü görünür evrenin aşkın, doğru gerçekliği keyfi bir varsayımdır.

[30r]

Duyum Üzerine

Eğer her şey duyumsa, sinir sistemi de duyumdur. Eğer öyleyse, o zaman bizimle "dışsal nesne" arasında aracı değildir. Ama bu durum Binet'nin düşündüğü gibi, şeylerin oldukları gibi göründükleri sonucunu doğurmaz. Buradan çıkan sonuç duyumu, sinir sisteminden hareketle açıklayamayacağımızdır. Duyum kendi içinde ele alınmalıdır. Duyumun sinir sistemine bağlı olduğunu söylemek, onun kendi ürettiği bir şeye bağlı olduğunu söylemektir, çünkü sinir sistemi duyumdan başka bir şey değildir.

Sinir sistemi mekânda vb. yer kaplayan bir şeydir, duyumuz da öyle.

***

[30v]

Gelin sinir sisteminin ne anlama geldiğini ve nasıl açıklandığını görelim.

Aynı odada iki ya da üç metre ötede uzama sahip bir şey olarak zincirin mekândaki yerini saptıyorum. Şimdi, böyle bir şeyin zincir olarak yerini duyumla saptamak çok fazla şey istemektir, fevkalade saçmadır. Kendi yerimi saptamayıp, mekânda bir şeyi tasarlıyorsam ve ben mekân dışındaysam, bu oldukça gülünç bir durumdur. Hayır; mekânda bir şeyin yerini saptayacaksam, kendi yerimi de saptamalıyım.

Böylece bir şeyi bir sinir sistemiyle tasavvur ederek birçok duyumun imkânı haline gelirim.

[31']

Atomlar birbirinin aynısı olarak düşünülmelidir. (?) Onların içinde çokluk saf halde bulunur. Yalnız karmaşık oluşumlarda çokluk farklılaşmaya dönüşür. Ama atomlar yalın kavramlar olmalıdır çünkü varolan hiçbir şey başka bir şey gibi değildir.

Bir atom oksijen ve iki atom hidrojen her defasında eşit miktarda bir molekül su oluşturur; ama bu iki bileşim, aynı ve eşit öğeler içerdikleri halde farklı olmak zorundadır. Fark moleküllerde başlar. (Ya da atomlar sonsuz küçüklükte farklı mıdır?)

Birinci düşünce yasası: Olumsuzluk.

Mutlak şeyler tekil olumsuzluk içerir.

Göreli şeyler çoğul olumsuzluk.

Örnek, 0 ve ∞.

12 ve bütün öteki sayılar.

İkinci Kural. Özdeşlik İlkesi. Eğer bir şeyin olumsuzu yoksa atıl kalırdı; onun kendisi olduğunu söylemeye gerek yoktur, çünkü başka bir şey olamaz.

[31']

Duyum Üzerine Deneme

□

[15 B³ - 59]

Sinir sitemi ile beyin duyumu açıklayamaz, çünkü

beynin ve sinir sisteminin kendisi duyumun şeyleridir. Renk duyumu hareket ile yeterince açıklanamaz çünkü hem renk hem de hareket duyumdur. (?)

(Hareket evrimsel olarak renkten önce gelmiş olabilir.)

Bilincin maddi olmayan tek varolan olduğuna inanıyorum; insan bilinci değil, genel bilinç, atomik bilinç.[97]

***

[59v]

Madde ve tinle ilişki içinde duyum bölümü.

1. Duyum, bir sinir sisteminin koşullarına bağlıdır.

2. Bilinç sinir sistemini göz ardı eder; beyin içi hareketin bilinci yoktur.

Kuramlar:

a) Beyin içi hareket duyumun temsilidir.

b) Duyum *bu*dur. Beyin içi hareket sayesinde bir kimsenin duyumu olduğunu bildiğimiz gözlenmiştir. Bu da duyumun *bilimsel* yanıdır □

97. Sorumluluk üzerine deneme madde ve tinin ele alınmasıyla başlamalı. Ontoloji biliminin Doğası
Bilim Yasaları (çoklu şeyleri) ele alır; ontoloji değil.

[15B - 99r]

İnsan türü en yükseğe çıktıkça fiziksel sezginin keskinliği azalır, bunun istisnası *DOKUNMA*dır (ya da "duyarlılık").

Duyum içsel kişiliğin fiziksel ifadesi midir?

[15B4 - 77a a 77]

[77r]

Bilinçlilik

Bedenime dair bilincim de yoktur duyumum da; Ben duyumlarımın bilincindeyim.

Her şey duyumdur. Dış dünya dediğimiz her şey duyumdur, başka bir şey değildir.

Kesilmiş bir kola ilişkin *bilincim* yoktur. Bu *tamamlanmamış* duyumdur, benim görme, dokunma duyum bununla uyumlu değildir.

Uyuyorum - beynim orada; bu nedenle bedenimin bilincinde değil miyim?

VII - Herakleitos Üzerine Deneme

[15[1] 52 a 54]

Herakleitos Üzerine Deneme

HERAKLEITOS

Deneyimden hareketle iki şey biliyoruz: Birincisi, temelde sabit bir görüntü olan "dışsal" dünyamız var, bu "dışsal" dünya yasalarımızı ve değişmezliklerimizi sağlıyor; ikincisi, doğadaki her şey sürekli devinim halinde. Eğer her şey sürekli deviniyorsa ve her şey hiç durmadan başka bir şeye dönüşüyorsa, evren hakkında nasıl bilgi sahibi olabiliriz ki?

Dört varsayımımız var:

Özne ve nesnenin ikisi de sabit.

Özne ve nesnenin ikisi de hareket halinde.

Özne sabit, nesne hareket halinde.

Özne hareket halinde, nesne sabit.

Bunun bize nasıl bir dünya verdiğini görelim.

Özne ve nesnenin ikisi de sabitse, hakikat de dolaysızdır. Hakikat arayışına gerek duyulmaz. Aramak hareket etmektir, araştırmak düşünmektir, düşünmek değişmektir.

Ayrıca, sabitlik herhangi bir yerde devinime karşı

koyamadan önce, deneyim sabitlik için bununla çelişir.

[52ᵛ]

(2) İkinci durum: Her iki □ devinimi.

(3) Üçüncü durum: Devinim halindeki Nesne ve sabit özne algıyı bütünüyle imkânsız kılar -bu Plato'nun Herakleitos'un sistemine getirdiği yorumdur.

(4) Eğer Nesne de, Özne de devinim halindeyse, o zaman gerçekten □

Deneyim verilerine bakalım: Devinim gerçeklik, sabitlik ise görünüş olarak verilir. Bu nereden kaynaklanır. Ne (1) (yukarıdaki nedenlerle) ne (4) çünkü bunların sabit olduğu düşünülmüştür, (3) ile (2) aynen kalır. Bu durumda (3) □ açıklayamaz.

Özne ile Nesne *aynı yönde* hareket ettiğinde Özne, sabit bir şey olarak nesne bilgisini edinir ve (2) terk edilir.

Algıdan önce her şey sabit, her şey aynıdır, çünkü Özne ile Nesne birlikte hareket ederler

***

Ama Akıldan (Bilimden) önce evren devinim halindedir.

Dört savı yeniden uygulayalım.

[*Onlara] devinimi veren ne olabilir? Aralıksız olarak değişen Nesneden önceki bir sabit ya da sabit bir nesneden önceki ebedi değişimi.

[53']

Güç ve Edim dünyadaki herhangi bir şeyin iki ardışık durumudur.

Herakleitos

πῦρ ἀεί ζῶσυ = her daim canlı bir ateş.

***

Kendisi üzerine düşünmesi gereken bir düşünceyi ele alalım. Kendisini kendisi olarak düşünemez, çünkü o zaman düşünce olmazdı. Bilinç olarak düşünür; kendini basit bir madde, bir tür æther, Herakleitos'un deyimiyle πῦρ ἀεί ζῶσυ olarak düşünür. Gerçekten de "her daim canlı bir ateş" ifadesi doğrudur; "düşünen görünüş" fikrini açıklar. Ama bu basit madde düşünce*dir*; bu madde edimdir, saf edim. Düşünce, kuvvet, saf güçtür.

Ama saf Güç = saf Edimdir, çünkü Güç *eksiksiz* Güçtür, dolayısıyla edimde bulunan güçtür, yani saf edimdir.

***

Evren, "var olan düşünce"dir. Düşüncenin somut biçimidir.

***

Temsile zarar verirsen, temsil edilene zarar verirsin.

***

Soruna giden yollar:

1. Duyumun eleştirisi
2. Neden (?)

***

Dr. □ göre tinsel dünyada bile yasa olmalıdır (görünür dünya "iletişim kuramayacağımız kadar bizden ayrıdır" diyen Bushnell'e yönelttiği eleştiriye bkz). Öyleyse özgür irade yoktur, varlık belirlenmiştir. (Yasa belirlenmenin ilkesidir.)

[54r]

Dışsal evren sonsuz olamaz.

Sonsuz belirlenmemiş olduğu için gerçekdışıdır.

Sonsuz bir dünya belirlenmemiş bir belirlenimdir.

***

Öznel sav: Dünya sonsuzdur çünkü ideal bir sonu yoktur. Düşünce evrende bir son bulamaz, yani evrenin akılcı, ideal bir sonu yoktur.

Eğer maddeci hâlâ evrenin sonsuz olduğunu iddia ederse, aklın da gerçek olduğunu kabul etmelidir. Şimdi Hegel'i izleyin.

Nesnel sav: Atomlar aracılığıyla.

***

[22 - 42]

Il y de l'être dans toute proposition[98] (Leibniz).

***

Herakleitos üzerine. Evrensel devinim çok yavaş olabileceğinden duyum olanaklıdır. (Radyo-aktivite).

***

Herakleitos, her şey devinimdir, der. Fakat devinim nedir? Sadece tözün karşıtı bir şey olarak düşünülmüş şey.

Üstelik devinim iki şeyi talep eder: hareket eden bir şeyle hareket ettiren bir şey, bir motor ile bir seyyar. -İlk olarak hareket ettirecek bir şey gerekir, çünkü hiçbir şey durmaksızın kendiliğinden hareket edemez. İkinci olarak hareket edecek nesne gerekir, çünkü söylediğim gibi, hiçbir şey kendini hareket ettiremez.

***

[42^{v}]

Tekrar edelim, bir şeyi algılamak, idrak sahibi olmak için, böyle bir idrak sahibi birinin bir şey olması gerekir.

98. Fransızca, "Her önermede bir varlık bulunur." (ç.n.)

Bu demektir ki, her devinim, her algı, her bilgi değişken olsun ve değişen bir şeyin olsun, bir tözü varsayar, bir andan daha kısa bir süre bile olsa burada olması yeterlidir.

Şimdi, her şeyin hareket olduğunu gördüğümüze göre, yanıtlamamız gereken bir soru daha kaldı. Bu hareket ya vardır ya yoktur. Yoksa bile, hâlâ varolduğu söylenebilir çünkü var gibi görünür[,] varoluş fikri, hareket fikrine önseldir ve varoluş devinime bağlı değildir.

[15[1] - 86[7]]

A vida é a morte. A vida do todo depende da morte de mil cellulas.[99]

***

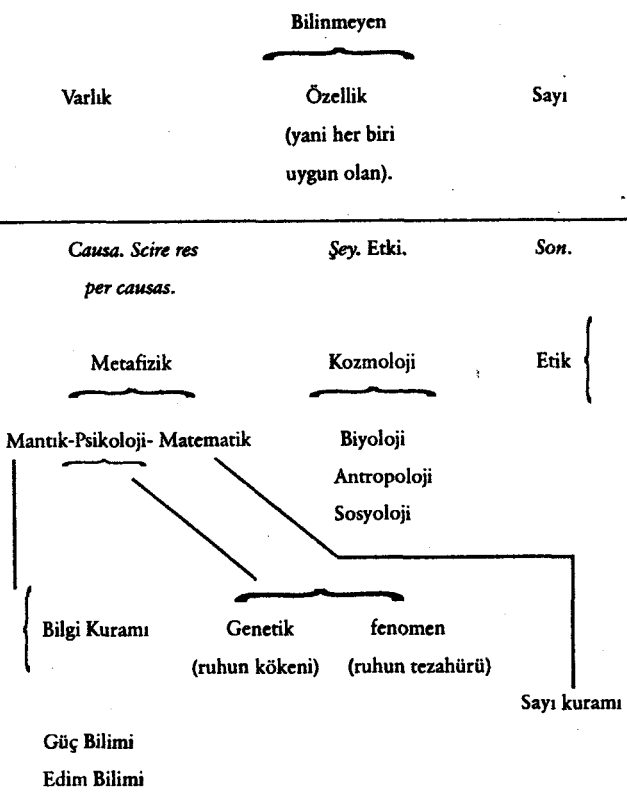
Karşılaştır. Herakleitos

***

Bireylerin ölümü olarak toplumun yaşamı, toplumların ölümü olarak insanlığın yaşamı, evrenin ölümü olarak evrenin yaşamı, her şeyin ölümü olarak her şeyin yaşamı.

99. Yaşam ölümdür. Bütünün yaşamı, binlerce hücrenin ölümüne bağlıdır.

[86ʸ]

[15^5 - 57]

Herakleitos Müphem -
Kozmoloji. Psikoloji. Fiziksel metafizik.

***

Yaşam Radyoaktivite(nin) (bir kipi).
(*atık*) radyasyon.

***

Bir şey aynı anda canlı ve ölüdür. Yaşam ölümdür. Yaşayan her şey her an ölmektedir.

Dolayısıyla Yaşama *Yaşam* değildir, ne de ölme Ölüm. Yaşam, Yaşama, ölüm: Bunlar düşünen şeylerin üç biçimidir. Yaşama bir ortamla mütekabiliyet ilişkisi içindedir. Ölü bir ortama tekabül etmez. (Ya bir ortamda durmadan ölmekte ya da yeni bir ortamında yaşamaktadır).

İnsanı ana rahmine düşmesinden geç ölümüne (ileri yaşta ölümüne) kadar izleyin. [57v] Cenin, spermin yumurtayı döllemesiyle oluşur. Ama kendisi ne tohumdur ne spermdir ne de bunların toplamıdır. Onların üretim biçimidir ama kendisi değildir. Birliktir. 1 + 2, 3 eder ama 3 ne 1'dir ne 2, ne de 1+2'dir; bu toplamın *biçimi*dir. 1+2 olmadan 3 olmaz ama 3 kendi başına bir sayı, bir biçimdir. (Schopenhauer der ki, dünya kendi aralıksız (*apopos*) yıkımından kaynaklanır.)

Meydana gelen mekanik bir karışım değil, kimyasal bir değişim adı verilen daha incelikli bir şeydir.

Bunun benzeri iki atom hidrojenle bir atom oksijenin buluşmasında da meydana gelir. Oluşturdukları bileşim birinden bir birim ötekinden iki birim içerir ama ortaya çıkan ne O ne de H'dir: sudur.

[58']

Ölüm gelir. Ölüm nedir? Bir ortamla kurulan mütekabiliyet ilişkisindeki bir başarısızlıktır.

İnsan tamamen ölür mü? Bilim öyle olduğunu söyler. Öyleyse *bütün* ortamlarla kurduğu mütekabiliyet ilişkisini kaybetmiştir? Tamamen hiçliğe geçmiştir? Bu nasıl olabilir? Beden çürüyünce onu oluşturan madde, maddi olarak ölmez. Organizma kendi ortamıyla ilişkisini kaybeder; ama □

Non minus maior.[100] Kimse *tamamen* ölmeyecek.

Belli bir biçim, belli bir noktaya ulaştığında hiçliğe geçer! Nasıl?

[25 - 69 a 69a]

İlk eylemim kendime şunu sormak oldu: İnsanın daha yüksek düşünce zemininde aralıksız olarak başarısız olması, akıl yürütme gücünü istemesinden mi, yoksa kendi akıl yürütme edimini kötü kullanmasından mı ileri gelir? Metafizik ve psikolojinin sorularını öylesine incelikli tartışabiliyor olmamız gerektiği halde bu alanlarda herhangi bir sonuca varamamamız, hemen bir yanıt bulamamamız, dolayısıyla da sonsuz ilerlemeye varamamamız bana garip geldi.

Hemen iki varsayımdan birinin doğru olması gerektiği sonucuna varıyorum: ya insan idrak yetisini uygun ya da ısrarlı biçimde kullanmıyor ya da aklın temel eleştirisini isteyerek başarısız oldu.

100. Latince, "daha az değil". (ç.n.)

[69v]

Yaygın görüş bir Tanrı'nın varolduğunu kabul eder; doğrudur, ama bu, bütün insanlarda süregelen, (deyim yerindeyse) teoloji rastlantılarının kılığına bürünmüş Tanrı fikrinden başka bir şey değil. Hindistan'da Tanrı fikri başka ama sezgi aynı. Siyahilerde fikir başka, sezgi aynı. Aynı bedeni değişik biçimlerde kuşatan idraktır.

Eleştiri Eleştiri

HERAKLEİTOS KURAMININ ELEŞTİRİSİ

Her şey değişimdir. Doğru. Ama değişimden başka bir şey yoksa değişim bir şeyde olmalıdır. Bu şeye töz, Varlık diyoruz.

***

Herhangi iki zıt görüş tamamıyla özdeştir.

Bir şey başlamışsa bir nedeni vardır (Vallet).[101]

Çatışkıların bir açıklaması olması gerektiğini çabuk kavradım. İki görüşün karşıtlığının sahte bir karşıtlık olduğunu fark ettim. İki şeyi bağdaştırmak için ikisinin de doğasının aynı olması gerekir (69a). Bir elma ile bir armudu karşılaştırabilirim, ama

101. Charles Robert Anon'un günlüğünde, 1906 tarihli bir sayfada Pierre Valett'in *Historie de Philosophie* kitabından söz edilir. Bu kitabın ikinci bölümü Yunan felsefesine ayrılmıştır ve Herakleitos'un düşüncesinin tartışıldığı bir kaynaklardan biridir.

bir elma ile bir kediyi değil. Aralarında zıtlık olan bu kuramların doğalarının farklı olduğu olgusuna ulaştım, biri önseldi, öbürü deneyimden çıkarılmıştı.

(Zeno'nun Achilleus ve kaplumbağa paradoksunun, hareketi destekleyen normal bir savla karşılaştırılarak incelenmesi).

[133 - 8]

Düşüncelerin gözyaşları için değil, ama gözyaşlarının düşünce için çok derin olduğunu sık sık düşünürüm.

Alexander Search

[8ᵛ]

πάντων πραγμάτων μέτρον ἄνθρωπος
Her şeyin ölçüsü insandır.

***

πολεμάς πατήρ πάντων[102]

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

πῦρ ἀεί ζῶσυ

her daim canlı bir ateş.

102. Yunanca, "Atalarımız hep savaştı." (ç.n.)

***

Ruh Kuramı - *Duman için Benzetme.*

Diyelim ki ilkel olan tek şey, var olan tek şey ve bu şey □

VIII - Aquinolu Tommaso Üzerine

[15[1] - 26 a 27]

Aquinolu Tommaso'nun "fiziksel ön-devinim" kuramı gerçekten hayranlık uyandırıcı, ve yeni. İlk bakışta reddedilmesi kolay gibi görünüyor; ancak hemen sonra asıl anlamı ve özü konusunda biraz kafa yorunca, önce gücüne şaşırıyor, ardından kesinlik taşımadığına ikna olup reddedilmesinin zorluğunu anlıyorsunuz.

Yine de reddedilemez değil.

Aquinolu Tommaso diyor ki, Tanrı edimde bulunan her şeyi belirler; kimini eyleminde belirler, başkalarını özgür bırakarak belirler. Öyleyse bu son noktada ilahi güçle insan iradesinin özgürlüğü uzlaşıyor.

En başta kuramın reddedilmesi kolay görünüyor, çünkü şunu ya da bunu Tanrı'nın belirlediği açık olduğuna göre, her şey belirlenmiştir. Ama hemen bu fikrin bütün inceliklerini anlıyoruz (burada |'belirgin| incelikten söz etmiyoruz). Belirlenmiş her şeyin belirlendiği doğrudur ama aynı belirlenmeyle özgür bırakılarak belirlenen şeyler, kendi doğası gereği özgür, mutlak özgürdür. Tommaso'nun ileri sürdüğüne göre ya da ileri sürmek istediğine göre, Tanrı sadece nesneleri yaratmakla kalmıyor, onların *doğasını* da

yaratıyor; bir şeyi belirlenmiş yaratıyorsa o şey belirlenmiş, özgür yaratıyorsa özgür oluyor. Bu kuram bu haliyle sağlamdır.

Bir despotun şu emri vermesi gibidir: "Ben emir verdiğimde *bana karşı gelin.*" Bu çok olası bir durum olmasa da akla yakındır. Olası değildir çünkü emrin doğası bir şeyin yapılması değil yapılmaması yönündedir.

Ama sözgelimi güvensizliğe uyum sağlama irade[sinde] bir adam çocuklarına şöyle diyebilir: Size şunu ya da bunu yapın (ya da tersine, sonunda uyum için [şunu] yapmalarını söyleyebilir) diye emredersem *bana karşı gelin.* İşte hem akla yatkın hem de olası bir durum. İtaatsizlik fikri o emirle tamamen karşıtlık içindedir. İşte bu da Aziz Tommaso'nun ileri sürdüğü savdır: Tanrı insanları özgür olmaları için *belirler.*

Böyle bir karşılaştırma yapmak anlamsız ya da tuhaf görünebilir; ama okuyucudan ricamız buradaki mübalağayı değil, uygunluğu dikkate almasıdır. İki örnek arasında, normale göre daha düşük sayabileceğimiz ikincinin (önemsiz) doğası istisna olmak koşuluyla, tam bir paralellik vardır.

Şimdi, kendimizi "Bilginlerin Analojisi" denen incelikli şeye hayran olmak zorunda hissettiğimiz aşamaya gelmiş bulunuyoruz.

[27']

Şimdi sıra reddetmeye geldi.

Bir şeyin yaratılmış doğasıyla yaratmanın asıl doğası arasındaki soruda böyle bir çelişki olduğunda,

bunun nedeni bir güdü olmalıdır. Bunun bir amacı olmalıdır.

***

Aquinolu Tommaso bizi kuramının ruhuna buyur edip onun savunulabilir olup olmadığını görmemizi istiyor.

"Tanrı bazı şeyleri belirlenmiş yaratır" -bunu anlamak çok kolay ama "ve bazı şeyleri özgür yaratır" dediğinde bunu anlamak o kadar kolay değil yine de gösterdiğimiz gibi, bu anlaşılamaz bir durum değil. Hepsini geçebiliriz. Ama bir şey var ki onu es geçemeyiz. O da Tanrı'nın bazı şeylerin *doğasını* belirlenmiş [olarak], bazı şeylerin *doğasını* özgür [olarak] yarattığı fikridir. Özgür doğa yoktur. "Bir şeyi özgür olmak üzere belirleme" olduğu gibi anlaşılabilir. Ama "bir şeyin doğasını özgür kılmak" saçmalıktır.

Bir şeyin doğası belirlenmeyi ima eder.

İfadeyi "Tanrı bir şeyi özgür olmak üzere belirler" biçiminde dile getirdiğimiz sürece, anlamlı bir söz etmiş oluruz; ama "Tanrı şeylerin *doğasını* özgür kılar" diye değiştirirsek artık anlamlı olmaz.

[27ᵛ]

Çünkü bir şeyin doğası ne anlama gelir? Onun başka bir şey değil de o şey olarak varoluşunun sabit ilkesi. Bir şeyin doğası, o doğanın kuralını ima eder; özgürlük hiçbir kuralın olmaması demektir. Dolayısıyla bu ifade dile getirilemez.

Özgürlük doğaya hiç sahip olmamak demektir: "Tanrı, doğası doğaya sahip olmamak olan şeyleri yarattı" dersek anlamlı ya da bir anlam ifade edebilecek bir şey söylemiş olmayız.

[15^2 - 80]

Aziz Tommaso'nun tutarlı kuramı temel alındığında İkincil kuramlar doğru olabilir, burada olduğu gibi yanıltıcı da olabilir.

Bu dünya bilinmeyen*dir*, şöyle ki bizim onu gördüğümüz, bildiğimiz haliyle Bilinmeyendir.

Sanrılar. Buradan gördüğümüz oradan görünmüyorsa, gözlerimize güvenilmez demektir.

Şeylerdeki fark *evrensel algı* değildir, sadece *orada*dır. Dış dünya *evrensel* bir *sanrıdır*.

[80^v]

Tommaso'nun felsefi sisteminin zemini böyle ilerler, Katolik Kilisesi'nin (hatta bütün Kiliselerin) kuramları ve dogmaları da.

Aquinolu Tommaso üzerine

Bütünüyle yanlış oldukları bu haliyle pekâlâ doğrudur; içinde akla uygun hiçbir şey yoktur.

Age

***

Oysa Aziz Tommaso'nun kuramlarındaki bütün noktalar birbirlerini destekler.

Şimdi, bu nasıl ortaya çıktı? Çok basit. Bir kimse başkasına göre farklı bir irade gösterdi; bunda bir sorun yok. Ama neden, nasıl oldu da birinin iradesi *bu* ötekininki *o* yönde oldu?

İki irade -bu iki kişinin iradeleri- ya belirlenmiştir ya da belirlenmemiştir. Eğer belirlenmişlerse özgür değillerdir.

İstemin kendini belirlediğini, yani belirlenmemiş olduğunu iddia eden belirlenmemiş bir istem varsayımını, özgür irade kuramını ele alalım,

İradenin belirlenmemişliği = istemde sonsuzluk.

IX - Pascal Üzerine

[144T - 43ᵛ a 44]

Pascal Üzerine Deneme

Katolik Kilisesi'nin Düşünce Üzerine Etkisi (Kötü).

Pascal'ın bir kızı erkeğe dönüştürerek arzuladığından bahsedildiğinde, bu durum bana, Pascal'ın [sonradan] o kızın peşine düşerek onu arzulamasından daha mükemmel gelmişti, ben böyle olmasını yeğlerdim. Bazı bakımlardan [bir] fahişe bile dünyevi olandan (çevrelemiş olması lazım) daha iyidir.

İnsanlığa mutluluğu tümüyle yasaklamak, yapılabilecek en kötü şeydir; zavallı insanlığın üstüne atılabilecek en kötü suç budur.

[44ʳ]

Tanrı'mn adına bu soğuk nefret niye? İsa adına ruhun işkence görmesi neden? Engizisyonun işkencesi kötüydü, korkunçtu, ağza alınamazdı ama Hıristiyanlığın ruha işkence etmesi daha kötü, daha korkunç, daha ağza alınamaz, bütün bunlarla Katolik Kilisesi

hıncını dünyadan çıkardı. Ölüm halinin kemale ermek olduğunu söylemek en rezil saçmalıktır. Bu akla hakarettir.

Şehvetin tarihi, şehvetin ve insanın tarihidir. Hıristiyanlığın tarihi, şehvetin ve çılgınlığın tarihidir. İnsan ne □

[44']

Soğuk, kadınsız, aşksız, □siz, malsız mülksüz insanları, kaçınması gereken bir şeyi, dışa vuramadığı bir arzusu olan birilerini düşündükçe kalbim soğuyor. Kendini sınayan cehalet, başarının hayaleti bile olmayan dış dünya, □ bile yok.

Cinsellikle günah işleyebilen kötü tutkular, onun yokluğuyla günah işleyebilen tutkulardan daha azdır □.

Dikkatle inceleyin.

[26 - 84']

Pascal'ın, mantığın tamamına bir şekilde karşıt olduğu için Hıristiyan dinini kabul ettiğini söylediğini hatırlayacaksınız. Makul bir gözlemin mücevheridir buradaki. Çünkü gerçekten bütün dinler, bütün mezhepler bilinçli ya da bilinçdışı, her insanın algılayabileceği en çılgın savları ileri sürmüş, en büyük saçmalıklardan söz etmiştir. Gerçekten de burada, bizim aramızda da bu saçmalıkların algılandığını görüyor, hatta her insanın zihnine sokulduğuna inanıyoruz.

X – Bilimin Sınırları Üzerine

[29 – 99v]

C. R. Annon | |

Bilimin Sınırları Üzerine

Ampirik sorgulama yanılsamaya dayandığı için bizi hiçbir yere götürmez –tutarlı bir yanılsama ama yine de yanılsama. Hiçbir yere ulaştırmaz derken bir felsefi sistemin temeli olamaz demek istiyorum.

Ölümsüz yaşam düşüncesi korkunç değildir. Beden ve zihnin birarada olduğu bir ölümsüz yaşamı olsaydı, korkunç olurdu. Tek başına ruhun ölümsüz yaşamı korkunç değil, doğaldır ve mutlu eder.

BÖLÜM II.

EKLER

1- Akılcılığa İlişkin Ek Yazılar

"Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"nin İlk Taslakları - 1.1

1. Aşama

[15^5 - 78 - 79]

[79^r]

Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme

***

Akılcılığın yeni tanımı: Akılcılık, içsel □ içinde, □ yerini alan araştırma sistemidir.

***

Akılcılık, aklın ötesinde bir şey olduğu anlamına gelebilir ama akıl içsel gerçekliğin □ olduğundan, böyle bir gerçeklik içsel dünyanın üstündedir, dolayısıyla, varolmamış gibi denemese bile ulaşılamazdır, faydasızdır.

Bir inanç hatası: Bütün bilim (olabildiğince geniş

anlamıyla hakikat arayışı) kişisel etmenin ortadan kaldırılmasıdır.

Dinin hakikatinin tekil olduğu anlamına gelmez çünkü □ olabilir.

Tanrı fikrinin evrensel olduğu gerçeği -burada pekâlâ doğrudur- tam olarak hiçbir şey ifade etmez, çünkü Tanrı fikri bir *duyum* değil, bir *sezgidir*, yani zihinseldir. Ahlâki deneyin, yani akıl (yürütme)nin hâkimiyeti altında olmalıdır.

[79v]

Bilim ve dışsal dünya.

Bilim ve duyum. Güneş hareket eder gibi görünür.

Bilim öyle olmadığını gösterir.

Deney.

Fizik		*Psikoloji*
Bilim	=	Akıl - □
Deney	=	Akıl yürütme - □
Gözlem		

Saf Akılcılık - Hackel'inki gibi güvenilmez Akılcılıklardan ayırt edilmez.

Akılcılık bir metafizik sistemi değildir, bir sistem bile değildir; bir yöntemdir, felsefi bir yöntemdir.

Felsefi yöntemin içine daldığı alanlar:

(1) Yöntem (Akılcı bilim)

(2) Bilgi Kuramı (Eleştiri) ? neyin üzerine

(3) Varlık Kuramı (Metafizik)

Bilim üçe ayrılır;
(1) Yöntem (1) Soyutlama ve Deney
(2) □ (2) □
(3) Kozmoloji (3) □

(Dışsal Olanın Kuramı)

V. S |'Cousin|[103]- Bilimsel yöntemi ilgilendiren sorusu bilimin değil, felsefenin sorusudur.

[78r]

Akılcılık

Her şey aklın hâkimiyetine girmelidir dediğinizde, aklımıza şu soru takılır: *Niçin*? Akla bu hakkı tanıyan nedir? Aklın doğasında böyle bir şey olmalı; bu, her ne ise, ya sezgisel olarak algılanır, yani akıl kendini hemen buna muktedir görür ya da aklın doğasını inceleyip analiz ederek, yani düşünümsel olarak algılanır. İlki doğruysa, Akılcılık kendisiyle çelişkiye düşer, çünkü bu sezgi, anında ortaya çıkan bu *tinsel* ya da *zihinsel* algılama tam da akılcılığın reddettiği inanç ya da tinselliktir. İkincisi doğruysa, Akılcılık aklı nasıl analiz edecektir? Kuşkusuz akılla, ama bu ya imkânsızdır ya da imkânlı görülse de, aklın kendi

103. Victor Cousin (1792-1867) tinsel felsefi hareketten etkilenmiş Fransız düşünür. Descartes'in çalışmalarını yayıma hazırlamış, Platon ve Proclos'un eserlerini çevirmiştir. Ayrıca felsefe tarihi üzerine kitapları vardır. Pessoa özellikle iki kitabından etkilenmiştir: *Fragments philosophiques* ve *Nouveaux fragments philosophiques. Cours de l'histoire de la philosophie.*

iddiasını anında |*kanıtladığı| anlamına gelir ve bu noktada yeniden Akılcılığın ısrarla hücum ettiği ilk varsayıma, inanç varsayımına döneriz.

[78']

Yanıt elimizdedir. Ne arıyoruz? Kanıt. Bu □ kanıt hangi yetidedir? Doğası gereği, tanımı gereği akılda. Bunu nereden biliyoruz?

Fakat kanıt nedir?

Fakat Hıristiyan iddiasına göre dinsel anlam, bir algının doğasıyla ilgilidir. Ama bu bir yanılsama olabilir. Maddi evrende, bir algının yanılsama olup olmadığını nasıl sınarız? Evrensel algıyla karşılaştırarak, yani çoğu insanda ortak olan dış dünya görüşüyle, yani gerçeklikle. Benzer biçimde, tinsel, zihinsel dünyada bir sanrı nasıl dile getirilir? İçsel evrensel *algıyla* karşılaştırılarak. Peki, içsel, evrensel algı nedir? Yanıt kolay ve kesindir: Akıldır.

Gerçeklik ve Akıl

Öyleyse akılcılık haklı çıkarılabilir. Duyu-dünyasının sezgileri, duyu-dünyasının kuralı tarafından hâkimiyet altına alınmak zorunda olduğuna göre, ruh-dünyasının sezgileri de ruh-dünyasının kural ve aklı tarafından hâkimiyet altına alınmalıdır. Akılcılık içsel gerçekliktir.

Doğru, bu evrensel bir yanılsama olabilir (hepsi bir yanılsama olabilir) ama Akla zarar veremeyiz.

2. Aşama

[15^3 - 37 - 45]

Akılcılık

Akılcılıktan inanca geçmek kolay değildir: Sadık bir inançsız olan yalnızca akılcıdır. Kuşkucu kolayca inanca yönelebilir çünkü kuşkuculuk yorucudur, üstelik yoktur. Tanrıtanımaz inançlıdır ve Katolik olduğunda inancını değiştirmez, çünkü |*bağlanmayı| |seçtiği| genellikle öbür uçta ve eşit derecede aşırı bir inanç biçimidir. Ama akılcı, aklın dışındaki her şeyi kabul etme ve bilmediklerine olabilir diyebilme huyunu benimsediğinden, kolayca kendiyle çelişecek konumlara düşmez. Zaten kendinin zıddıdır. Büyük ölçüde alıcı ya da kabul edicidir, kuramlarla spekülasyonlar arasında gezinir.

[38']

Akılcılık

Akılcılık bizim her türlü ruh halini yaşamamıza olanak verir çünkü her ruh hali hakikatin bir imkânıdır.

Bir kimse, Güneşin dünyanın çevresinde döndüğünü söylediğinde bu inancı kabul edemem. Bütün dünya Tanrı'nın çevresinde dönüyor derse, bunun kabul edilmesine karşı çıkmam.

Bir kimsenin, □ sokağında bir □ gördüm, cüm-

lesine karşı çıkıp onun sarhoş olduğunu düşünürüm; aynı sokakta bir † gördüğünü söylerse, kuşku duyarım ama tanıklığına karşı geçerli bir sav ileri süremem. † olmadığına, dolayısıyla o sokakta da olamayacağına ilişkin kanıtım yoktur.

[38ᵛ]

Bir kimse, bir mucize gerçekleşti, topal birinin bacağı aniden iyileşti derse, bir sınamadan sonra bunun olabileceğini kabul eder, |'insan eseri olan| bu mucizeyi, bariz bir metafizik sorusu olarak ortada bırakırım.

[39ʳ]

Akılcılık

Akılcılar genellikle tutucudur ve estetiğe değer verir.

Akılcılığın dışında hümanizm mümkün değildir.

[40ʳ]

Akılcılık

Akılcılık nadiren ifade edilir, yaygın eğilim görür. Literatür (Yunan'ı dışarıda bırakırsak) akılcılığın ifadelerine pek az yer verir. Kant'ın tipik bir akılcı ol-

duğunu ve çok az düşünürün Kant'a benzediğini göz önünde bulundurduğumuzda, bunun doğruluğunu anlarız. Yine de sokaktaki insan kendi sezgisel tarzıyla çoğunlukla akılcıdır; yaygın kullanılan "işin içinde bir iş olabilir" deyişi akılcı davranışın tam bir ifadesidir.

[41']

Akılcılık

Kant yalnızca özne ile nesne arasında, numen *(noumenon)* ile fenomen *(phainomenon)* arasında bir ayrım yapmakla kalmamış, saf akıl ile pratik akıl arasında, akılcılığın temel ayırımını da yapmıştır.

***

Akılcılar siyasette tutucu bir tarafsızlık içindedir. Siyasal yaşam, onların akıldışılığını ya da herhangi bir bilimsel yol gösterici olmadan harekete geçme paradoksunu dikkate alarak onlara saygı duyar.

***

Akılcılık, olumlu anlamda estetikçiliği üretmese de ona eğilimlidir.

Koyu bir Katolik, Papa ile ilgili nefis bir hicvi pek hoş karşılamaz. Akılcı ise akılcılığı yeren küfürlü bir deyimi bile hoş karşılar, çünkü akılcılığın bir ilkesi de yanlışa düşülebileceğini kabul etmektir.

[43][104]

Akılcılık

Sonsuzluk ve ebedilik, maddi ya da gerçek herhangi bir şey aracılığıyla kestirilemez çünkü gerçeklik somut, sonsuzluk ve ebedilik ise soyuttur; uzay sonsuzdur demek uzay yoktur demektir; zaman ebedidir demek zaman sürmez demektir ama bu haklı, soyut bir "noktadır".

***

Uzay sınırlıysa, onun "ötesi" ya da " dışı" olamaz. *Uzay* sınırlıysa, dışında ya da ötesinde uzay-olmayan vardır.

[44r]

Akılcılık

|Tanrıtanımaz|ın, anlayamadığı şey karşısında belli bir tutumu vardır. Bu yüzden kolayca inançlı olabilir çünkü anlayamadığı karşısındaki tutumunu sürdürür.

***

104. [BNP/E3, 15 - 42] *belgesinin transkripti alınmamıştır çünkü doğru sınıflanmadığı kanısındayız, dolayısıyla büyük olasılıkla "Akılcılığın Doğası ile Anlamı Üzerine Deneme"nin ilk taslakları arasında değildir.*

Sıradan tanrıtanımaz anlayamadığına inanmaz. Bu tutum tutarlı biçimde uygulanırsa, neredeyse bütün Avrupalı maddecilerin Çince'ye karşı güçlü bir inançsızlık geliştirmelerine yol açar.

***

Çoğumuz astronomiye bir otoritenin sözüne güvenerek inanıyorsak, inanca da niye otoritenin sözüyle güvenmeyelim? Ona niye Haeckel'in otoritesiyle değil de Katolik Kilisesi'nin otoritesiyle inanalım? Çünkü astronomi önemli değildir ama inanç önemlidir.

[44']

Ayrıca evrensel olanda uzmanlaşma mümkün değildir.

Tanrı konusunda tek otorite bir ilahiyatçı değil, Tanrı'nın kendisidir.

Astronomi konusunda Haeckel'e güvenirim çünkü o bir astronomdur, ben değilim; bilim karşısında o benden farklıdır. (Belki de astronom olsaydım ona güvenmeyebilirdim.) Ama Tanrı konusunda Papa'nın görüşüne güvenemem çünkü Tanrı'mn önündeki varoluşu benimkinden farksızdır.

Benim Tanrı'ya inanıp inanmamam, yaşamımı ciddi biçimde etkileyebilir; bu inancımdan kaynaklanan eylemlerimin başkalarının yaşamları ve mutluluğu üzerinde çok ciddi etkisi vardır. Dünyanın yaklaşık küre biçiminde olmasına inanıp inanmamam her zaman önemsiz bir meseledir.

[45']

Pascal bahse girmemiz gerektiğini söyler. Eğer yeniden yaşama dönerse yanıtımı kavrayabilir: Tanrı hiçbir şeyi engellememiştir. Bunu, aklın önermesiyle, yani karar vermeme gücüyle yasaklamıştır.

[133F - 64 - 64a]

Akılcılık

Merkezi bir inanca bağlı bir akıl yürütücüyle paranoyağın akıl yürütmesinin karşılaştırılması

***

Sağduyu, nadir-duyu ve | saçmalık. |
Sokaktaki adama ilişkin gerçekten hiçbir inancım yoktur, çünkü sokaktaki adam benim.

***

3'ün ben olması | 'matematikle | alakasız olabilir ama doğru da olabilir. Başka bir † = ben'im sonuçta, ama ancak bu şekilde, yani 3 tane rakam olduğunda.

[64A]

Bunun güzel bir benzetme olduğunu düşünebilirsiniz ama hiç de otomatik olduğunu söyleyemezsiniz.

Üçleme doktrininin doğru olduğunu söyleyebilirsiniz; ama akılcı olduğunu söyleyemezsiniz.

Sağduyuya hitap ediyorsa, ki bu otomatiktir, böylesine basit bir ifade olmasındandır.

***

- *Pode, sim, trez pode ser um.*
- *Como?*
- *3 terços.*[105]

1.2. Akılcılığın Sorgulanması

[15[4] - 70 - 72]

Akılcılığın Sorgulanması

Aklı, bilginin ölçütü ya da tek ölçütü olarak kabul edebilmemizden önce bilginin ne olduğunu, bilgi ölçütü olarak Aklın ya da yalnızca Aklın alınmasının gerekli olup olmadığını incelememiz yerinde olacaktır. Bilgi fikrinin Aklı gerektirdiği ileri sürülecekse, bilgi akılcı bir fikir olduğuna göre ve bilginin kuşkusuz en soyut gerçeklikten, yani özne ile nesne arasındaki ilişkiden oluştuğunu göz önünde bulundurursak, buradan tekdüze bir çelişki ortaya çıkabilir.

Bilgi çift yönlü bir ilişki içerir: nesneler arasın-

105.
- Evet, olabilir; üç bire eşit olabilir.
- Nasıl?
- Üç tane üçte bir.

daki ilişkinin öznesiyle kesin bir ilişkisi ya da |daha doğrusu| nesnelerarası ilişkinin öznede tam bir yansımasıyla.

Eğer Akıl bilginin bir ölçütü olmada yetersiz kalıyorsa, ya bilgi kuramının bir ölçüsü olarak yeterli midir, sorusu ya da kuşkuculuğun eski eleştirisine dönerek [70v] herhangi bir şeyi yalnız onunla kanıtladığımız akıl, kendisinin akıldışı olduğunu nasıl kanıtlar, sorusu sorulacaktır. Buradaki nokta, bilinçli nokta, nasıl kanıtlayabildiği değil, kanıtladığıdır; yani kuşkucuların, bunu düşünebilselerdi, karşı çıkışı nasıl mükemmel biçimde karşılayabilecek olmalarıdır.

Aklın işlevi bağımsız var olması değil, olgulardan sonuç çıkarabilmesidir. Yalnızca bilginin kendisini sorguladığımızda, akıl kendini eleştirebilir çünkü ancak o zaman kendisinin nesnesidir, kanıtlaması gereken asıl *olgu*dur, sonuç çıkarması gereken kaynaktır.

Eleştiriyi sadece akıl yaptığına göre, Akıl kendini eleştirebilir. Kendini eleştirirse ve zayıf bulursa, zayıf olan özne olarak değil *nesne* olarak kendisidir; zayıflığı ölçüt oluşundan değil, tek ölçüt oluşundan kaynaklanır; özne olarak değil nesne olarak başarısızdır.

Yaşamı maddenin bir kanıtı olarak kabul ettiğimizde, dikkate aldığımız bir *olgudur*; yaşam bir olgudur çünkü tahrip etmeden onu açıklayamayız.

[71r]

Tek bilgi aracı duyulardır; akıl duyuların verilerini düzenlemekten başka bir şey yapmaz; karşılaştırır, yorumlar, ayırır. *Ama bir duyu verisini, öbürünü pas*

geçerek tahrip edemez. Güneşin dünyanın çevresinde döndüğü yönündeki görünüşe dayalı olguyu, dünyanın güneşin çevresinde döndüğü yönündeki gerçek olguya çevirebilir; ama bu olguyu *görsel* alandan silip atmaz. Fakat biz zihinsel olanı beyinin alanına indirgemeye çalıştığımızda bunu yapar ve bir biçimde duyumsanmış olgular silsilesini, başka bir yolla duyumsanmış olgular silsilesine indirgemiş oluruz. Uygunsuz olan işte budur.

Bütün bilgi aslında duyulardan gelir. Asıl soru şudur: Kaç tane duyu vardır?

Geleneksel beş duyu yalnızca bir tür dünyaya ilişkindir; fiziksel denilen dünyaya.

Bunların ötesinde en az bir duyu daha vardır: Soyut olanın duyusu. Bazı soyut fikirlere göre kanıtlanmış sayılan bütün her şey önkabullere dayanır, bunların soyut fikirlere, bu fikirlerin varoluşuna geçişine izin veren önkabullerin bulunabilmesine dayanır. 1 numaralı adımdan 2 numaralıya geçiş, adımların mekanizmasıyla kolayca açıklanır ama 2 numaralı adım yoksa bu geçiş yapılamaz. Benim [71r] adımım onu yaratmaz. Soyut bir fikir, varolsa bile, somut değildir; önemli olan nokta budur. Çeşitli masalardan yola çıkıp genel masa fikrini nasıl çıkardığım kolayca açıklanabilir; ama bu, genellemenin temelleri belirlenerek açıklanıyorsa, genelleyebilme olanağı, yani genellemede örtük olarak bulunan "genel" fikri belirlenerek açıklanamaz. Soyut fikirlerin (zaman, neden ya da akıl bakımından) somut fikirlere öncül olması ya da olmaması biçiminde şimdilerde ortaya atılan soru konumuzun dışındadır, asıl konu soyut fikirlerin somut olmamasıdır. Diğer bir deyişle, genele dair bir fikir

somut olana dair bir fikir değildir.

Bir örnek bunu açık hale getirecektir. Ama şunu unutmamalıyız ki, bu örnekte kendimizi somut dünyanın biçimleriyle sınırlıyoruz. Bir elektrik motoru, bir makineyi çalıştırdığında elektrik harekete dönüşür; elektrik, yani element hareket olur, artık elektrik değildir. Hareket aslında elektrikten "kaynaklanmıştır" ama elektriğe benzemez; bütünüyle farklı etkileri, tezahürleri vardır.

[72']

Bu iki duyu -soyut ve somut olanın duyuları- elinizdeki tek duyular mıdır? Gelin bu olguları ve bunların başka sonuçlar doğurup doğurmayacağını analiz edelim.

Beş fiziksel duyumuzla varlığını kabul ettiğimiz soyut fenomenler, bilimsel araştırma ile tek bir ortak fenomene indirgenir: titreşim. Daha açık olmak için bu fenomenlerden birini seçelim. Işığı alalım. Görme duyumuza göre somut bir şey olan bu fenomen, bilim insanları için temelde aynı türden maddi şeyin basit bir titreşimidir, "aether" [eter] |denilen| (somut bir töz -somut çünkü soyut değil). Şimdi burada somut bir olgunun başka bir somut olgu ile ilişkisi var. Titreşim, görme duyumuzu etkilediğinde ışık üretiyor. Ama sadece titreşim olarak düşünüldüğünde hangi duyuyu etkiliyor? Somut bir duyuyu, sözgelimi tek olanak olan görmeyi değil, zira görmeyi etkilemediği gibi böyle olması düşünülemez bile, çünkü hayal edilebilecek hiçbir mikroskop, soyutu, özünde soyut

olanı değil de etkisi itibariyle soyut olanı gösteremez. Ama bu soyut değildir. Ne soyut ne somut olmadığı ama bir şey olduğu için, ne soyut ne de somut bir duyuya hitap eder. Hiçbir duyuya hitap etmediyse belki onu tahayyül bile edemeyiz. (Küçük bir görüş hilesiyle |bu duyuyu| hayal etmez miyiz?) Somut bir hareket değildir çünkü o zaman duyumsanan bir hareket olur; soyut bir hareket değildir çünkü o zaman hareket fikri olur. Peki, nedir öyleyse?

Onunla ilgili ilk olgu, doğası gereği somut ile soyut arasında oluşudur. Görülmesine rağmen ikisinin de özelliklerini taşımaz, ama soyutla ilişkili olarak düşünüldüğünde somut; somut olanı referans alarak düşünüldüğünde soyuttur.

[72ᵛ]

Somut nesneyi karakterize eden nedir öyleyse? Üç şey: (a) değişme olgusu (görünüşte?); (b) kendi türünden başka somut nesnelerle aynı olmama olgusu (bir sesin ne ışık ne renk olması gibi birinin diğerinden müteşekkil olamayacağı durumda diğerinin dışında kalması); (c) "dışsal" olarak adlandırmaya zorlandıklarımız, yani sadece ona yönelik bilincimizin dışında değil ama aynı zamanda □. Bu birbirine bağlı olgular, farklı soyut nesneleri (ya da fikirleri), beş somut duyuyla zıtlıklarını göstererek ayırt eder: (a) asla değişmezler; (b) birbiriyle karşılaştırılamazlar; (c) somut nesnelerdeki gibi dışsal olarak düşünülmezler.

Bilimin maddi tezahürlerinde temel saydığı hareket, iki gruptan da, onların arasında kalanlardan da

farklı özellikler gösterir. Asıl kavram (a) "görünüşte" değişmez ama değişmektedir ve biz bu değişimleri somut nesneler üzerindeki etkileri aracılığıyla biliriz; (b) kendisi dışındakilerle karşılaştırılamaz, kendi içindeki değişimler dışında değişmez; mecburen uzamsal olarak ama yine mecburen tek boyutlu olarak düşünülür; hacmi olmadan uzayda yer kaplar [örneğin].

2. Özgür İradeye İlişkin Ek Yazılar

2.1. İdam Cezasına Karşı

[55E - 2 e 3]

I.

(Özgür İrade)

Özgür irade, insanın iyi eylem ile kötü eylem arasında seçim yapma özgürlüğü olarak tanımlanır. Belirlenemezciler der ki: insan ya iyidir ya kötü; şimdi iyi, şimdi kötü.

Önce özgür iradenin ne olduğu, daha sonra varolup varolmadığı üzerinde duracağız.

İnsan ruhu ya yalın ya da müteşekkildir, yani birlik içindedir ya da değildir. Bu varsayımlardan hangisini kabul edersek edelim, özgür irade bunların ikisiyle de uyuşmayacaktır.

Eğer ruh yalınsa, vs.

Müteşekkilse □.

Önce özgür iradeyi savunan ya da ona karşıt görüşlerin neler olduğunu görelim.

1

İdam Cezasına Karşı

İdam cezasının ve çoğu hapis cezalarının dayandığı iki ilke vardır: Sorumluluk ve devlet hakları, yani nihai özgür irade ilkesi ve iktidar.

Özgür irade bir yanılsamadır; □ iktidar ise hırsızlıktır. Bu iki kuramı kanıtlamak ve bütünüyle hakikatsiz olduklarını belirlemek için epeyce ileri gideceğiz. (İngiliz halkının iyilikseverliğini cezbetmeye çalışsam aptallık etmiş olurum; devlete duygusal bir açıklama getirmek ise delilik olur. İyilikseverlik ve acıma, yönetmenin olmazsa olmazı değildir, bunlar etkin yönetime ayak bağıdır diye eskiden beri bilinen düşünce yanlıştır.)[106]

[3ʳ]

Okuyucu duygusal bir elkitabı yazdığımı, iktidara

106
Schopenhauer: "Özgür İrade Üzerine."
Mill: "Hamilton Felsefesi'nin İncelenmesi."
Sully: "İnsan Aklı."
Jonathan Edwards:
Karşı.
Konuya katkılar:
Hobbes.
Priestley.
Hume.
Mill'ler Jas. Mill
J. S. Mill
Bain.
Fouillée: "Liberté et déterminisme."

gözyaşlarıyla yalvardığımı düşünebilir. Böyle bir şey yapmaya hiç niyetim yok. Amacım idam cezasına felsefi olarak karşı çıkmak, onu en temelinden vurmaktır.

Pratik İngiliz hemen buna gerek olmadığını -bunun işe yaramayacağını- söyleyecektir ve felsefenin uygulamayla bir ilgisi yoktur, bizim istediğimiz sağduyudur, diye ekleyecektir.

Ama felsefeye ilişkin yaygın düşünce çok sıradışıdır ve bütün yaygın düşünceler gibi çok da yanlıştır.

Özgür irade Yasa fikrine aykırıdır.

Bütün hakikatlerin aksine krallığın, aristokrasinin, dinin hâlâ bizimle olması yeterli değildir. Hâlâ savaşın içindeyiz ve İngiliz ırkının hiç ayrım yapmayan acımasızlığı kendi içlerinde idam cezasını korumaktadır. İşte konuşmak zorunda olduğum konu bu. İngiliz ırkı İngilizlerin deyimiyle, ulusun boğazını sıkan ahlâki duvarlar arasında sıkışmış ve korumaya gayret edip kararlı olduğu pek çok aşağılık ve gaddarlık kalıntısını terk edinceye kadar damızlık atı çölü geçecek olsa da, işitilme umuduyla yazıyorum. Kendi adıma, İngiliz halkının dinden, gelenekten ve iktidardan ziyade ahlâki cesarete sahip olmasını dilerdim.

Bir İngiliz'in evi onun şatosu; tek sözcükle -tutuculuk olarak- ifade edilebileceğimiz gelenek, önyargı, ahlâki korkaklık da şatonun duvarları ve iskeletidir.

2.2 - Özgürlük Üzerine Deneme

Tasarılar

[48H - 61]

Özgürlük üzerine Denemenin Planı Ya da Etiğin Temeli Üzerine

***

1. Ahlâki Yasa
(Üç kural.) (Bireye dayanan etik.)
Diğer özgürlük kuralları
(1) Herkes için eşitlik; her insanın özgürlüğü, başkasının özgürlüğünün başladığı yerde biter.
(2) İnsan verdiği kadar özgürlüğe sahip olmalıdır.
(İdam cezası: *Ahlâki yasalara* aykırı olduğu için uygulanmamalı.)

[61^{v}]

Bireyin Hakları

(1) Özgürlük

***

Bireyin bireysel hakları.
Bireyin toplumsal hakları.
Bireyin üst-toplumsal hakları.

öncelikli olarak

Yaşamın / *Acısızlığın* / Onun gelişiminin **elde edilmesi**
Düşünme hakkı / Ancak sonra /

- Karşı Suçlar

Sadece birey: 1. cinayet 2. baskı (hiç acıya yol açmasa bile?)

Toplum: 1. □

Genel insanlık: 1. Cahilliği ve ahlâksızlığı bastırma ya da sağlama.

Parçalar

[15[1] - 38[1]]

***

Özgürlükten anlaşılan iyi ya da kötü davranma Gücüdür; öyleyse ne iyilik ne kötülük yapma edimidir, dolayısıyla da iyiye ve kötüye göre daha üstündür: Özgür irade bu dünyaya ait bir şey değildir.

Her insan, yaşama katıldığı gibi özgür iradeye de katılır, eşitlik içinde, bu eşitliğin de sırrı çözülebilmiş değildir.

***

[15^{1} - 48]

İyiye dair fikir, eylemin kaynağı, Özgür İrade fikrinin kökenidir.

***

Özgürlük fikri, biri iyi, öbürü kötü iki karşıt dürtünün bilincinden kaynaklanır.

[15^{5} - 23][107]

[23^{v}]

Özgür İradeye inanmıyorum. Ama özgür irade ile ahlâki özgürlük farklı şeylerdir. Ne isem o olmak üzere, kişisel olarak özgür ya da köle olmak üzere belirleniyorum; özgür irade yoktur. Ama benim köleliğimde kişisel ya da ahlâki olmak üzere ikincil özgürlük dereceleri vardır.

L'universel doit être supérieur, non contraire au Moi.[108]

(Burada gizemli diğerkâmlık yok).

107. [23ᵛ]
Dâhi, bir özgürlük eylemi.
Est libre tous ce qui en vue de l'universel. Si j'agis en vue de ma faim, de mon désir, de □, je ne suis pas libre. Et c'est par lui que la vertu est grande, puisqu'elle agit en vue du bien universel. Le génie s'il chant que ce qui est mauvais, presque libre par cela qu'il cherche, dans l'art, la beauté, n'est pas libre dans ce qu'il ne cherche pas le bien.
La plus grand liberté que l'un peut avoir (au monde) est la liberté de l'homme de bien.
Bitti

108. Fransızca, "Evrensel üstün olmalıdır, ama benim zıttım olmamalıdır." (e.n.)

[15A - 83 e 84]

Çıkarsamalar nasıl[109] yanlış olur? Kabul görmüş fikirler nasıl yanlış olur? Kuşkusuz her şeyin doğal olduğu doğa ortamında, yanılgıya nasıl yer olur? Yanılgı nasıl mümkün olur?

[83^{v}]

Gururun *cesaretlendirici* etkisi. Pombal[110] ya da Chateaubriand.

***

Fiziksel özgürlüğün ahlâki özgürlüğe dönüşmesine benzer başka bir şey var mıdır? Fiziksel dünyadan ahlâki dünyaya geçişe dair başka bir sav var mıdır?

İnsanın iyi fikrinin, ahlâki özgürlük fikri üzerine etkisi.

109. *Max Vernon*: ["]Psycho-physiological studies of the Protists." Bilim metafizik üzerinde ne kadar egemendir? Bilim , ~~bu~~ en ~~merkezi~~ genel bilimin büyük bölümüne ne kadar aykırıdır ve onu ne kadar düzeltir.
Albert Rau. "Sensation and Thought."
Haeckel: "Anthropogeny." (İnsanın Evrimi).
Oken ve Neckel: (1806) "On the Alimentary Canal."
Carl Ernst Baer: ↓1828 "History of the Development of Animal: Observations and Reflections."

Haeckel: "Natural History of Creation."

~~Psycho Naturel Haeckel~~ Özgürlük Fikri

110. Marquis de Pombal (1699-1782) Portekiz Kralı José I döneminde Dışişleri Bakanıydı ve 1750-1777'de Portekizli Joseph I'in altında *Algarves* idi. 1755'teki depremden sonra Lizbon'un yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynadı.

İnsan ile daha gelişmiş hayvanlar arasındaki zihinsel fark nedir? İdrak ancak dereceli olarak farklıdır. Bütün fark, iyi fikrinde, iyilikseverlik fikrinde, diğerkâmlık fikrindedir. Bu fikir sayesinde insan, hayvanın bilemediklerini öğrenir, doğaya karşı olur ve doğanın bazı yasalarıyla çelişir.

İyi fikri, adalet fikri, diğerkâmlık fikri olmayan Tierre del Fuego'nun[111] yabanisi, o zavallı yaratık ile üst-maymun arasındaki fark, İsa'da temsilini bulan türden bir insanla arasındaki farktan daha küçüktür.

Doğal olmayan bu iyi fikri nasıl ortaya çıkmıştır? Evrimin belli bir noktasında, bu fikrin bütünüyle heterojen bir fikir olması □ garip değil mi?

Haeckel üzerine notlar

Gastrea Kuramı -tek hücreli ya da gevşek çok hücreli-

I. Hayvanlar, Protozoa (dokusuzlar) ve Metazoa (dokulular) diye ikiye ayrılır.

II. Protozoa genellikle cinsellik dışı yolla, Metazoa genellikle cinsel yolla çoğalır.

III. □

***

111. İspanyolca, "Güney Amerika'nın güney ucundaki sıradağlar". (ç.n.)

3 - Neden Fikrine Gönderme Yapan Parçalar

[22 - 96]

Psikolojik Otomatizm

Kolun (bütün bireyde bilinçsizce) otomatik hareketi bir nedenin etkisidir: o kolu oluşturan hücreler, moleküller, vb.deki irade.

C R A

Çifte kişilik nedir?

***

?

Her tinsel eylem mutlaklık ya da sonsuzluk özelliği taşır. Düşünce ne sürer ne de geçicidir. Zamanda ve uzamda olan o düşüncenin duyumudur.

"Yargılama, akıl yürütme, vb. moleküllerin yer değiştirmesinden başka bir şey değildir, demek saçmalamaktır. *Phainomena* yine de heterojendir."

[96']

Nedenin tanımı (Schopenhauer) : "Sonraki değişikliği zorunlu kılan öncül değişiklik."

(Skolastik): "*Per causam intelligo id quo sublato tollitur effectus.*" Bu son tanımın, bir olgunun koşullarına da uygulanabilmesi gibi bir sakatlığı vardır (*phainomenon*).

Bkz. Uzamın ve zamanın kaldırılması.

***

Tanım: "*Zorunlu* dendiğinde, verili bir yeterli nedenden türeyen bütün sonuçlar anlaşılır."

***

"Ben," der Taine, "bilinçlilik fenomenlerinin hepsinin ortak özelliğidir, bu özellik bize içsel gibi görünür, fenomenlerden soyutlanmış ve sözler aracılığıyla töze dönüşmüştür."

Bu sav, Platon'un Idea-savının benzeri değil mi?

C R A

[23 - 28]

Schopehauer'in terimlerini kullanarak, Neden olma, harekete geçirme, güdüleme arasındaki fark:

Sözgelimi, Neden olma sinirler boyunca işleyen, içimizdeki harekettedir; harekete geçirme bunların yol açtığı değişikliktedir; güdüleme harekete geçmeyle doğan eylemdedir.

Öyleyse harekete geçirme, değişme hareketine aktarma hareketindeki değişimdir. Güdüleme, aktarma hareketinin, dönüşme hareketine geçmesi gibi görünür.

Ama değişme hareketi nedir? Ideal midir? Zaman alan bir şeyin değişmesi doğaldır, uzamdaki her şey değişmelidir; bu şeyler zaman ve uzam kavramlarının doğasında vardır.

[28^{v}]

*Harekete geçirme idea-şey*in doğasındaki *duygudur*, diyen kuramla bu nasıl yan yana durur?

Bu idealar var olduğuna göre her şey zaman ve uzama mahkûmdur. Dolayısıyla söz konusu olan yalnızca değişim hareketi olamaz; bazı aktarım hareketleriyle birlikte olmalıdır. Şimdi, aktarım hareketi iki türlüdür: Devam eden hareket ve titreşim hareketi, yani dönüşü olmayan hareket ve dönüşü olan hareket. Değişimin kendisi maddi değildir, bütünüyle ideal bir fenomendir; bunun maddi karşılığı bir tür harekettir. § Bu durumda sorun basitleşir; hareketin aktarılması sorunu haline gelir, her şey maddi düzlemdedir.

Charles Robert Anon'un Defterinden

[13 A - 5a - 4a]

1. Neden etkiden önce ve ona dışsaldır.

2. Bundan dolayı Neden ve Etki, Zaman ve Uzamın içinde olmalıdır, dışında olamaz.

3. Neden ve Etkinin doğası aynıdır. (Uzam ve za-

manda olan şeyler.)

4. □

"Neden Fikri üzerine"

Les amateurs de l'Inutile[112]

"La pénultième est morte."[113]

[5a']

Neden ve Etki, öyle somut iki fenomendir ki, biri tanımlanmadan öbürü tam olarak tanımlanamaz. Bu bağlamda bunlar, gece ve gündüz gibi herhangi iki ardışık fenomenden farklıdır. Evet. Gece ile gündüzü niye neden ve etki olarak düşünmeyiz?

Neden ile Koşullar sık sık birbirine karıştırılır. Bir evin üzerinde yer aldığı arsa, evin koşullarından biridir. Onun Nedeni değildir. Benzer biçimde harç, çivi, kereste. Bunlardan hiçbiri neden değildir; ama hepsi gereklidir; onlar olmazsa ev de olmaz. İşte skolastik neden tanımının eksikliği: *id qua abloto tollitur effectus.*

"Sözgelimi, gece gündüzü izler, gündüz de geceyi ama ne gündüzü gecenin, ne de geceyi gündüzün nedeni sayarız."

Neden=gücün çıkış noktası. Bu, niye gündüzün nedeni gece ve gecenin nedeni gündüz diyemeyişimizin nedenidir ve doğru gibi görünür. Yahut aynı uzamı birbirinin ardı sıra işgal ettikleri için mi? Hareketi değil de yerine geçmeyi temsil ettikleri için mi?

Neden, hareketteki ardışıklık mıdır? Sözgelimi, futbolda bir adam topa vuruyor. Topun hareketinin

112. Fransızca, "yararsız olanı sevenler". (e.n.)

113. Fransızca, "Sondan önceki [dişil] öldü". (e.n.)

nedeni adamın kaslarındaki enerjidir; bunun nedeni, beyinden gönderilen bir mesajdır (aynı zamanda bir hareket); bu iletişim, topun nasıl hareket ettiği gözleminden doğan görme sinirinin titreşiminin etkisidir Buradan anlaşılan herhangi bir Neden fikri, gerçek herhangi bir fikir var mı? Yoksa bu, bir tür hareketten başka bir şey değil midir?

[4a']

Duyumumuzun Nedeni "dışsal" bir gerçeklik ise, o zaman nedenin üçüncü yasasına göre doğasının, etkiyle aynı doğaya sahip olması gerekir. Bu durumda, her şeyi duyumla bildiğimize göre, duyum gerçeklik-tir. Aksi halde, Neden beynimizde kendini yeniden üretir ve ondan daha fazla bir şey algılayamayız.

Yanıt: Büyüklüğü ne olursa olsun algıladığımız bir hareket, daima bir harekettir.

4. Duyum Kavramına Gönderme Yapan Parçalar

[15^3 - 26]

Arrêt[114] duyumunun azalması.

***

Haeckel'e göre uzam kavramı bilinç durumları arasındaki ilişkiden kaynaklanır.

Arzu, engellerle boğuşan temsilin ağır basmasıdır ve bu anlamda başka temsillerin *par lui*[115] belirlenmesidir.

114. Fransızca, "durak". (ç.n.)
115. Fransızca, "ondan sonraki". (ç.n.)

s. 118 (Ribot)[116] Lotze (alıntı)[117]
Yoğun duyumlar
Genişletilmiş duyumlar
Duyum, harekete geçmenin logaritmasıyla artar.

[25 - 78r]

Geçmiş duyumlar yoktur. Bellek duyumun duyumudur. Duyum hep şimdiki zamandadır.

(Dünya şimdikilerin sonsuzluğudur.)

Benzer biçimde önsezi de duyumun duyumudur - gelecek.

[15 B - 33]

Binet'nin Dünyanın Varlığını Kanıtlaması Üzerine

Duyum sinir sisteminin var olduğunu varsayar, sinir sistemi bedenin, beden uzamın, vb.

Yanıt.

Duyum kendini özne ve nesneye bölerken kendine döner, maddeleşir, yerleşir; böylece beden duyumlaşır ve duyma olarak tasarlanır.

116. Théodule-Armand Ribot (1839-1916) psikolojide deneysel yöntemi izleyen Fransız psikologu. Yapıtları duyumsalcı okulun etkisi altında kalmıştır. Alexander Search'ün defterinde Ribot'nun dokuz kitabı yer almıştır [BNP] E3, 144H - 28r e'r]: *Les maladies de la mémoire; Les maladies de la volonté; Les maladies de la personnalité; Psychologie de l'attention; Essai sur l'imagination créatrice; L'hérédité. Etude psychologique; La psychologie des sentiments ; L'évolution des idées générales; La logique des sentiments.*

117. Rudolf Herman Lotze (1817-1881) evrenin mekanik yasalarına hükmeden bir dünya aklının varlığını savunan Alman felsefeci.

Atomun doğası nedir? Maddenin sonsuz bölünebilirliği mi? Atom bölünebilir mi? En azından gereksizce?

***

[33^{v}]

Genişletilmiş her şey bölünebilir; bölünemezse ne olur? Atom genişletilebilir; genişletilebilirse bölünebilir ve kendi içinde *ad infinitum*'dur.[118] Bölünemezse genişletilemezdir; genişletilemezse madde olmaz çünkü genişletilemeyen şeylerin sayısı, sayı ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir şeyi genişletemez.

118. Latince, "sonsuz". (ç.n.)

SONSÖZ

Pessoa'nın *Felsefi Denemeleri*'nin bu basımı, bütün dünyada bir şiir ve edebiyat dehası olarak selamlanmasına karşın, felsefi yapıtlardaki üretkenliği henüz yeterince tanınmayan bir yazarın kültürel görünürlüğüne mükemmel ve tam zamanında yapılmış bir katkıdır. Elinizdeki kitap, daha önce bölük pörçük, gelişigüzel ve -yanıltıcı değilse bile- dağınık biçimde yayımlanmış felsefi yazılarının Pessoa'nın tasarladığı özgün biçime uygun bağlam içinde, başarılı bir sunumudur. Kitap aynı zamanda, Pessoa'nın daha önce "insanlardaki dram"da sözünü ettiği İngiliz öndışkimliklerinin yayımlanmamış metinlerinin önemli bir bölümünü de içerme başarısını gösterir, böylece Pessoa'nın huzursuzluğunun, sorgulamasının ve felsefi kavrayışının daha iyi anlaşılmasını sağlar. Kendini "felsefeyle hayat bulan bir şair" olarak tanımlamasının gerçek önemini derinlemesine anlamamıza da katkıda bulunur. Bu basımda yer alan yazılar, Pessoa'nın çalışmalarının felsefi boyutunun en önemli köklerini keşfetmeye olanak tanırsa, bu kökler karşılık olarak, onun bütün yapıtlarında yeşerecektir. Pessoa'nın çalışması, *ahengi bozan fikirler*in kaotik kosmosunu, *kaosmoz*'unu [*chaosmos*] temsil eden bir muammadır ve felsefi ilgileri, sistematik tutarlılık sözü vermez.

Pessoa, kişilik taşımama ve hiç kimse olma radikal deneyimini yaşayan, bu deneyimin tam kalbinde

"kendini her şey olarak düşleme", "her yönde, her şey olma" ve "duyumsama" olanağını keşfeden, bu basımın önsözünde alıntılanan Ömer Hayyam'la ilgili parçada okunduğu gibi, her anını "hem ardışık hem de dağınık iç dünya[sın]da" yaşayan çelişkili bir düşünürdür. Her ne kadar bütün yaşamını kapsayan kurmaca denemesinde Pessoa estetik ve felsefi hareketler yaratma oyununu oynadıysa da, yarattığı düşünce ne tek kişiliğiyle belirlenmiş bir düşünürün, ne de sistematik bir düşünürün ürünüydü. Aslında felsefi düşünceleri, her şeyi sınırlı, kesintili ve değişebilen açılarda düşünen, duyumsayan, yaşayan birden çok sayıda başka düşünüre aittir. Keşinlik karşısındaki korkusu, her şeyin başlangıcı ve sonu olduğunu reddetmesi, onu her türlü etiketten kurtarır. Tam tersine, rastlantısal ve birbirine eklemlenmemiş görüleri, kimsenin içinden geçmediği bir lâbirentteki boşlukları, varolmayan yolların kıvrımlarını sunar, çünkü tıpkı Pessoa'nın düşsel kişiliği Raphael Baldaya'nın "The Way of Serpent"te muhteşem biçimde dile getirdiği üzere, bir serseri gibi bütün yollardan ve konumlardan kaçınır.

"Theatre of the Vacuity" doldurulacak ve yazarın dramatik çokluğuyla doygunlaştırılacak bir sahne sunar, çünkü "kendi olmanın olanaksızlığı"[119], insanın kendi içsel topyekûn ruhçuluğunun temelsiz temelidir; burada her eleştirilen felsefe vücut bulmuş bir ruhu temsil eder; burada bir özne(olmayan), yani düşünülebilir olanın çokluğunun tesis edilmesiyle,

119. Bk. Paulo Borges, *O teatro da vacuidade ou a impossibilidade de ser eu. Estudos e ensaios pessoanos* (Lizbon: Verbo/Babel, 2011); ayrıca yayımlanacak olan *Il teatro della vacuità o l'impossibilità di essere io. Studi e saggi pessoani* (Milano: Bietti, 2013).

yani her varlığın varlık-olmayanının, bütün olan her şeyin boşluğunun, "şey ile şey arasının / varlıklararasının efendisi" olan "King of Gap"in [Açıklığın Kralı] tesis edilmesiyle olanaklının bir kez daha coşup taşmasına her zaman yer vardır. Bu yolla özne(olmayan), birbiriyle uyuşmayan "binlerce felsefeyi", yeryüzüne dair, insana dair, metafiziği ilgilendiren bütün sorunlara dair "binlerce kuramı", hem olağanüstü hem de sıradan, hiç yazılmamış ve hemen silinmiş, her şeye karşın bilinçdışının gizli ve ormanlık yaşamında görülen o rüyalar ne kadar unutulmuşsa o kadar unutulan kuramları kendi içinde koruyup saklar.

Pessoa'nın edebi ve felsefi çalışması, bir benlik ve bir insan olmanın başka bir yoluna, varlık ötesinde yatan bir varlık olma yoluna doğru bir deneydir. Bir insanın, içimizde hiç olmayan ama ancak insandışı olmadan insan olabilecek olanı açığa çıkaran, insanötesine dönüşme denemesidir. Öyleyse Pessoa'nın edebi ve felsefi çalışması, peygamber Daniel'in Nebuchadnezar'ın rüyasını yorumlamasından esinlenen Portekiz mesih inancının vaatlerini yerine getirerek yeni bir uygarlık paradigması kurar (Daniel 2:31-45). Dünya tarihinin temel dönemlerinin, Yunan, Roma, Hıristiyan ve -Avrupalı olmayanla beraber- Avrupalı kültürel modellerinin -Hegelci *Aufhebung*'da[120] olduğu gibi- negatifinin içererek üstesinden gelinmesiyle bizi "Beşinci İmparatorluk"a[121] doğru taşır. Kap-

120. Hegel düşüncesinin kilit kavramlarından biridir, karşıtların içerilerek aşılması anlamına gelir. (e.n.)

121. Küresel Portekiz İmparatorluğu. Eski Ahit'te sözü geçen ama Pessoa'nın ünlü "A Mensaagem" şiirinden sonra yaygınlaşan bir kavram. (ç.n.)

sayarak üstesinden gelen felsefe kendini, başka bir düşünceden türeyen başka tür bir düşünmeye doğru dönüştürür. Böylece içinde yeni ve radikal bir başlangıcın fışkırdığı ve bütün olanakların açıldığı, öznesi olmayan bir uçuruma dönüşür.

Pessoa çalışmalarının edebi analizlerde yoğunlaştıktan sonra, felsefi yorumbilgisinin ve Pessoa'nın yapıtlarının yeni bir araştırmacı kuşağın[122] çabasıyla uluslararası yaygınlık kazanmasının yarattığı dürtüyle, daha titiz bir filolojik yaklaşıma ulaşmaya başladığı bir zamanda, -bu yeni araştırmacıların en umut vericilerinden biri olan- Nuno Ribeiro[123] aydınlatıcı önsözüyle özenle hazırladığı bu farklı kitabı, yalnızca bir ulusun değil, insanlığın ortak mirası olan Fernando Pessoa denilen bu kültürel fenomenin anlaşılması ve yeniden değerlendirilmesi amacıyla küresel okuyucuya sunmaktadır.

Paulo Borges
LİZBON ÜNİVERSİTESİ
Felsefe Bölümü

122. Bkz. AAVV, *Olhares Europeus sobra Fernando Pessoa*, düzenleyen Paulo Borges (Lizbon: Centro de Filosofia da Universidade de Lisboa, 2010).

123. Bkz. Nuno Ribeiro, *Fernando Pessoa e Nietzsche: o pensamento da pluralidade* (Lizbon: Verbo/Babel, 2011).

SEÇME BİBLİYOGRAFYA

Paulo Borges, *O Teatro da Vacuidade ou a impossibilidade de ser eu. Estudos e ensaios pessoanos* (Lisboa: Editora Verbo, 2011).

Paulo Borges, ed., *Olhares europeus sobre Fernando Pessoa* (Lisboa: Centro de Filosofia da Universidade de Lisboa, 2010).

Teresa Rita Lopes, ed., *Pessoa Inédito* (Lisboa: Livros Horizonte, 1993).

Teresa Rita Lopes, *Pessoa por Conhecer, Vols. I e II* (Lisboa: Editorial Estampa, 1990).

Pablo Javier Pérez López, *Poesía, Ontología y Tragedia en Fernando Pessoa* (Madrid: Editorial Manuscritos, 2012).

Fernando Pessoa, *Escritos sobre Génio e Loucura, vols. I and II*, ed. Jerónimo Pizarro (Lisboa: Imprensa Nacional Casa da Moeda, 2006).

Fernando Pessoa, *Páginas de Estética e de Teoria e Crítica Literárias*, texts established and commented on by Georg Lind and Jacinto do Prado Coelho (Lisboa: Ática, 1994).

Fernando Pessoa, *Textos Filosóficos de Fernando Pessoa*, established and prefaced by António Pina Coelho, Volume I e II (Lisboa: Ática, 1994).

Nuno Ribeiro & Cláudia Souza, "Charles Robert Anon & Alexander Search: Filosofia e Psiquiatria," *Revista Filosófica de Coimbra*, nº 42 (*yayın listesinde*).

Nuno Ribeiro, *Fernando Pessoa e Nietzsche: O pensamento da Pluralidade* (Lisboa: Verbo, 2011).

Nuno Ribeiro, "Os Livro Filosóficos Inacabados de Pessoa — Problemas e Critérios para a Publicação dos Escritos Filosóficos de Pessoa," *Philosophica*, nº 38 (Lisboa: Edições Colibri, 2011) 165 – 174.

Nuno Ribeiro, " 'Tive em mim milhares de Filosofias' — questões para a edição dos escritos filosóficos inéditos de Pessoa," *Cultura ENTRE Culturas*, nº 3 (Lisboa: Âncora Editora, 2011) 192 – 200.

Nuno Ribeiro, *Tradição e Pluralismo nos Escritos Filosóficos de Fernando Pessoa / Escritos Filosóficos de Fernando Pessoa* (Lisboa: Faculdade de Ciências Sociais e Humanas da Universidade Nova de Lisboa, 2012).

Alain Badiou, *Handbook of Inaesthetics* (Stanford: Standford University Press, 2005)

K. David Jackson, *Advance Genres in Fernando Pessoa* (Oxford: Oxford University Press, 2010)

Zbigniew Kotowixc, *Fernando Pessoa: Voices of a Nomadic Soul* (Bristol: Shearman Books, 2008)

George Monteiro, *The Presence of Pessoa: English, American, and Southern African Literary Responses* (Kentucky: University Press of Kentucky, 1998)

FERNANDO PESSOA'NIN TÜRKÇEYE ÇEVRİLEN ESERLERİ:

Fernando Pessoa, *Bulmaca Meraklısı Quaresma : Dedektiflik Öyküleri*, çev: Işık Ergüden (Kırmızı Kedi Yayınları, 2013)

Fernando Pessoa, *Pessoa Pessoa'yı Anlatıyor*, çev: Işık Ergüden (Kırmızı Kedi Yayınları, 2012)

Fernando Pessoa, *Uzaklıklar, Eski Denizler*, çev: Cevat Çapan (Can Yayınları, 2009)

Fernando Pessoa, *Ophelia'ya Mektuplar*, çev: Sema Rifat (Sel Yayınları, 2009)

Fernando Pessoa, *Şeytanın Saati*, çev:Işık Ergüden (Can Yayınları, 2008)

Fernando Pessoa, *Huzursuzluğun Kitabı*, çev: Saadet Özen (Can Yayınları, 2006)

"Ben şiirsel yetileri olan bir filozof değil, felsefeyle hayat bulan bir şairdim" der Pessoa. *Felsefi Denemeler* Pessoa'nın –çoğu henüz hiç bilinmeyen– İngilizce kaleme aldığı felsefi yazılarını en kapsamlı ve aslına sadık kalınarak bir araya getirmekle kalmıyor, felsefi tasarılarının ortaya koyduğu düşünce çizgisini de takip ediyor.

Bu edisyonda Pessoa en çok Aquinolu Tommaso, Kant, Schopenhauer, Hegel, Platon, Leibniz, Herakleitos, Pascal üzerinden özgür irade, yanılgı, duyum ve özgürlük meselelerini sorguluyor.

Pessoa Arşivi'ndeki 1478 sayfalık felsefe yazılarından hareketle hazırlanan *Felsefi Denemeler*'inde de, birçok başka eserinde olduğu gibi, iki farklı dışkimliğe rastlanır: Charles Robert Anon ve Alexander Search. Bu kitapta kendini Ömer Hayyam'la karşılaştırarak dışkimlik meselesine şöyle açıklık getiriyor:

Ömer'in tek kişiliği vardı; benim ise, neyse ki ya da ne yazık ki hiç yok. Şimdi böyleyim, bir saat sonra başka. Bir gün nasıl olduğumu ertesi gün unutmuş oluyorum. Ömer neyse o, tek bir dünyada, dış dünyada yaşıyor; bense neysem o değilim, sadece dış dünyada değil, hem ardışık hem de dağınık iç dünyada yaşıyorum. Onun felsefesi, Ömer'inki gibi olmasını istese de hiçbir zaman aynısı olamaz. Bu sayede rızam olmadan, eleştirdiğim felsefeler taşıyorum içimde ruh gibi dolaşan; Ömer onların hepsini reddederdi, çünkü hepsi ona dışsaldı; ben onları yadsıyamam, çünkü onlar bizzat ben'im.

Editör Nuno Ribeiro'nun özenli çalışması sayesinde ortaya çıkan, çağımızın en önemli dehalarından Pessoa'nın felsefe çalışmaları, bu kez Türkçede ilk kez ok[illegible]buluşuyor.

17 ₺
KDV DAHİL

THG
0273641
BDZ

ISBN: 978-605-4849-04-8
9 786054 849048